—*Людзьмі звацца!*
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
8
МАЯ
1992 г.
№ 19 (3637)

ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

Завуць гэтага чалавека — Антон Янавіч Галімскі. Пра што ўспомніць ён, ветэран вайны і працы, 9 мая, у Дзень Перамогі? Ці пра тое, як у верасні 1939-га ён, салдат Чырвонай Арміі, уз'ядноўваў Заходнюю Беларусь з Усходняй? Ці гады акупацыі, уцёкі ад мабілізацыі ў «самаахову»? Ці настойлівае запрашэнне яго, адзінага работніка ў сям'і, у партызанскі атрад? Ці баі за Польшчу і чырвоную ад крыві ваду Нісы? Ці апошнія дні вайны, якія сустрэў у Германіі?

А можа, ён будзе думаць аб тым, што за ўсе гады працы кавалём у калгасе ён так і не сабраў грошай, каб збудаваць лепшую хату, аб тым, што давядзецца рэзаць карову, бо няма здароўя, каб трымаць яе...

Ці ўспомнім мы ў Дзень Перамогі пра ўсіх іх, салдат апошняе вайны?

Уладзімір ПАНАДА.

Кола Дзён

30 КРАСАВІКА

Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіч правёў у Мінску прэс-канферэнцыю па выніках свайго візіту ў Турцыю. Ніякіх канкрэтных дамоўленасцей у ходзе даволі працяглай паездкі дасягнута фактычна не было. Візіт, як прызнаў Шушкевіч, меў азнаямленчы характар. Але ёсць перспектывы дзелавога супрацоўніцтва ў будучым.

1 МАЯ

Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі арганізавала ў Мінску, на плошчы Незалежнасці, святочны мітынг. Актыўны ўдзел у ім прыняў Рух за сацыяльны прагрэс і справядлівасць (ягоны лідэр В. Чыкін выступаў перад прысутнымі, якія сабраліся пад флагамі БССР і ўсіх іншых былых саюзных рэспублік, услед за старшынёй ФПБ У. Ганчарыкам).
Раней, як вядома, першамай называўся Днём міжнароднай салідарнасці працоўных. І можна не сумнявацца — калі б расавыя хваляванні ў Лос-Анджэлесе, падчас якіх у гэтыя дні загінулі дзесяткі, былі паранены сотні і арыштаваны тысячы чалавек, адбыліся колькі год таму, дык галоўнай тэмай мітынгу стала б абарона правоў неграў у ЗША. Але ж сённяшнія камуністы і прафсаюзныя дзеячы старога гарту больш за ўсё заклапочаны сваім выжываннем у палітычнай барацьбе. Таму ў іх выступленнях перад Домам урада Беларусі пераважала крытыка кіраўніцтва рэспублікі (якое, безумоўна, ёсць за што крытыкаваць, і не толькі крытыкаваць). А ў якасці альтэрнатывы сучаснаму стану рэчаў прапаноўваліся адраджэнне калгаснага ладу і СССР.

2 МАЯ

У Маскве завяршылася канферэнцыя па генацыдзе (Шоа). Пачатак яе быў прымеркаваны да дня Катастрофы яўрэйскага народа ў гады другой сусветнай вайны. (Адзначаецца 29 красавіка). На вечары памяці ахвяр «Халакасту» ўдзельнікі і госці канферэнцыі ўшанавалі й памяць загінуўшых ад рук гітлераўцаў на тэрыторыі СССР — у прыватнасці, у Мінску, іншых гарадах і мястэчках Беларусі.

3 МАЯ

Рашэннем ЮНЕСКА 3 мая абвяшчана Міжнародным днём свабоды прэсы. Генеральны сакратар гэтай арганізацыі Ф. Маёр з гэтай нагоды звярнуўся да Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе з заклікам ухваліць «Хартыю ў абарону свабоднай прэсы».
У Парыжы быў апублікаваны дакумент, з якога вынікае, што СНД трымае адно з першых месцаў у свеце па колькасці выпадкаў цэнзуры, беспадстаўнага закрыцця выданняў і звальнення журналістаў. Можна ўгледзець тэндэнцыйнасць у гэтых звестках, паколькі сітуацыя на Беларусі, скажам, вельмі адрозніваецца ад сітуацыі ў іншых краінах СНД — напрыклад, у Таджыкістане, дзе ўведзена надзвычайнае становішча, ці ў Малдове. Але, з другога боку, хіба можна прызнаць нармальным тое, што Мінсувязі Беларусі дыктуе газетам, калі ім выходзіць у свет, а калі не—у залежнасці ад жадання паштавікоў адпачыць?

4 МАЯ

На Нарадзе па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе (НБСЕ) у Хельсінкі было зноў пацверджана рашэнне правесці канферэнцыю па Нагорным Карабаху ў Мінску. Але цяпер названы новы тэрмін — чэрвень. Мяркуецца, што ў канферэнцыі, разам з прадстаўнікамі канфліктуючых бакоў і Беларуссю, прымуць удзел ЗША, Англія, Германія, Італія, Францыя, Турцыя і ЧСФР. Пакуль жа ў баях у Карабаху і прыгранічных раёнах Азербайджана і Арменіі кожны дзень гінуць людзі. Ёсць ахвяры і сярод журналістаў краін СНД.

5 МАЯ

Радаўніца (яе яшчэ называюць мёртвых Вялікдзень) спакон веку адзначалася ў народзе. Дзесяцігоддзі атэістычнай прапаганды не змаглі задушыць гэтую традыцыю. І сёлета дзевяты дзень пасля Вялікадня афіцыйна стаў выхадным. У гэты дзень, як і заўсёды, людзі прыйшлі на могілкі, каб ушанаваць памяць сваіх продкаў — далёкіх і блізкіх, памянуць памёршых.
На гістарычных Вайсковых могілках у Мінску адбыўся хросны ход. Кветкі і вянкі былі ўскладзены ў Курапатах, дзе ляжаць тысячы пакутнікаў — ахвяры сталінскага генацыду, у іншых мемарыяльных мясцінах.

6 МАЯ

Услед за Радаўніцай прыйшло і яшчэ адно старажытнае майскае свята — Юр'я. Выпаў ён на сераду — першы рабочы дзень пасля доўгіх выхадных. Але ж, вядома, усе гэтыя пяць дзён работы ў полі не спыняліся. У зямлі, як і земляроба, не бывае выхадных. Асабліва, калі вясна ў разгары...
З аднадзённым візітам у Мінск прыбыў кіраўнік урада Масквы Ю. Лужкоў. Быў заключаны дагавор аб эканамічным, навукова-тэхнічным і культурным супрацоўніцтве паміж Рэспублікай Беларусь і Масквой.

ВІЗІТ НА ФОНЕ...

Нядаўна, як паведамлялася, завяршыўся вывад тактычных ядзерных ракет з Беларусі. А вывад аналагічнай зброі з Украіны да апошняга часу быў прыпынены. Пра сваю асобую пазіцыю адносна ўласнага ядзернага статуса заявіў Казахстан... Усё гэта выклікае яўнае раздражненне ў Вашынгтоне. Як стала вядома, ЗША прапанавалі ўрадам Беларусі, Казахстана і Украіны падпісаць пратакол аб нераспаўсюджванні ядзернай зброі ў якасці ўмовы... прызнання гэтых рэспублік. (З якімі ЗША ўжо ўстанавілі дыпламатычныя адносіны ў поўным аб'ёме!).

Вашынгтонская адміністрацыя адкрыта націскае на рэспублікі, на тэрыторыі якіх ёсць ядзерная зброя, пры гэтым не хаваючы, што Амерыка прызнае ў якасці ядзернай дзяржавы толькі Расію.

Акрамя ўсяго іншага, гэта азначае, што Рэспубліка Беларусь, хоць яна і пацвердзіла сваю гатоўнасць да поўнага ядзернага раззбраення, пачынае сутыкацца з сур'ёзнымі праблемамі ў адносінах з Захадам, і ў прыватнасці — павінна яшчэ даказаць свету сваё права на самастойную суверэнную палітыку. І не толькі ў галіне ядзернай...

У гэтым кантэксце трэба разглядаць візіт на Беларусь паслանцаў 8 краін Захаду, які праходзіў без асаблівага шуму на гэтым тыдні. Гасцей (а сярод іх была, напрыклад, прадстаўнік дзяржсакратара ЗША Элізабет Верл) цікавілі пытанні, звязаныя з экспартам з рэспублікі тавараў так званага двайнога прызначэння. Маюцца на ўвазе такія тавары, што могуць быць выкарыстаны ў якасці хімічных, біялагічных і іншых баявых кампанентаў.

У ходзе шматгадзіннай сустрэчы ў Мінску ў Дзяржкамітэце па знешнеэканамічных сувязях беларускі бок быў азнаёмлены з практыкай кантролю за экспартам тавараў, прынятай на Захадзе.

Пра канкрэтныя вынікі гаварыць, зразумела, рана. Ясна, што існуючыя міжнародныя правілы выконваць прыйдзецца. Але ясна і іншае — правы і інтарэсы суверэннай маладой дзяржавы таксама павінны ўлічвацца нашымі партнёрамі па міжнародным супольніцтве.

НАШ КАР.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

Чые ж вы, хлопцы, будзеце?

Мяркую, што кожны з нас, дарослых людзей, усё больш блытаецца ў здагадках: а чые ж мы на самай справе людзі? каму, якой дзяржаве мы належым?.. Падобных пытанняў шмат. Але каб перасцерагчыся ад паспешлівых разважанняў і памылак, прапаную перайсці да аб'ектыўнай ацэнкі таго альбо іншага становішча. З тае прычыны, што абставіны палітычнага характару складаюцца сёння не гэтак проста, як можа падацца нам на першы погляд, і падыскутаваць ёсць над чым.

Вось таму прыклад. Як вы думаеце, паважаныя жыхары Беларусі, грамадзянамі якой дзяржавы мы лічымся: усё таго ж СССР ці новай незалежнай і самастойнай Рэспублікі Беларусь?

Вось і я задумаўся, у якой дзяржаве я жыву. Калі разважаць на падставе розных палітычных матываў, дык мы лічымся грамадзянамі незалежнай Рэспублікі Беларусь.

А калі падыдзеш да чыгуначнай, аўтобуснай ці касы аэрапорта, то там убачыш напісаныя на шыльдах словы: «Герои Советского Союза, Герои Социалистического Труда...» І далей — усё тое ж. Што датычыцца грошай, дык яны таксама не нашыя.

Дзіўныя нейкія ў нас парламент і ўрад: з дзяржаўнымі палітычнымі праблемамі гуляюць увесь час, як тыя наіўныя дзеці з цацкамі. Без ніякай адказнасці!

Дык імя якой дзяржавы мы носім? Колькі патрэбна яшчэ змарнаваць часу, каб наша рэспубліка ўсё-такі ўступіла хоць на парог цывілізаванага свету? Ці гэтак і будзем жыць усю эпоху з ярлыком рознага чужаземца? Дзівосная якаясьці наша дзяржава: як бы і ёсць Рэспубліка Беларусь, і як бы... няма яе...

Аб тым, што нас канчаткова заблыталі ў розных палітычных маніпуляцыях, сведчаць шматлікія факты. Напрыклад, такі. У сучасны час лідэры і розныя радавыя члены шматлікіх палітычных арганізацый, у тым ліку і паважанага БНФ, настойваюць на правядзенні рэферэндуму і датэрміновых **перавыбараў** (падкрэслена мной. — **П. Б.**) парламента і ўрада Рэспублікі Беларусь, бо яны не апраўдалі давер народа і давялі народ і дзяржаву да поўнага развалу. Але здзіўляе і іншае. Чаму мы згаджаемся з тым фактам, што як увесь парламент, так і ўся асноўная частка народных дэпутатаў існуюць як бы на прававой аснове? Я, напрыклад, добра памятаю, што галасаваў за тых кандыдатаў у народныя дэпутаты, якія значыліся ў бюлетэні па выбарах у Вярхоўны Савет БССР, а не Рэспублікі Беларусь. Значыцца, у нас сёння калі і ёсць народныя дэпутаты Рэспублікі Беларусь, то іх адзінкі. Усе астатнія людзі, якія залічылі самі сябе ў народныя дэпутаты ў новаўтворанай дзяржаве, апынуліся ў ліку самазванцаў! Такое абсурднае становішча магчыма ўтрымлівацца толькі ў нас, у дзяржаве, якая карыстаецца стэрэатыпамі закаранелай таталітарнай сістэмы з яе унікальнымі поглядамі на законы. Мабыць, уяўленне пра нас у цывілізаваным свеце надта брыдкае, бо ці не ўсё жыццё цешым свет сваімі бяздумнымі выкрутасамі, бязглуздзіцай ды махлярствамі. І хай не цешацца лідэры розных неафармальных арганізацый у прадчуванні перамогі над рознага характару авантурыстамі і правакатарамі. Як кажуць у народзе, «на тое і шчупак, каб карась не драмаў». На тое і блытаюцца сёння пад нагамі ў людзей усе наменклатурныя дзялягі з былой партыі бальшавікоў і савецкага ўрада, каб усімі сродкамі абараніць сваю ўладу на самадзяржаўе і прывілеі. Яны ўжо заварушыліся і пабеглі наперад. Значыць трэба ўсім нам аб'яднацца і зрабіць адпаведныя высновы, каб зноў не памыліцца і не выбраць у «слугі народа» тых, каго нам могуць падсунуць, а не тых, каму мы можам давер[ы]ць свой лёс і надзеі.

г. Маладзечна.

Павел БУЗАЎ,
ветэран працы, выдатнік асветы Рэспублікі Беларусь.
г. Маладзечна.

«ХАЧУ, КАБ УСЁ БЫЛО СУР'ЁЗНА»

Што нас знаёміць з дактарамі? Ведама ж, часцей за ўсё — хваробы. Мне асабіста «шанцавала» на хірургаў. Памятаю, як аднаго з іх з прычыны маладосці медсёстры звалі Стасікам і казалі: «У Стасіка ювелірныя швы»... А да Г. І. Аскальдовіча, дацэнта кафедры хірургіі Беларускага інстытута ўдасканалення ўрачоў, трапіла на аперацыю мая маці. Так што ў аддзяленні хірургіі Мінскай абласной бальніцы, што ў Бараўлянах, гэтай вясной я была частым госцем...

— Генадзь Іосіфавіч, вы належыце да таго пакалення беларускай інтэлігенцыі, якое не паддалося згубнаму ўплыву савецкай уніфікацыі. Раскажыце трошкі пра сваё жыццё, пра дзіцячыя гады, пра ўсё, што ўразіла і запомнілася.

— Родам я з Баранавіч. Калі пачалася вайна, мне было адзінаццаць год. Бацька прызыву ў войска не падлягаў—страціў руку на Мазурскіх балотах яшчэ ў першую імперыялістычную. Вайну я запомніў як гвалт, як здзек над людзьмі. Зімой, па святла неяк паслала мяне маці ў чаргу. Мусіць, па хлеб. У цэнтры горада ў нас тады чатыры слупы стаялі (да 39-га года на іх вісеў польскі арол). Гляджу: ля кожнага слупа па табурэтцы. Вядуць восем чалавек, усе ў рваным адзенні, у «аўтабусах» (так звалі абутак з пакрышак). На грудзях у кожнага — таблічка. Нямецкі афіцэр штосьці прачытаў з паперкі, і не паспеў я зразумець, што да чаго, як усе васьмёра віселі і гайдаліся. Страшнае патрасенне было для дзіцячай псіхікі. Я пасля два месяцы баяўся падыходзіць да таго месца.

Альбо вось такая «карцінка» з вайны. Базар, вакол слупы з двума крукамі, і на кожным кручку вісіць па чалавеку. Проста з машыны, едучы вешалі. А на базары, як звычайна, прадаюць, купляюць...

На другі год вайны пайшлі мы з братам у школу. Праўда, пачынаў я вучыцца ў школе польскай...

— Пры ўсіх уладах, значыць, вучыліся — пры польскай, нямецкай...

— І пры савецкай. Дык пры акупацыі ўсе прадметы выкладаліся па-беларуску. Даволі многа было нямецкай граматыкі і літаратуры, не двае гадзіны на тыдзень, а кожны дзень. І жонка мая будучая тады ж вучылася, толькі класам ніжэй. А хто, каб вы думалі, выкладаў у нас спевы? Славуты Генадзь Цітовіч, імем якога названа беларуская харавая капэла. Дарэчы, у той капэле пазней спяваў мой сябар...

— Даводзілася чуць, што настаўнікаў тады нярэдка праследавалі партызаны.

SOS!

У НЕБЯСПЕЦЫ—АРХІВЫ

Так, у небяспецы! Культавыя будынкі, у якіх з чыёйсьці завядзёнкі месціліся яны доўгія савецкія гады, вяртаюцца вернікам, а архівы — на вуліцу. Спадзявацца ж сёння на пабудову новых і спецыяльных памяшканняў не выпадае...

Уласна кажучы, гэтае пытанне і было ў цэнтры гаворкі падчас сустрэчы кіраўніцтва беларускай дзяржаўнай архіўнай службы, саміх архівістаў з навукоўцамі, творчай грамадскасцю рэспублікі, арганізаванай па ініцыятыве Галоўнага архіўнага ўпраўлення Рэспублікі Беларусь. Мела размова вострыя характар, сутыкаліся розныя погляды, але адно не выклікала сумнення: сёння навісла пэўная пагроза і над існаваннем самой архіўнай справы ў суверэннай дзяржаве Беларусь.

Хаця «існаванне», можа, і не тое слова. Існаваць яна, вядома, зможа, а вось працаваць — наўрад. Першая небяспека заключаецца ў тым, што сярод асобных аўтарытэтных кіраўнікоў узніклі сумненні наконт таго, каб дзяржаўная архіўная служба заставалася самастойнай адзінкай: маўляў, лепей далучыць яе да Міністэрства культуры. Архіўнае ўпраўленне выказала нязгоду. І зусім не з-за таго, што тым самым яно трапіць у залежнасць. Не пра ўласныя амбіцыі дбаюць ва ўпраўленні, гэта добра відаць па ягоных канкрэтных захадах. Напрыклад, ГАУ перакананa, што будынак партыйнага архіва былога ЦК Кампартыі Беларусі павінен належаць яму.

Пра гэта шмат гаварылася і ў час сустрэчы, у якой актыўна ўдзельнічала Беларускае таварыства архівістаў. Яно, у прыватнасці, прапануе стварыць Нацыянальны гістарычны архіў з больш чым двух мільёнаў спраў каштоўнай дакументацыі, што мае дачыненне да мінуўшчыны і да сённяшняга дня. Лепшае месца для размяшчэння гэтага архіва — ужо згаданы будынак. Таварыства архівістаў нават распаўсюдзіла спецыяльную заяву, скіраваную супраць далучэння Галоўнага архіўнага ўпраўлення да Міністэрства культуры рэспублікі.

У гаворцы прынялі ўдзел галоўны рэдактар выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі М. Ткачоў, супрацоўнікі Інстытута гісторыі Беларускай акадэміі навук Г. Галенчанка, М. Касцюк, А. Літвін, М. Спірыдонаў і іншыя. М. Ткачоў, напрыклад, падказаў яшчэ адно месца захоўвання каштоўных гістарычных матэрыялаў. На яго думку, для гэтага можна выкарыстаць сховішча, створанае ў час будаўніцтва метрапалітэна паблізу будынка колішняга ЦК КПБ.

Выказвалася занепакоенасць, што ў рэспубліцы няма закона аб архівах, не выпускаюцца археаграфічныя выданні, накшталт тых, што выходзілі ў мінулым стагоддзі. Даўно неабходна парупіцца, каб сістэматызаваць шматлікія дакументы па гісторыі Вялікага княства Літоўскага, якія ёсць у архівах Літвы, Польшчы, Расіі, Украіны. А хіба лішнім было б мець даведнік «Нямецкія дакументы часоў першай — другой сусветнай войнаў у архівах Беларусі?» Ён спатрэбіўся б не толькі нашым даследчыкам, але і навукоўцам іншых краін, за набыццё яго яны б добра плацілі валютай.

Усім вядома, што сапраўдная архіўная скарбніца для Беларусі—Вільня. У розных установах яе — архівах, фондах, бібліятэках — захоўваецца каштоўны матэрыял па беларускай гісторыі. Неабходна вырашаць пытанне аб вяртанні некаторых каштоўнасцяў, а разам з тым заключаць і спецыяльныя пагадненні паміж Беларуссю і Літвой, якія б тычыліся розных аспектаў карыстання дакументамі.

На жаль, урад рэспублікі часам праяўляе, мякка кажучы, сціпласць у стаўленні да праблем гістарычнай навукі, а калі шырэй — нацыянальнай культуры. Зразумела, цяжка сёння ўсім, але калі цяпер не паруліцца аб захаванні архіўных матэрыялаў, дык заўтра з'явяцца новыя «белыя плямы», пазбаўленне якіх патрабуе яшчэ большых навуковых высілкаў ды і грашовых сродкаў. Можа атрымацца і так, што нешта будзе наогул незваротна страчана.

Пытанням работы архіваў на сучасным этапе была прысвечана нарада кіраўнікоў дзяржаўных архіўных служб і таварыстваў архівістаў СНД, у якой прынялі ўдзел прадстаўнікі амаль усіх колішніх саюзных рэспублік (краіны Балтыі і Грузія прыслалі назіральнікаў). Аб асноўных накірунках гаворкі журналістам было паведамлена ў час прэс-канферэнцыі, што стала ў пэўнай ступені падрахункаваннем яе вынікаў.

Вынікі ж нарады можна звесці да наступнага. Дакументальныя фонды, што захоўваюцца ў дзяржаўных архівах былой Расійскай імперыі і колішняга Савецкага Саюза, непадзельныя. Аднак усе дзяржавы, якія стварылі СНД, а таксама тыя, якія ў яго не ўвайшлі, маюць права на вяртанне фондаў, створаных на іхняй тэрыторыі. Калі ж вярнуць пэўныя матэрыялы немагчыма, даследчыкі павінны мець доступ для іх вывучэння. Пакуль што нічога пэўнага, на жаль, нельга сказаць аб далейшым лёсе галіновых і ведамасных архіваў. Гэтае пытанне таксама чакае свайго вывучэння.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

...І «ВІТАМІНЫ» ДЛЯ ДУШЫ

Скажыце, пяць рублёў семдзесят пяць капеек — гэта грошы ці не грошы? Пэўна, усё ж грошы. І таму аддаў я іх за танюсенькі часопіс (два друкаваныя аркушы) з апаскай. Цана дагаворная — пазначана на другой старонцы вокладкі, але работнікі «Мінскай пошты», як згаварыўшыся, аднагалосна прыйшлі да думкі — менавіта пяць рублёў семдзесят пяць капеек.

А называецца часопіс «Гаспадыня». Разгарнуўшы яго, я ўжо не шкадаваў, што купіў. Сярод тых, хто гаворыць добрыя словы на дарогу «Гаспадыні» (мітрапаліт Філарэт, старшыня Саюза жанчын Рэспублікі Беларусь Т. Дудко),—і знаёмы воблік народнага пісьменніка Я. Брыля. Хто-хто, а Іван Антонавіч ведае, дзе сказаць сваё слова, а дзе лепей інтэлігентна прамаўчаць.

Заснавальнікі штомесячнага ілюстраванага (пазначана яшчэ і «масавага») часопіса — Асацыяцыя кулінараў Рэспублікі Беларусь і вытворча-камерцыйная фірма «Эўрыка-ЛТД». Як сведчыць загалоўкам свайго звароту да чытача прэзідэнт Асацыяцыі кулінараў Рэспублікі Беларусь Т. Крывеня («Субяседнік для кожнай сям'і»), новае выданне і сапраўды задумана як часопіс для ўсіх.

Найперш, бадай, для жанчын. Часопіс, праўда, не збіраецца падмяняць іншыя, падобныя на яго выданні (скажам, рэспубліканскія «Работніца і сялянка», і «Салон»), ён спадзяецца мець свой твар. Прынамсі, стараецца... з першага нумара. Нездарма Т. Крывеня зазначае: «Патрэбны «вітаміны» і для душы чалавека. Размова, безумоўна, ідзе не пра ідэалогію, тым больш не пра палітыку, якой мы ўсе перакормлены. Мы маем на ўвазе рэчы больш глыбокія, некан'юнктурныя — нашы маральныя і духоўныя каштоўнасці». Пра народныя вытокі, іх трываласць думае Я. Брыль, калі выказвае свае пажаданні: «І хочацца пажадаць, каб яшчэ адзін новы часопіс, з ёмкай і прывабна простай назвай, з цікавасцю і карысцю чытаўся і праз бабуліны акуляры, і быстрэйшымі вачыма руплівіцы мамы, і чыстымі вачанятамі самых дапытлівых і непадкупных чытачак. Каб да ўдзелу ў гэтым удзячным чытанні запрашаліся і мужчыны. Ад дзеда да ўнука».

Пажаданні гэтыя ў пэўнай меры знаходзяць увасабленне ў першым жа нумары. Раздзел для сямейнага чытання «Ля каміна» адкрывае знакамітая С. Станюта — «Веру ў чалавека». Пра дэфіцыт дабра і сапраўднай культуры разважае старэйшына беларускай сцэны, пра тое, што, нягледзячы ні на што, усе мы з гонарам выйдзем з таго эканамічнага тупіка, у якім апынуліся. Тут жа — пазнавальныя матэрыялы, красворд «Перакладзіце на беларускую мову», складзены І. Курбекам, верш Г. Каржанеўскай...

У нумары — народны каляндар на красавік, «Клуб «Здароўе», раздзел «Сад і агарод», «Даведачнае бюро». Ёсць і спецвыпуск для мужчын «Сам сабе майстар». Пададзены матэрыялы так, што з іх лёгка зрабіць невялічкую кніжачку, якая заўсёды будзе пад рукой, а ў ёй — карысныя парады, што спатрэбяцца ці не штодня. Добрая гаспадынька яшчэ і кулінарка. У такім разе — адгарніце раздзел «Смачна есці».

«Гаспадыня» выходзіць на дзвюх мовах — беларускай і рускай. Будзем спадзявацца, што беларускамоўных матэрыялаў з цягам часу будзе ў ёй большасць.

І апошняе. Галоўны рэдактар «Гаспадыні» — Зіновій Прыгодзіч.

Л-ц.

ДАЗВОЛЬЦЕ ПРАПАНАВАЦЬ

Сёння мы стаім перад пытаннем: як і што нам рабіць, каб сапраўды адрадзілася ў жыцці наша родная мова, каб у ёй мелі б патрэбу й апірышча суайчыннікі-беларусы? І прыйшла мне думка: а што калі спалучыць мову і эканоміку? У прыватнасці, што датычыць канкрэтна маёй думкі, гэта выглядала б так: усе прадпрыемствы сплачваюць падатак на агульнадзяржаўныя патрэбы. Гэта — аксіёма.Але тыя, якія вядуць справаводства на якой-небудзь мове, акрамя беларускай, маюць сплачваць на 2—3 працэнты болей. Рацыя тут ёсць. Бо трэба ж дзеля давядзення справаводства да агульнага складніка перакласці яго на дзяржаўную (беларускую) мову. Ну, а гэта патрабуе выдаткаў, затратаў, працы. Вось і было б добра, калі б наш Вярхоўны Савет прыняў адпаведныя рашэнні ў дапаўненне закона аб падатках, тым самым стымулюючы станаўленне роднай мовы на Беларусі.

А. ГАЕЎСКІ.

— Не памятаю такіх выпадкаў. А што некалькі разоў школу акружалі немцы і бралі старэйшых хлопцаў для вывазу ў Германію, — такое было.

У пазашкольны час мы з братам пасвілі карову, гулялі. Гульні ў нас былі, трэба сказаць, рызыкоўныя. Адступаючы, нашы падпалілі склад боепрыпасаў пад горадам. Што ўзарвалася, а што і не. І вось прыносім мы ў поле, дзе пасвілі карову, тры бляшанкі з порахам. Адкрываю бляшанку, а з-за майго пляча хтосьці з хлапчукоў вазьмі ды кінь у яе запалку. Як рване! Як дабег, абпалены, дахаты — не помню. Загарнулі мяне ў прасціну — і ў бальніцу. Там і палонныя ляжалі, і проста мясцовыя людзі... Маці пасля расказалі: змазалі мяне ёдам, я ўсю ноч нема крычаў ад болю, а пад раніцу сціх. Паклалі мяне на насілкі і панеслі. Куды — невядома. Ну, маці скеміла і кінулася ў морг. А я там, паміж нябожчыкаў. Памацала — цёплы, жывы! Яна мяне на рукі і дадому. Сама і вылечыла, нават следу апёкаў не засталося.

— Генадзь Іосіфавіч, а калі вы надумалі стаць доктарам?

— У 48-м заканчваў я 2-ю беларускую школу. Сябры ў мяне былі вельмі здольныя, на залатыя і сярэбраныя медалі вучыліся. Усе цяпер заслужаныя, вядомыя людзі. Мой лепшы сябар, які выпускное сачыненне напісаў на два сшыткі, надумаўся паступаць у Ленінградскую марскую акадэмію. Я за ім. Маці, даведаўшыся, як загаласіла, як запрычытала — авой, а ў моры патонеш, а магілкі нават не будзе, а рыбы з'ядуць... Ідзі, кажа, на доктара, пры любой уладзе не прападзеш. Паслухаўся я і не шкадую. Ажаніўся з Ірынай, каханнем маім школьным, дзеці выраслі, унукаў чацвёра. Адна толькі мара не збылася — у Кракаў не давялося з'ездзіць.

— ?

— Я ўжо казаў, што вучыўся ў пачатковай польскай школе. Сям'я ў нас была бедная, я заўсёды слінкі глытаў, калі бясплатна кармілі дзяцей, у каго бацькі не мелі хаты. І была ў нас паездка ўсім класам у Кракаў, па тры злотых толькі патрабавалася прынесці. Ды бацька мне трох злотых не даў. Мабыць, не мог аддаць апошняе. Да слёз крыўдна было. Дык мне і цяпер нічога так не хочацца, як у Кракаў паехаць. Здаецца, Кракаў — гэта штосьці незвычайнае!..

— А як склалася ваша медыцынская кар'ера?

— Хірургічная практыка ў мяне з 1954 года. Быў галоўным урачом у Маларыце, пасля загадваў хірургічным аддзяленнем у Баранавічах, там і кандыдацкую дысертацыю абараніў. Працаваў намеснікам галоўнага ўрача па лячэбнай рабоце ў нашай абласной. Так што і практычную работу вядаю, і адміністрацыйную.

— Дысертацыя на якую тэму ў вас была?

— Узяўся я за вывучэнне падстраўнікавай залозы. Патрабаваліся эксперыменты на сабаках, каб выклікаць у іх запаленне залозы і лячыць уласным метадам. Ва ўмовах Баранавіч справа, я вам скажу, няпростая. Давялося ў аперацыйную перабудаваць свой гараж. І стол дастаў спецыяльны, і лямпу. Чыста, бела... Вядомыя прафесары з Мінска разам з маскоўскім госцем неяк завіталі (у Белавежскую пушчу ехалі, ды машына сапсавалася), дык у іх ад маёй аперацыйнай вочы на лоб палезлі... Абарона прайшла аднагалосна.

— А сабачкі выжывалі пасля эксперыментаў?

— Ну а як жа. Мой метад лячэння падстраўнікавай залозы цяпер называецца беларускім.

— Ці хапае ў вас часу сачыць за палітычнымі падзеямі ў рэспубліцы?

— Даводзіцца выкройваць. Трэба ж ведаць, што вакол творыцца. Сачу за работай Вярхоўнага Савета, хаця, праўда, не ўсё мне ў ёй падабаецца. Дэпутаты, на маю думку, займаюцца не тым, што патрэбна ў першую чаргу. Галоўнае — каб чалавек ведаў свае правы і каб яны, правы, былі абаронены.

— Як вы ўспрынялі Закон аб мовах, прыняты ВС два гады назад?

— Нармальна ўспрыняў. Бо край свой люблю, мову люблю родную. Аднаго хачу — каб усё было сур'ёзна. На жаль, тая частка інтэлігенцыі, якая хоча штосьці зрабіць, намнога меншая за тую, каторая нічога рабіць не збіраецца. Пакуль у кіруючых органах не беларусы — нічога ў нас з беларусізацыяй, лічу, не атрымаецца.

— Дык жа большасць там і так беларусы.

— Ага, з тых, што тыдзень трэніруюцца, перш чым тэкст з ліста прачытаць па-беларуску...

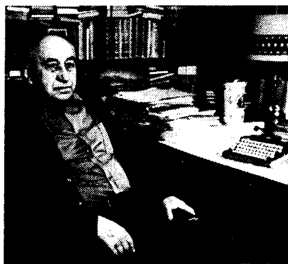
— Што вам пажадаць, Генадзь Іосіфавіч, на заканчэнне?

— Пажадайце здароўя жонцы маёй, Ірыне Канстанцінаўне, якая ў маі адзначыць круглы юбілей.

— І ёй, і вам — усяго найлепшага! Дзякую за гутарку.

З Г. І. АСКАЛЬДОВІЧАМ
гутарыла
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Сяргей ГРАХОЎСКІ

Безназоўныя элегіі

●

Усё праем, усё прадам
І застануся, як Адам,
Не ў раі, а ў пекле голы,
Грэшнік, безнадзейна кволы,
Не змагу прамовіць слова,
Бо наўкол — пе-ра-бу-до-ва:
Чорны рынак, дзікі рок
Аднялі і слых, і зрок
Пра ідэі і надзеі
Нам далдонілі зладзеі
І чыталі ўсім маралі,
Самі кралі, нас — каралі
І нарэшце давялі
Да спустошанай зямлі,
І брыдуць на ўсе бакі
З жабракамі жабракі.

●

Менск — сталіца і Герой,
Кажуць, добра выглядае,
Бо за Урад стаіць гарой
І гераічна галадае.

●

Разбурым усё, давядзем да нуля,
На месцы былога нічога не будзе.
Магчыма, праз век ачуняе зямля,
І势 стануць людзьмі незалежныя людзі.

●

Наперадзе — нічога.
Усё — ў мінулым.
На успамін находзіць
Успамін
Забытым словам,
Нечаканым гулам,
І я, здаецца,
Зноўку не адзін:
Вяртаюцца з нябыту,
Як жывыя,
Вясёлыя, з іскрынкамі ў вачах
Сябры,
І раздарожжы крыжавыя,
І грозныя сузор'і
Па начах.
Знікае ўсё.
Стажары толькі свецяць
І месяц у зеніце малады.
Мінае ўсё на белым свеце,
І пыл заносіць нашыя сляды,
Павольна, непрыкметна — назаўжды.

●

Ні Гімна, ні бою курантаў
Апоўначы болей няма.
Краіну хапуг, спекулянтаў
Свабоднаю лічаць дарма.
Свабод не было і няма.

●

І я жыццё пражыў дарэмна
То ў марах, то у забыцці,
Мне часта сніцца гул турэмны
І трыццаць тры бяды ў жыцці.

Адна другую даганяла,
Штурхала ў вір, збівала з ног,
Аблічча розныя мяняла,
А я разгледзець іх не мог.

Гібеў, і ўсё ж у нешта верыў,
Без веры дня пражыць не мог,
А лёс напаў шалёным зверам,
І нават адступіўся Бог.

Я уставаў з апошняй сілы,
Адольваў гора і тугу,
Скаваны толькі і бяскрылы,
Відаць, падняцца не змагу.

Мая душа наскрозь астыла,
І ўсё знікае пакрысе.
Няхай да матчынай магілы
Мой попел вецер данясе.

●

Ці то на яве, ці то ў сне,
Калі было да болю млосна,
Упоўнач выпаў першы снег
На поле, на шляхі і сосны.
Да ранку, можа, даляжыць.
Хоць горка, але трэба жыць!

●

Дагарае леташняе лісце,
Коцікі ўваскрэслі на вярбе,
Я чакаю ў змроку, як калісьці,
І не дачакаюся цябе.

Ведаю, — не прыйдзеш, а чакаю,
Можа, лёгкім ценем прамільгнеш,
Светлая, як ветразь, трапяткая,
Дзе ж ты так забавілася, дзе ж!

Нават наша хвоя учарнела,
Дзе ад шчасця замiралі мы.
Колькі ж гэта летаў праляцела
Ад тае вясны і да зімы,

Што навек з табою разлучыла,
Што не забываў і не забыць,
Што на сконе веку развучыла
Верыць, спадзявацца і любіць!

Ты ў блакітным ранішнім тумане,
У карунках зорнага святла
Недасяжнай, незваротнай зданню
Над зямлёй бясследна праплыла.

Я, дзівак, твайго шукаю следу
На пачатку кожнае вясны
І прыходжу, каб ніхто не ведаў,
Да тае ўчарнелае сасны.

16-17/IV — 92

●

Нікому не трэба ні вершаў, ні прозы, —
Ад «шчасця» народ і п'яны, і цвярозы.
Ні кніжак не трэба, ні фільмаў, ні песень,
Бо душы раз'ела азызлая плесень,
Галеча і голад, вар'яцкія цэны,
І толькі балююць адны бізнесмены,
Хапугі, дзялкі, махляры, прайдзісветы,
Што нас заклікалі да светлае мэты,
Шыкуюць, гуляюць і смачна ядуць,
І торбу, і кій у старцоў адбяруць.

●

И равнодушная природа.
Красою вечною сиять.

А. ПУШКІН.

Пасля адлігі закруціў мароз,
Ударыла у сцены завіруха,
Шыпшыннік за маім акном аброс
Празрыстым, лёгкім лебядзіным пухам.

Усё нібыта так, як і было,
І будзе так аж да скончэння веку,
Але здаўна на свеце правіць зло,
І неба, і зямля ў палоне здзеку.

Атручаны вада, паветра, суша,
Усё жывое гіне без надзей,
І страшна, што скалечаныя душы
Не лютым д'яблам, а людзьмі ў людзей,

А, можа, сам Люцыфер правіць намі!
Чаму тады глядзеў спакойна Бог!
Як здзекуюцца над яго сынамі,
А засланіць і ўратаваць не змог!

Калі ты ёсць, усемагутны Божа,
Зірні, як мы канаем на крыжы.
Калі сабе мы памагчы не зможам,
Ты злітуйся і нам дапамажы.

А Бог не чуе енк і плач народа
І нам наўрад збавенне прынясе,
А мы і раўнадушная прырода
Знікаем у пакутах пакрысе.

Канчаецца дваццатае стагоддзе
У бойках, у нянавісці, ў крыві.
Апамятайся! І сябе, народзе,
На мір і на любоў благаславі.

●

За вокнамі лютаўскі дождж і слата,
І кожная шыба дрыжыць і слязіцца.
Уласны свой лёс дачытаю з ліста
У белай палаце дзевятай бальніцы.

У дымнай смузе дагараюць агні.
О колькі бяды і пакутаў на свеце!
Бальніца трызніць у начной цішыні,
І толькі у моргу агеньчыкі свецяць.

●

З вёскі ў горад перабеглі
Маладыя назаўжды,
А на фермах, як у пекле,
Гнуцца бабкі і дзяды.

Дзе ні гляну, — ўсё не тое:
Горад чэзне і сяло.
Кажуць: «Лепш бы пры застоі
Жыць, хоць волі не было».

●

Мароз і снег. Над горадам дымы,
І сонца заімглёнае ў зеніце.
Лютуе люты зноў, ды мы
Заблыталіся у пякельным быце.

Узлёт паэзіі, высокі дух
Здрабнелі, захлынуліся ў нястачах,
Святы агонь душы амаль патух
І часам тлее у жалобным плачы.

Падвопытны народ, амаль распяты,
За што табе такі пакутны лёс!
Твой боль, твае цяжкія страты
Не вытрываў бы нават і Хрыстос.

Ні Ён, ні Бог за нас не заступіўся:
Амаль стагоддзе — меч над галавой.
Што ў барацьбе з народам не ступіўся,
І вецер пахне свежаю крывёй.

Калі ж пазбавімся ад вечнай мукі!..
Мароз і снег. Над горадам дымы...
Хоць бы збавення прычакалі ўнукі,
Якога ўжо не прычакаем мы.

●

«Госпадзі, памілуй, Госпадзі, памілуй!»
Молім Бога ўсё часцей.
А Ён з пялёнак да магілы
Сваіх не мілуе дзяцей.

●

Магчыма, гэта мой апошні снег
Завеяў сцежкі і чужую дачу,
І цяню, што дарогу перабег,
Вядома, што нічога я не значу.

Самому крыўдна, што жыццё пражыў,
Не ведаючы, што такое святы,
Быў двойчы пад крыжом і на крыжы
Зняважаны, знявечаны, распяты.

Цярплю, бо распінаюць мой народ
Дзялкі і прайдзісветы так старанна,
І сорамна, што ўжо каторы год
У свеце нас завуць «Абсурдастанам»,

Бо выпаў нам такі няўмольны лёс, —
Жывем, нібы праклятыя, на свеце,
Начамі захлынаемся ад слёз,
І дзівімся, адкуль бяруцца дзеці.

Нарэшце зразумелі:
Столькі гора
Прынеслі нам Кастрычнік і «Аўрора».

15/11—92
9-я бальніца.

●

Як ні горка, а прыйшла вясна
І не зважае на мае праблемы,
Ужо дыміцца ў полі баразна.
І прадаюць на рынку хрызантэмы.

Трыпутнік ледзьве выбіўся з травы.
На луг наводзіць лотаць пазалоту,
Ляцяць высока ў небе жураўлі
На апусцелыя балоты.

Куды іх крылы лёгкія нясуць,
Нібыта самагубцаў без звароту!
Яны смяротны пыл не атрасуць
У зоне з указальнікаў і дроту.

Хацеў парадавацца сонцу і вясне,
А здань бяды цікуе ля парога.
Канае дзень. Наяве і у сне
Прыходзіць за трывогаю трывога.

●

Ашуканы зноў народ
Тымі камуністамі,
Што зрабіліся за год
Усе капіталістамі.

Празаічная вясна

«Вясновы дзень, — гавораць, —
корміць год»,
Я ўспамінаю ісціну старую.
Такой парою сеяў мой народ,
Цяпер штодня крычыць і дэманструе.

Пасеем нешта, нешта прарасце
І паталаніць дужым і старанным,
А не адвечнай «беднаце»,
Што сее тут, а жне за акіянам.

Не да гаворак, мітынгаў і сну,
Пакуль жывем пад мірным небам,
У полі будзем сустракаць вясну,
А восень не чужым, а ўласным хлебам.

10/IV—92

З ПОШТЫ АДДЗЕЛА МУЗЫКІ

УСЁ ДОБРА, АЛЕ...

Расказаць я хачу пра народны хор ветэранаў вайны і працы Палаца культуры прафсаюзаў Беларусі, пра наш хор. Нам — 33 гады, мы з'яўляемся лаўрэатамі колішніх усесаюзных і рэспубліканскіх конкурсаў і фестываляў мастацкай самадзейнасці. Геаграфія нашых канцэртаў вельмі шырокая: спявалі ў Маскве, Ленінградзе, Харкаве ды Кіеве, нас чулі ў Сафійскім саборы ў Полацку, цёпла прымалі ў Рэчыцы, Брэсце, Магілёве, у многіх іншых мястэчках, вёсках Беларусі. І калі ўся зала ўстае, вітаючы нас, мне здаецца, што гаварыць пра нас варта.

Спяваюць у нашым хоры ветэраны Вялікай Айчыннай вайны, былыя партызаны, ветэраны працы. Ёсць сапраўдныя таленты: Аляксей Недарэзаў складае вершы й нават музыку (ягоная песня «Слухайце хор ветэранаў» заўсёды пачынае нашы канцэрты), Анатоль Сас — байкапісец, чые творы друкуюцца ў часопісах і газетах. Маем нават гурток аматараў паэзіі, якім кіруе Ганна Навумкіна, а ў гуртку гістарычным шчыруюць Клаўдзія Панасенка ды Зінаіда Аўхімовіч. А вось і нашы салісты, якіх добра прымаюць слухачы: Галіна Ратнева, Паліна Іванова, Вольга Братчава, Аляксей Недарэзаў, Анатоль Пятроўскі. А як цудоўна гучаць беларускія песні ў выкананні дуэта Н. Круглік ды П. Івановай!..

Наш мастацкі кіраўнік і дырыжор Мікалай Хвісюк і канцэртмайстры Наталля Таратутка ды Генадзь Мандрус — цікавыя людзі. Яны маладзейшыя ад нас, але тое, як ставяцца яны да нас і да сваёй справы, вартае вялікай любові. На рэпетыцыях Мікалай Мікалаевіч патрабуе ад нас прафесійных адносін да гучання голасу і правільнага вымаўлення кожнай літары. Асабліва гэта датычыць беларускай мовы, якую ён актыўна прапагандуе ў нашай творчасці. Разумеем, як цяжка яму з намі: сярэдні ўзрост удзельнікаў хору 67 гадоў, ды ў кожнага свой характар і. не сакрэт, свае хваробы. Але на рэпетыцыі і канцэрты ходзім, як на свята.

Мы не толькі разам спяваем, але і адпачываем. У нас ладзяцца цудоўныя вечарыны. Летам заўсёды адпачываем на радзіме Якуба Коласа, многа разоў наведвалі музей паэта, наведваліся і да ягонай сястры Марыі Міхайлаўны Бруй, спявалі ёй беларускія песні, а яна нам чытала вершы свайго брата.

Здаецца, усё ў нас добра. Але... Нам вельмі цяжка ў сённяшніх умовах. Добра, знайшліся фундатары, але грошай усё роўна не хапае. Вельмі часта адмаўляемся ад запрашэнняў выехаць з канцэртам. А канцэртаў нашых чакаюць. Напрыклад, у вайсковых падраздзяленнях, дзе нас заўжды сустракаюць вельмі цёпла, маладыя хлопцы бачаць у нас сваіх бабуль і дзядуль і штораз, стоячы, вітаюць авацыяй. А школы, дамы-інтэрнаты для дзяцей, для састарэлых? Там мы выступаем бясплатна, гэта наш грамадзянскі абавязак. Але... самі на канцэртныя пляцоўкі дабіраемся за свае пенсійныя грошы, бо не ва ўсіх ёсць ільготы нават на карыстанне гарадскім транспартам. Ды мы не скардзімся. Проста спадзяёмся, верым, што хто-небудзь зверне на нас увагу і дапаможа нам.

Ірына ЯХНІНА,
вядучая хору.

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

«НАРОД ПАЧЫНАЕЦЦА З КАРАНЁЎ. АД ІХ ЯМУ НАКАНАВАНА ЎЗЫХОДЗІЦЬ НА НЕБА»

З Уладзімірам КОНАНАМ гутарыць лімаўскі карэспандэнт Юрась ЗАЛОСКА

Мусіць, не ў кожнага філосафа стане смеласці (досведу!) тлумачыць жыццё — жыццё напрыканцы XX стагоддзя — II тысячагоддзя асабліва... Палоннікі «любові да мудрасці» зніякавела маўчаць, уражаныя тою рэальнасцю, у якой мы існуём. Што ГЭТА: баль перад Апакаліпсісам ці выпрабаванне перад Прышэсцем!

Прынамсі, пытанняў болей, чым адказаў. Але пытанні — гэта ўжо прага ідэалу. У гэтым сэнсе мы прагнем Беларусі ідэальнай. Дзе ж яна! Калі найбольш зразумелая для нас сённяшніх—дык перадусім у Максіма Багдановіча. Памятаеце: «Нам з вамі адна дарога... да ясных зор»!

Ці даляцім!

Даляцім, калі зорам будзе КАМУ свяціць. Бо зоры — над намі, а хто МЫ — унутры: «наскрозь беларусы» ці толькі мейсцамі, у нечым, гледзячы на ўмовы і акалічнасці! Калі так, дык ці не губляем, ці не рассейваем у прасторы тую самую «лепшую частку чалавечнасці» — саміх сябе — беларушчыну!

Патрацiўшы саміх сябе, хіба стане моцы ўзнесціся Туды!.. «Ці хваце нам сілы»!

Пра наканаванасць духоўнага ўзыходжання кожнаму народу разважае філосаф і культуролаг, літаратурны крытык, загадчык аддзела гісторыі і тэорыі культуры Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны доктар філасофскіх навук Уладзімір КОНАН.

Ю. З. Уладзімір Міхайлавіч, скажыце шчыра: у вас няма інтэлектуальнай настальгіі па тых «перабудовачных» часах, калі нашы філосафы, гісторыкі, публіцысты натхнёна перасягалі мысліцельныя стэрэатыпы і шаблоны, нястомна «капалі» ўглыб найперш найноўшую гісторыю, затым — палітычную сістэму, грамадскі лад? Маюцца на ўвазе гады 1988—1990-я, пачынаючы, мабыць, з палемічнага эфекту, які выклікаў адыёзны артыкул аб «прынцыпах» Н. Андрэевай, і заканчваючы, скажам, апошнімі артыкуламі і выступленнямі А. Д. Сахарава?

У. К. Інтэлектуальная настальгія, калі толькі я правільна разумею гэтую з'яву, ёсць вынік нейкай асабістай страты, у дадзеным выпадку паніжэння духоўна-творчай актыўнасці. Але я належу да таго пакалення беларусаў, дзяцінства якіх прыпала на ваенныя і пасляваенныя драмы, маладосць — на «эпоху» сталінізму, а сталасць — на «застойныя гады». А гэта значыць, што нас хацелі пазбавіць ініцыятывы, выкрасліць з ліку чыннікаў гісторыі. Ва ўсякім разе тых, хто не здолеў дапасавацца да пануючых структур, а тым больш, калі не захацеў такога гонару. Уся надзея нашая ўскладвалася на пазнанне, што, як вядома, робіць людзей свабоднымі. Культ школы, кнігі, літаратуры, універсітэта — вось што было нашым Богам і нашай малітвай.

«Сутнасць ісціны ёсць свабода», — сказаў неяк Мартын Хайдэгер, паўтарыўшы тут, праўда, Гегеля. Але затым дадаў: дарога да праўды ідзе праз «адкрытасць» быцця і пазнання. Мы не мелі ні тога, ні другога. Гэта моцна запаволіла нашае духоўнае сталенне; «адкрытае» ж пазнанне прыходзілася набываць доўгім, часам «кантрабандным» шляхам. Для тых з майго пакалення, хто за тлумам не згубіў гэтую «адкрытасць» паводзін, інтэлектуальная настальгія накіравана хутчэй на будучыню, чым на мінуўшчыну. Бо жыцця засталося няшмат, а спраў — бясконцасць. Наканаванае нам ніхто з нашых наступнікаў не зробіць. Такая ўжо логіка «адвечнага кону».

Што ж датычыцца тых «перабудовачных» часоў, то яны, на мой погляд, апраўдаюцца гісторыяй. Як будзе таксама апраўдана пакаленне, якое духоўна і маральна падрыхтавала «перабудову», дэмакратычную рэформу, сацыяльна-палітычную і эканамічную эвалюцыю ад унітарнасці і тыраніі да свабоды і дэмакратыі. Міхаіл Гарбачоў і Андрэй Сахараў — кожны па-свойму выдатныя дзеячы гэтай вялікай эпохі. Іншая справа, што «савецкая» гістарычная драма закончылася катастрофай — распадам імперыі. Замест паступальнай эвалюцыі праз канфедэрацыю дзяржаў да новай эканамічнай і культурнай садружнасці суверэнных народаў.

Як вядома, на хвалях «перабудовы» ўзнік Беларускі народны фронт (БНФ) «Адраджэнне». Яго першая, «віленская» праграма арыентавалася на эвалюцыю і супрацоўніцтва з ініцыятарамі перабудовы — «лепшымі сіламі КПСС». Сёння некаторыя лідэры БНФ сарамліва дэзавуіруюць гэтую праграму. А шкада. Эвалюцыя і канфедэрацыя давалі рэальны шанс коштам найменшых страт ажыццявіць праграмы дэмакратыі, нацыянальнага Адраджэння, сацыяльнай і эканамічнай стабільнасці. Гэтага не захацела партыйна-бюракратычная сістэма. На ёй — віна за няўдачу эвалюцыйнага шляху абнаўлення, за што яна і заплаціла сваім існаваннем як рэальнай палітычнай сілы. А што адбылося? Адбылася «славутая жнівеньская рэвалюцыя», як назваў тыя памятныя падзеі лета 1991 года былы прэзідэнт ЗША Р. Ніксан следам за расійскімі «радыкал-лібераламі». Логіка, ці хутчэй, псіхалогія, Ніксана і ЗША зразумелыя. Але вось Расія пасля вопыту «Вялікай Кастрычніцкай» павінна была б выкінуць «рэвалюцыю» са свайго палітычнага лексікону, замяніўшы яе «эвалюцыяй». Чым закончылася «вялікая рэвалюцыя» 1917 года — агульнавядома. Сёння давайце памолімся разам з героямі «чарнобыльскага» фальклорна-этнаграфічнага фільма Зіны Мажэйкі і Ігара Шклярэўскага «Пранясі, Божа, хмару!»...

Так што, паважаны Юрась Іванавіч, настальгія ёсць, але хутчэй па цывілізаваным пераходзе да цывілізацыі, бо ён не ўдаўся. Што ёсць творчая эвалюцыя, а што — разбуральная рэвалюцыя, прароча пісаў Суліма (Уладзімір Самойла) у філасофскім эсэ «Гэткім пераможаш!» Адсылаю да яго нашых чытачоў. Эсэ надрукавана ў арыгінале па-беларуску ў зб. «Заходняя Беларусь» (Вільня, 1924) і ў перакладзе на расійскую мову ў часопісе «Нёман» (1992, № 1).

А інтэлектуальны пад'ём 1988—1990 гг., на жаль, спадае, бо ён жывіўся хутчэй працэнтамі па «чужым капітале» — раней «отрешенных» (забароненых) ідэй і кніг — айчынных, эмігранцкіх і замежных...

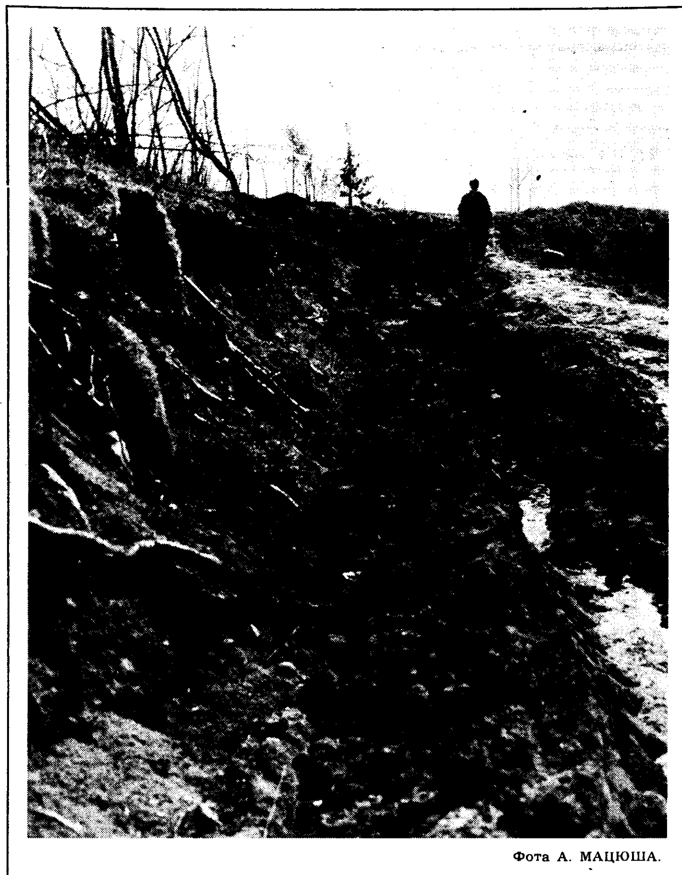
Ю. З. Чытачы звярнулі ўвагу, што апошнім часам вы нярэдка спасылаецеся на работы М. Бярдзяева. Але перш чым гаварыць пра ягоную творчасць, хацелася б пачуць ваш асабісты «вопыт філасофскай аўтабіяграфіі». Вельмі цікава даведацца, як жа вясковы хлопец з Наваградчыны прыйшоў у навуку філасофію? Ці гэта яна сама — «любоў да мудрасці» — прыйшла да яго?

У. К. Вашае другое пытанне, Юрась Іванавіч, я, здаецца, перахапіў, адказваючы на першае, у эскізе «духоўнай біяграфіі» свайго пакалення. Мне і цяпер хочацца гаварыць больш пра сялянства, вясковых хлопцаў і вясковых дзяўчат, чым пра сябе. Бо мая асабістая роля тут сціплая, малапрыкметная, у той час, як вёска і «вяскоўцы» (А. Шпенглер справядліва называў «сялянамі» таксама вясковую шляхту, памешчыкаў) стварылі культуру. Маю на ўвазе культуру не толькі нашую беларускую, але і сусветную — «сімфонію» нацыянальных культур. Урбаністычнае грамадства творыць не культуру, а сучасныя формы уніфікаванай цывілізацыі...

Не магу не ўсміхнуцца, калі сучасныя гараджане глядзяць на «вясковага» філосафа (вучонага, кампазітара, мастака) як на нейкую экзатычную з'яву. Кім жа яму быць, калі не вяскоўцам? Дарэчы, сучасную амерыканскую «аксіялагічную» сацыялогію (модную «гарадскую» навуку) стварыў расійскі селянін Піцірым Сарокін. Селянін заўсёды быў стыхійным філосафам, паэтам, калі хочаце, нават «сацыёлагам», аб чым сведчыць наш фальклор.

Мая, як вы кажаце, «філасофская аўтабіяграфія» не ўдалася. Курс філасофіі на гістарычным факультэце я слухаў у 1956—1957 гг., калі яе выкладалі бадай што па «Краткому курсу ВКП(б)». Праўда, я тады спрабаваў чытаць «Феناменалогію духу» і «Логіку» Гегеля, «Крытыку чыстага розуму» Канта. Гісторыю Беларусі «вывучалі» па Абэцэдарскаму (сам Лаўрэнцій Сямёнавіч чытаў курс з «антынацыяналістычным» пафасам). Беларускага слова ў гістфакаўскіх аўдыторыях я не пачуў (чыталіся спецкурсы па еўрапейскай і рускай класічных літаратурах, пра нашую родную мову і літаратуру маўчалі).

На экзаменах у аспірантуру па гісторыі СССР (мяне туды запрасілі пасля трох гадоў працы настаўнікам гісторыі, нямецкай мовы і фізкультуры ў сямігадовай школе Вілейскага раёна), я канчаткова развітаўся з гістфакам (чамусьці не паладзіў з Абэцэдарскім у ацэнках Тмутараканскага княства) і паступіў у аспірантуру Інстытута філасофіі АН БССР. Там былы ідэолаг КП(б)Б 20-х гадоў, былы вязень ГУЛАГа Віталь Сярбента арганізаваў групу даследчыкаў гісторыі філасофіі на Беларусі. Я ўзяўся даследаваць літаратурна-эстэтычную думку 20-х гадоў. Прачытаў адраджэнскую газету «Савецкая Беларусь», часопісы «Полымя», «Узвышша», «Маладняк», архівы, кніжкі тагачасныя. А яшчэ—«Нашу Ніву»... Яна канчаткова запраграмавала на родную мову, літаратуру, нацыянальную культуру, «вымыла» мяне ад рэштак універсітэцкай дэнацыяналізацыі.

Фота А. МАЦЮША.

Пасля абароны доктарскай дысертацыі ў Маскве па гісторыі эстэтычнай думкі Беларусі (1980 г.) была спроба стварыць нейкую беларускую «кроплю» ў моры зрусіфікаванай філасофіі. Аднак пасля выгнання Алега Бембеля з Інстытута філасофіі і права за рукапіс у абарону роднае мовы (кніга выдадзена ў Лондане) і вымушанага расфармавання аддзела эстэтыкі і сацыяльнай псіхалогіі, які мне давялося ўзначальваць, вясной 1986 г. я апынуўся ў ізаляцыі — так сказаць, «эмігрантам» на сваёй зямлі, збіраўся нават перайсці на ваш, паважаны калега, хлеб публіцыста і крытыка... Апошнія мае кніжкі — не па філасофіі, а па фалькларыстыцы і літаратуразнаўстве. Цяпер у навукова-асветным цэнтры імя Ф. Скарыны паспрабуем «тыпалагічнае» даследаванне беларускай культуры. Хіба што на гэтым шляху пачне складвацца беларуская плынь у філасофіі і культуралогіі? Яе вытокі ідуць ад Скарыны, нацыянальнага фальклору, беларускай класічнай літаратуры, ад «Нашай Нівы», ад філасофскіх прароцтваў Ігната Абдзіраловіча (Канчэўскага) і Сулімы (У. Самойлы), а не ад правінцыйных марксістаў С. Вальфсона, Р. Выдры ды іх эпігонаў.

Ю. З. Раней прагучала імя М. Бярдзяева. Мне здаецца, сёння найбольш каштоўныя для нас яго думкі аб дыялектыцы нацыянальнага і агульначалавечага («Судьба России»). Але выглядае, што толькі для нашых суседзяў з'яўляецца бясспрэчнай тэза «Творчы нацыянальны шлях і ёсць шлях да ўсечалавецтва...»

Чаму так сцвярджаю? Бо наш адраджэнскі рух, натуральна пачаўшыся з нацыянальнай патэтыкі, «выгавору», цяпер аказаўся фатальна раздробленым, у чымсьці штучным, інерцыйным... І на вачах узмацняецца крытыка «местачковасці», «правінцыялізму» адраджэнскага руху. Прычым крытыкі «крыюць» тымі ж «агульначалавечымі каштоўнасцямі». Скажыце, калі ласка, Уладзімір Міхайлавіч, ці мае філасофія адказ на пытанне, якім жа чынам нацыянальныя каштоўнасці трансфармуюцца ў агульначалавечыя? І ці не ёсць такі аксіёматычны падзел (на нацыянальнае і агульначалавечае) штучны, «умозрительный», абстрактны?

У. К. Дарэчы, пра Бярдзяева. Сёння ў Расіі, ды і ў нас, модна адмаўляць усё былое: маўляў, айчынныя філосафы былі пад забаронай, тыя ж Салаўёў, Розанаў, Бярдзяеў... Тут варта і на сябе былых паглядзець, як расійцы кажуць, «ленивых и нелюбопытных». Творы У. Салаўёва я чытаў у студэнцкія гады (другая палова 50-х) у менскіх бібліятэках, праграмныя творы Бярдзяева — па першапублікацыях у маскоўскай ленінскай бібліятэцы. Толькі яго эмігранцкія выданні крыху «прыкрылі» ў спецсховішчах. Для зручнасці я зрабіў ксеракопіі парыжскіх кніг таго ж Бярдзяева «О назначении человека: опыт парадоксальной этики», «Философия неравенства», «Русская идея» і інш.

Адзін з пачынальнікаў хрысціянскай «філасофіі існавання» (экзістэнцыялізму) Мікалай Бярдзяеў — светлая галава сярод выдатных розумаў славянскіх і еўрапейскіх. Следам за Ф. Ніцшэ, С. К'еркегорам ён быў бадай што апошнім пракам гераічнай, «мужчынскай» філасофіі: у тыпалагічным, а не эмпірычным значэнні «мужчынскасці», у тым сэнсе, што яе думка накіравана ў вышыню, ад зямлі да неба, да духоўнасці, аддае перавагу абавязку перад правамі, сутнасці перад існаваннем, таму, што «павінна быць», перад тым, «што ёсць».

(Працяг на стар. 12).

«Дрэмле памятка дзён...»

Калі адгортваеш першую старонку кнігі Міхася Ткачова «Замкі і людзі» (яна выйшла ў выдавецтве «Навука і тэхніка»), адразу ў памяці ажываюць радкі са знакамітай паэмы Янкі Купалы «Курган»: «На гары на крутой, на абвітай ракой, лет назад таму можа сотня ці болей, белы хорам стаяў, неадступнай сцяной грозна, думна глядзеў на прыволле».

Сапраўды, «на гары на крутой, на абвітай ракой» спаконвечна на зямлі беларускай размяшчаліся палацы-замкі. Асабліва іх шмат было ў сярэдневеччы. «Памяткі дзён» тых — гэта і звесткі аб жыцці нашых продкаў, іх норавах, звычаях, характары, бо замкі перш-наперш — абарончыя збудаванні, а гэта значыць, што беларускі народ менш за ўсё думаў аб ваяўнічых паходах, а клапаціўся аб тым, як адбіцца ад ворагаў, не пусціць іх на родную зямлю.

У замках так шчодра развіваліся шматлікія рамёствы. Патрэбны былі самыя розныя прафесіі — меднікі, ліцейшчыкі, слесары, замочнікі, гравёры... Адным словам, глыбей зазірнуць у гісторыю замкаў — гэта значыць, дакрануцца і да гісторыі нашай нацыянальнай культуры, лепей зразумець народны побыт.

Адзін з даследчыкаў замкаў на Беларусі — М. Ткачоў. Прыхільна была сустрэта яго папярэдняя кніга «Замкі Беларусі», якая пабачыла свет у 1977 годзе. Новае выданне — як працяг ранейшага, з выкарыстаннем крыніц, што раней былі невядомыя ці па нейкіх прычынах у даследаванне не трапілі. М. Ткачоў спасылаецца на шматлікія матэрыялы з архіваў колішняга Савецкага Саюза і карыстаецца фактамі, прадастаўленымі іншымі даследчыкамі.

Багацейшы матэрыял аб'яднаны М. Ткачовым у тры вялікія раздзелы — «Прыватнаўладальніцкія гарады Радзівілаў і арганізацыя іх абароны», «Структура і арганізацыя абароны паселішчаў ва ўладаннях Сапегаў», «Умацаванні дробных і сярэдніх уладальніцкіх гарадоў і мястэчак» Беларусі ў XIV—XVIII стст.». Магчыма, назвы іх занадта навуковыя, але ж і кніга — навуковая. Ды, зрэшты, яе з цікавасцю і карысцю прачытае кожны, хто хоча пабольш ведаць пра нацыянальную гісторыю, пра нашы вытокі і карані.

А. М.

Стылёвыя пошукі прозы

ГЭТАЯ сціплая на выгляд кніга В. Локун («Да новых вышынь», «Мастацкая літаратура», 1991), безумоўна, прыцягне ўвагу ўсіх, каму неабыякавыя праблемы нашай сучаснай літаратуры. Насцярожыць можа хіба толькі назва — традыцыйна-ўзнёслая, характэрная для мінулай ужо эпохі «дасягненняў», «вяршынь», «здзяйсненняў»... Аднак па змесце і сутнасці літаратурна-крытычныя артыкулы гэтай кнігі вызначаюцца якраз наватарствам, і, вазьму на сябе смеласць сказаць, яна стане прыкметным укладам у распрацоўку жанрава-стылёвых аспектаў сучаснага беларускага літаратуразнаўства.

Вельмі хочацца хоць некалькімі словамі прадставіць чытачам гэтай кнігі яе аўтара — Валянціну Іванаўну Локун. Бо не так часта кожнаму з нас выпадае сустракацца з людзьмі, якія выпраменьваюць харашыню — сардэчнае цяпло і прыязнасць у адносінах да іншых, сціпласць і досціп, а разам з тым маюць зайздросны ўзровень прафесійнасці. Чалавечай абаяльнасцю і адукаванасцю Валянціны Іванаўны захоплены не толькі я і мае калегі, выкладчыкі кафедры беларускай літаратуры Брэсцкага педінстытута, з якой супрацоўнічае гэтая даследчыца.

Каб змог чытач па-сапраўднаму ацаніць працу В. Локун, я павінна сказаць, што Валянціна Іванаўна, на жаль, цяжка хворая. Бязлітасная хвароба абмежавала яе магчымасці самастойна перамяшчацца, хадзіць. Але фізічная нямогласць цалкам кампенсуецца духоўным багаццем і знешняй прывабнасцю гэтай жанчыны, якая, нягледзячы ні на што, умее жыць змястоўна, у гармоніі са светам, беспамылкова знайшоўшы ў ім сваё месца і прызначэнне.

У кнізе В. Локун «Да новых вышынь» даследуюцца стылёвыя асаблівасці сучаснай беларускай прозы. У першым, найбольш аб'ёмным раздзеле «Быкаўская праўда вайны» пераканаўча прасочваецца станаўленне стылю пісьменніка, пачынаючы з аповесцяў 60-х гадоў і да апошніх твораў. Здавалася б, пры пастаяннай пільнай і актыўнай увазе крытыкі і літаратуразнаўства да творчасці В. Быкава цяжка сказаць у гэтым плане нешта сваё, арыгінальнае. Але даследчыцы ўдалося асэнсаваць творчасць В. Быкава не толькі ў кантэксце сучаснай беларускай ваеннай прозы (І. Пташнікаў, В. Казько, Б. Сачанка), але і рускай і ўкраінскай (В. Гросман, К. Сіманаў, А. Ганчар, Ю. Бондараў, Р. Бакланаў, В. Кандрацьеў, Б. Васільеў і інш.). Гэта дало магчымасць асабліва выразна выявіць сугучнасць і непаўторнасць быкаўскіх твораў. Пры гэтым даследчыца заўважае тыпалагічнае (структурнае і агульнамастацкае) падабенства твораў В. Быкава, Ю. Бондарава і Р. Бакланава. Такі кантэкстуальны аналіз дазволіў В. Локун прасачыць і вызначыць характар стылёвых пошукаў В. Быкава, пра што абгрунтавана і доказна гаворыцца ў кнізе.

Характарызуючы мастацкія асаблівасці першых аповесцяў В. Быкава, В. Локун сцвярджае: «Стыль твораў В. Быкава мае трагедыйны характар і трагедыйнасць гэтая не знешняя, падзейная, ...а галоўным чынам унутраная, заснаваная на рэзкім сутыкненні характараў, глыбокім псіхалагізме... аўтар даследуе псіхалогію гераізму і сацыяльна-псіхалагічныя вытокі баязлівасці, для яго важны не столькі «адкрыты» канфлікт, што вырашаецца ў непасрэдным проціборстве з ворагам, колькі «схаваны», унутраны, які ўрываецца ў сферу маралі, дзе складана і кожны раз па-асабліваму сутыкаюцца самыя розныя пачуцці, перакананні, каштоўнасныя арыенціры».

Прасочваючы адметнасць і станаўленне творчай манеры В. Быкава, даследчыца безумоўна мае рацыю, калі сцвярджае, што аповесці другой паловы 70-х гадоў («Воўчая зграя», «Яго батальён») маюць пэўныя структурныя і мастацкія адрозненні ад папярэдніх — «Сотнікаў» і «Дажыць да світання» і тым больш ад яшчэ ранейшых — «Жураўліны крык», «Трэцяя ракета». Разумеючы ўсю ўмоўнасць перыядызацыі, В. Локун выяўляе ўстойлівыя, вызначальныя тыпалагічныя дамінанты аповесцяў В. Быкава, адзначаючы, што ў іх «...суседнічаюць і спалучаюцца два стылёвыя пачаткі — аб'ектыўны як рэальнае адлюстраванне вобраза і суб'ектыўны, праз які непасрэдна выказваецца аўтарская ідэя». Глыбокае пранікненне даследчыцы ў свет і дыялектыку твораў В. Быкава дазваляе ёй заўважыць, што стылёвыя элементы творчасці пісьменніка працуюць, як і павінна быць у сапраўднага мастака, на асноўную задуму: «...сюжэт лаканічны і пранічна скандэнсаваны — аўтар імкнецца ўвесці ўсё новыя і новыя дэталі, павароты, якія на вайне ніколі не здаюцца незвычайнымі і нечаканымі (у вайны свая логіка, яна—алагічная), каб яшчэ раз праверыць характар чалавека, высветліць яго да канца: а раптам не вытрымае, адступіцца, зробіць не тое, што можна падвесці пад самую высокую рысу грамадзянскасці і чалавечнасці?» Даследчыца слушна даводзіць, што такім чынам у апавядальную эпічную канву твораў В. Быкава ўводзіцца ідэйна-ацэначны або асэнсавальна-ацэначны элемент, які з'яўляецца істотным і вызначальным у творчай манеры гэтага пісьменніка.

На старонках, прысвечаных даследаванню аповесці «Сотнікаў», чытач зверне ўвагу на псіхалагічна заглыбленае аўтарскае прачытанне вобразаў Сотнікава і Рыбака. Пры гэтым даследчыца аперыруе паняццем «ідэі–сілы», якое дазваляе ёй дакладна, трапна і лаканічна сфармуляваць асноўную думку гэтай аповесці: «Ідэя супрацьпастаўлення, адзінаборства сілы фізічнай, абмежаванай, і духоўнай, бязмежнай». Слушна заўважаецца, што проза В. Быкава ідзе па шляху ўсё большага спасціжэння складанасці ваеннага быцця і чалавечай душы. Слушна адзначаецца, што ў апошні час В. Быкаў якасна па-новаму даследуе ваенны быт і характар чалавека. Захаваўшы ранейшую аналітычнасць, проза яго стала больш шматграннай, бо пісьменнік звяртаецца да мастацкага асваення глыбінных пластоў жыцця, дзе супярэчліва пераплятаюцца простае і складанае, выпадковае і заканамернае, гісторыя і сучаснасць. («Кар'ер», «Аблава»). Аналітычны стыль В. Быкава, падагульняе В. Локун, — з'ява прыкметная не толькі ў беларускай, а ва ўсёй сучаснай літаратуры. Яго мастацкі вопыт у пэўнай меры вызначае і ўплывае на сучасны літаратурны працэс.

Другі раздзел кнігі В. Локун «Эпапея — гэта народ» прысвечаны назіранням і аналізу творчай манеры І. Чыгрынава, пачынаючы ад малой прозы і ўключаючы тры сюжэтна звязаныя раманы — «Плач перапёлкі», «Апраўданне крыві», «Свае і чужынцы».

Разгляд творчасці і гэтага пісьменніка такі ж грунтоўны, доказны і слушны. Ужо малая проза І. Чыгрынава (зборнікі «Птушкі ляцяць на волю», і «Самы шчаслівы чалавек»), заўважае даследчыца, дала ўсе падставы гаварыць пра пісьмен-

Загляні за люстэрка

Нехта з разумных людзей параўноўваў раман з люстэркам, што праносяць па дарогах жыцця. Чамусьці заўсёды пры гэтай згадцы ўяўляецца купка людзей, што валакуць авальнае цуда па выбітым гасцінцы, месячы спрадвечны дарожны пыл. А ў загадкавай амальгаме шкла адлюстроўваецца смуга нябёс і бруд вечнага людскога шляху. І гэтак жа заўсёды ўзнікае пытанне, а чым жа адлюстроўваецца тое, што не трапляе ў сферу люстэрка, што адбываецца за самім люстэркам ці ў свядомасці тых, хто лёсам асуджаны на гэту сізіфаву пакуту? Але што там можа адбыцца, тым больш значнае, вартае, сур'ёзнае, убаку ад магістральнай дарогі? Так сабе. Хутчэй за ўсё нейкая бывалька, не вартая ўвагі казачка. А казачак мы за свой век наслухаліся столькі, што выпрацавалі ўжо сапраўдны імунітэт да іх. Нават дзеці іх не ўспрымаюць, гадуючыся на відэаказках пра Тэрмінатара ды прэдатара.

Ды і самі цяперашнія казкі сталі нейкімі дзіўнымі, незразумелымі. Раней было ўсё вельмі проста. Жылі-былі сабе добрыя людзі, зямлю аралі, жыта сеялі, дзяцей гадавалі. Тады з'яўляўся герой, што вяртаў парушаную справядлівасць і аднаўляў звыклы бег жыцця. Праўда, і сябе пры гэтым не забываў. У залежнасці ад сумлення і ўмення то забіраў сабе цмокаў палац, то каралеўства, то прынцэсу і г. д.

У цяперашніх жа казачных краінах, у адну з якіх запрашае нас В. Казько, жывуць па-іншаму. Хаця, калі азірнуцца назад, можна ўбачыць і даволі аўтарытэтныя аналогіі. У свой час адна казачная гераіня зрабіла вельмі цікавыя назіранні, што значна ўзбагацілі нашыя ўяўленні аб свеце і ўсім тым, што ў ім адбываецца: «Упала ў мора — можна паехаць па чыгунцы», «Трэба бегчы як хапае сілаў, каб застацца на месцы», «Два яйкі каштуюць меней, чым адно». Таму нам вельмі лёгка паверыць у трусіка з гадзіннікам у камізэльцы, вусеня, што курыць кальян, галаву Чэшырскага ката і г. д. Прымаючы падобную ўмоўнасць, лёгка паверыць, што ў адным калгасе жывуць і працуюць Кагановіч, Берыя, Сталін, ёсць свой ЦК, куды героі ходзяць, як на работу, жыве Дзева-Марыя. Ну, няхай не тыя самыя, не сапраўдныя. Ну і што? Не ў гэтым справа, і тым больш не ў імені. Бо нават пачуўшы нейтральнае імя згаданай вышэй гераіні, другі герой (Шалтай-Балтай) назваў яго дурнаваценькім і запытаў, што яно значыць. Бо кожнае імя, лічыць ён, павінна нешта значыць. Яго імя, напрыклад, выяўляе выключную і непаўторную яго сутнасць. Гэтым жа самым могуць пахваліцца і нашыя героі, сутнасць імёнаў якіх будзе раскрывацца на працягу твора, пачынаючы ад гратэскных замалёвак (Гога нарадзіўся ў Грузіі, гадаваўся на Беларусі, рабіць і піць пачаў у Расіі), да пераасэнсавання класічных вобразаў.

«Ва ўсім ёсць мараль, трэба толькі яе знайсці», — сцвярджала Аліса. У яе краіне, незвычайнай і фантастычнай, перакуленай і пераніцаванай, мараль засталася нязменнай, як і на працягу многіх вякоў. У казачнай краіне В. Казько мараль, як і люстэрка, у якім яна адлюстроўваецца, вельмі часта становіцца толькі сваім цьмяным адбіткам ці наогул аддаленай выявай. І таму дарэмныя спробы шукаць яе ва ўсім. Тым больш, наўрад ці хто захоча трапіць у такую сучасную казку, дзе ўсё жыве невядома па якіх законах. Узыходзіць сонца, але не нясе яно радасці людзям. «Сам Бог забыўся на іх, закінуў на гэтую зямлю і пакінуў, пайшоў вяршыць свае боскія справы». Таму «чалавек усяго толькі кватарант на роднай зямлі без права прапіскі і валодання ёй». Ды і не жыве ён, па сутнасці». Бо «нейкае жывёльнае веданне пераходзіць на людзей», і таму пачынаеш уяўляць чалавека як нейкую жывёліну еху. І нават, як Гулівер у падарожжы ў краіну гуігнгнмаў, большую спагаду маеш да высакародных няшчасных звяроў. І, згадваючы славутае, што «чалавек — не апошняе слова прыроды» (Г. Уэлс), не здзіўляешся дванаццаці мёртвым дзікам у меліярацыйнай канаве. Бо і людзі, якіх вядзе Міша Мечаны, блукаюць нават у роднай вёсцы, не пазнаючы тое, што некалі было родным. Воўк, шэры добры ваўчок, які заўсёды дапамагаў чалавеку, нёс на сваёй шырокай спіне да шчасця, становіцца злоснай пачварай, што крывава помсціць чалавеку. І нават сабакі ўжо не служаць чалавеку, а пераўтвараюцца ў ваўкоў.

Віктар Каваленка, аналізуючы купалаўскую сімволіку, адзначаў, што там «паварочваюць жыццё навыварат, дзе таксама ёсць нейкая логіка, але логіка страшная». Ці не таму мяняецца нават успрыманне дзіцяці? Бо ў далёкіх заранках мы бачым ілюмінатары лятаючых талерак, у ступе нашай роднай Бабы-Ягі — фатонную ракету, у звычайным павуку-крыжаку — госця з будучага. Зразумела, што пасля такой цытаты — «Дзед каля мёртвай яблыні з нежывымі яблыкамі аберагаў ад мёртвых неспажыўных гусей таксама мёртвае атрутнае жыта, старая варыла варэнне з тых мёртвых яблык, — палескія атамныя Адам і Ева часоў перабудовы і галоснасці»—дзіця, што чытае пра прыгоды Пакацігарошка, у зачараваным незвычайнай прыгажосці лузе і сакавітым яблыку, што можа разарваць добрага малойца, убачыць не пракуды жонак змея, а зусім рэальны ўплыў Чарнобыля. «Напілася кнігаўка — і сканала».

«А ураджаі ўпалі таму, што асушылі пінскія балоты», — гаварыў у свой час герой «Палаты № 6». А можа, і на самай справе ісціну ведае толькі дурань Іван. Невыпадкова нядаўна ў перыёдыцы параўноўвалі нас са славутымі шыльдбюргерамі. Пэўныя паралелі з жыхарамі казачнага нямецкага гарадка лёгка ўбачыць і ў В. Казько. Так, адну з вёсак калгаса ён насяляе былымі немцамі. Праўда, ён адзначае, што «мы—не немцы, мы няздольныя на арганізаваны беспарадак». Але гэта толькі так, для блізіру. Бо шыльдбюргеры, калі, ратуючыся ад ката, спалілі ўвесь свой горад і разышліся па белым свеце, не маглі не трапіць да нас. І, відаць, працавалі па сваёй асноўнай спе-

---

Віктар Казько. «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел». «Полымя», 1991, № 9.

ніка як пра апавядальніка з эпічным бачаннем і ўспрыманнем, з эпічным светаадчуваннем. Суб'ектыўны пачатак у прозе І. Чыгрынава «ледзь пamечаны», ён больш падразумяваецца — «...у інтанацыі, і адценні, рытме, у пафасе, што выражае аўтарскі погляд і волю, і надае зусім аб'ектыўнаму малюнку непаўторны індывідуальны і «суб'ектыўны характар». Чыгрынаў-рэаліст як бы пераконвае чытача ў аб'ектыўнасці, у жыццёвасці адлюстраванай з'явы праз канкрэтныя бытавыя дэталі, дакладны псіхалагічны малюнак». Аднак устаноўка на аб'ектыўнае, эпічнае адлюстраванне жыцця, падкрэслівае В. Локун, не перашкаджае пісьменніку выходзіць «у прастору духоўнага жыцця, пранікаць у псіхалогію герояў». У раманах пісьменніку ўдаецца знітаваць многія патокі народнага жыцця «адзінай мерай быцця, усеагульнай сувяззю з'яў — ад гістарычна-сацыяльнага да інтымна-псіхалагічных рухаў чалавечай душы».

Зусім слушна даводзіць В. Локун, што ў раманах І. Чыгрынава слабая напоўненасць падзейнага дзеяння кампенсуецца дзеяннем унутраным, псіхалагічным, бо пісьменніку ўдаецца глядзець не толькі «звонку» на сваіх герояў, але і «знутры» — фіксаваць іх светаўспрыманне, духоўныя і маральныя погляды.

Пры безумоўнай дасканаласці і грунтоўнасці даследавання жанрава-стылёвых асаблівасцяў раманаў І. Чыгрынава часам залішне адцягненымі і ненатуральнымі здаюцца некаторыя параўнанні і паралелі, у прыватнасці, з «прычынным мысленнем» Л. Талстога.

Тэарэтычныя выкладкі даследчыцы, асабліва ў другім раздзеле кнігі, «разлічанай на шырокае кола чытачоў», часам уяўляюцца інтэлектуальнымі практыкаваннямі нават для адносна дасведчанага чытача. На с. 127 чытаем: «Для стылю І. Чыгрынава характэрна, калі «апавяданне эпізоду» пранізваецца яго даследваннем і падводзіцца да абагульнення, якое ў сваю чаргу набывае форму канкрэтнасці і развіваецца ў выяўленчы вобраз...» Далей даследчыца, абапіраючыся на змест твора, спрабуе растлумачыць, што гэта азначае...

Схільны да строгай тэарэтычнай вызначанасці, лагічнай завершанасці і пераканальнасці даследчык-аналітык, а менавіта такое ўражанне аб аўтары пакідае гэта кніга, В. Локун у метадалогію свайго даследавання шырока падключае вопыт папярэднікаў і сучаснікаў, калег-літаратуразнаўцаў, што яшчэ больш паглыбляе яе ўласныя вывады, дазваляе ўзняцца на высокі тэарэтычны ўзровень у навуковых пошуках. Але часам узнікае ўражанне, што дарэмна В. Локун «давярае» іншым літаратуразнаўцам, бясспрэчна згаджаючыся з імі. Напрыклад, пры даследаванні вобраза Дзяніса Зазыбы В. Локун без агаворак згаджаецца з вельмі праблематычнай па сённяшнім разуменні ацэнкай гэтага героя С. Андраюком, сутнасць якой у тым, што Зазыба — «якасна новы тып чалавека з народа. Ён увасабляе тую сілу, якую прынеслі ў народ бальшавікі». (С. Андраюк. Традыцыі і сучаснасць. Мн., 1981). Далей даследчыца гаворыць аб тым, што Зазыба прадстаўнік «масы», сын свайго часу... Здаецца, слушна, але толькі ў пэўнай ступені, бо вобраз Дзяніса Зазыбы «залішне» багаты і шматмерны, каб быць прыпісаным толькі да канкрэтна-гістарычных. У ім скандэнсавана і ўвасоблена найбольш народнага, і перадусім, ён — носьбіт народнай маралі, духоўнасці, свядомасці (а не бальшавіцкай ідэалогіі), якія і абумоўліваюць яго паводзіны. І пратэстуе ён супраць фашызму не таму, што бальшавік, а таму, што патрыёт. (Чубар у значна большай ступені ўвасабляе «бальшавізм»). Пра гэта слушна гаворыць далей і сама літаратуразнаўца.

Кніга В. Локун уяўляе сабой даследаванне асаблівасцяў мастацкай формы, у прыватнасці стылёвых структур твора. І гэтая пільная ўвага да «фармальных» элементаў часам настолькі абсалютызуецца, што выпадае з-пад увагі другі, вельмі важны элемент — змястоўнасць формы. Захапленне фармальнымі пошукамі і ігнараванне выяўленчай функцыі формы пакідаюць у такіх выпадках уражанне самамэтнасці і схематычнасці літаратуразнаўчых знаходак. На с. 106 чытаем: «Чыгрынаўскім раманам уласціва шырокая раманная структура, дзе процістаянне Зазыбы і Чубара праяўляецца як істотная, неабходная частка, як адна з ліній развіцця эпічнага сюжэта». Наўрад ці будзе дастатковым і мэтазгодным абмежавацца канстатацыяй сюжэтна-фармальнай функцыі гэтага процістаяння, не давёўшы да чытача, што за ім перш за ўсё трэба бачыць драматызм, супярэчлівасць першых год той вайны. Дарэчы, гісторыі ўзаемаадносін гэтых герояў удзяляецца вялікая ўвага, яна прасочана паслядоўна і доказна.

У раздзеле «Стылёвая шматграннасць прозы Б. Сачанкі» В. Локун прасочвае эвалюцыю творчай манеры гэтага пісьменніка ад аб'ектыўнага, «монафанічнага» да «поліфанічнага, суб'ектываванага пісьма». У гэтым плане падрабязна аналізуюцца стылёвыя структуры апавяданняў Б. Сачанкі «Дзік-бадзяга», «Не, не ўсё роўна», «У хаце трое», «Сон», «Адведкі» і іншыя. Б. Сачанка, слушна зазначае В. Локун, спрабуе стварыць актыўны, дзейсны характар. Ён, як і В. Быкаў, даследуе катэгорыі зла і дабра, жорсткасці і гуманнасці. Яго ўлюбёны кампазіцыйны прыём — перапляценне мінулага і сучаснага. Адсутнасць асабістага «падзейнага» вопыту вайны кампенсуецца эмацыянальным. (У вайну Б. Сачанка быў хлапчуком). Пры аналізе аповесці «Пакуль не развіднела» цікава і доказна прасочваецца выяўленчая функцыя моўных структур: няўласна-простай мовы, простай, маналогу, індывідуалізаванай мовы персанажаў, аўтарскай мовы, сінтаксічных канструкцый. Ад твора да твора прасочвае даследчыца «ўзмацненне суб'ектывацыі пісьма, паглыбленне аналітызму і псіхалагізму», імкненне Б. Сачанкі да стылёвай шматслойнасці.

Увогуле, аналізуючы стылёва-выяўленчыя аспекты ў творах В. Быкава, І. Чыгрынава і Б. Сачанкі, даследчыцы ўдалося ўбачыць у іх многа агульнамастацкага і агульначалавечага, і разам з тым пераканаўча паказаць асабовасць, прывабнасць, змястоўнасць творчай манеры кожнага з іх, дамінуючыя складаныя іх стыляў.

У раздзеле «На шляху да сінтэзу» прасочваюцца не толькі жанрава-стылёвыя, але маральна-этычныя і філасофскія пошукі ў сучаснай беларускай прозе. Грунтоўна разглядаецца раман «Зеніт» І. Шамякіна. Аналізуючы раман «Вазьму твой боль» гэтага ж аўтара, даследчыца ўказвае на жанравую сугучнасць твора беларускага пісьменніка з раманам Ю. Бондарава «Бераг».

Аналітычным, інтэлектуальным не без падстаў называе аўтар раман В. Казько «Неруш», знаходзячы ў ім кропкі судакранання з «Белым параходам» Ч. Айтматава, «Развітаннем з Мацёрай» В. Распуціна. В. Локун вызначае шэраг вострых праблем сучаснасці, што закранаюцца ў раманах П. Місько «Градабой», В. Карамазава «Пушча», В. Гігевіча «Доказ ад процілеглага», Л. Дайнекі «Футбол на замініраваным полі», А. Асіпенкі «Непрыкаяны маладзік», Я. Радкевіча «Сутокі дзён». Даследчыцы ўдалося ўбачыць і паказаць чытачу, што ў сучасным беларускім шматжанравым рамане «на паверхню вылучаецца менавіта мысліцельны, філасофскі пачатак, які дамініруе». Праблемы ўзаемадачынення чалавека і гісторыі, трагічнасці лёсу і трагічнасці часу знаходзяць адлюстраванне ў эстэтычнай свядомасці, у тым ліку і ў нашай нацыянальнай літаратуры. Гэтая праблематыка, робіць слушнае падагульненне аўтар, вызначае і пошукі сучаснай беларускай прозы.

Некаторыя раздзелы, абзацы, тэзісы кнігі В. Локун «Да новых вышынь» могуць выклікаць жаданне паспрачацца, зверыць сваё меркаванне з аўтарскім, што толькі падкрэслівае актуальнасць і ў значнай меры наватарскі характар даследавання.

Зоя МЕЛЬНІКАВА,
дацэнт кафедры Брэсцкага педінстытута.

ВІНШУЕМ!

Анатолю БАРОЎСКАМУ—50

12 мая спаўняецца 50 гадоў празаіку Анатолю Бароўскаму. «ЛіМ» віншуе яго з днём нараджэння, жадае новых творчых поспехаў.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

«Там, дзе бруіцца Іслач...»

Нарыс Вячаслава Рагойшы, выпушчаны выдавецтвам «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, належыць да рэкламных выданняў. Нездарма пазначаны і заказчык — «Беларускае аддзяленне Літаратурнага фонду СССР», цяперашні Беларускі літаратурны фонд. Ды, зрэшты, важна не тое, як робіцца, а што зроблена. В. Рагойша, расказваючы чытачам пра Дом творчасці пісьменнікаў «Іслач», які знаходзіцца за сорак кіламетраў ад сталіцы, падрабязна гаворыць і пра знакамітыя навакольныя мясціны.

Кожны з раздзелаў кнігі — «Дарога», «Замак на Іслачы», «Ваколіцы», «Ракаў» і іншыя — гэта запрашэнне ў падарожжа. Найперш — запрашэнне тых, хто прыязджае ў «Іслач» з-за мяжы суверэннай Беларусі.

Ваколіцы Дома творчасці багатыя на гістарычныя падзеі, многія знакамітыя людзі жылі тут у свой час. Скажам, у вёсцы Пярэжары нарадзіўся «амерыканец» Кастусь Стахоўскі. Амерыканцам яго празвалі за тое, што большую частку жыцця ён правёў у Злучаных Штатах Амерыкі, нават дзве кнігі ў Вільні выдаў пра гэтае жыццё — «Расказы амерыканскага халасцяка» і «Моль тоўстая і моль худая». У Выганічах вядомы рускі пісьменнік-дзекабрыст А. Бястужаў-Марлінскі прымаў удзел у вайсковых вучэннях.

А найбольш расказвае В. Рагойша пра сваё роднае мястэчка Ракаў, вядомы гістарычны куток Бацькаўшчыны: «Ракаў — старадаўняе паселішча, пра што сведчыць стаянка эпохі неаліту, гарадзішча (мясцовая назва — Валы) і старажытны курган у пойме Іслачы. У афіцыйных дакументах мястэчка ўпамінаецца ўжо ў 1465 г. Валодалі ім паперамена Кежгайлы, Завішшы, Сангушкі, Салагубы».

Ёсць мажлівасць пабываць у Люцынцы В. Дуніна-Марцінкевіча і ў Вішневе, якое звязана з імёнамі К. Буйло, П. Бітэля, У. Луцэвіч... Багданава ж — радзіма мастака Ф. Рушчыца. А Гальшаны? Магчыма, і не ўсе ведаюць, што У. Караткевіч, пішучы свой знакаміты раман «Чорны замак Альшанскі», у думках бачыў руіны Гальшанскага замка. Дыханне гісторыі адчуваецца і на вулках Валожына, гэтага багатага на падзеі горада...

Кніга «Там, дзе бруіцца Іслач...» напісана з любоўю да зямлі, дарагой і блізкай аўтару з маленства. Яна з густам аформлена і выдадзена, дарэчы, на дзвюх мовах: па-беларуску і ў перакладзе на рускую.

АН-ЕВІЧ.

цыяльнасці — саветнікамі пры князях і каралях. Дык чым мы горшыя за іх? Яны будавалі ратушу без вокнаў і без грубкі, сеялі і жалі соль, вучыліся розуму ў асла, адным словам, ратаваліся глупствам ад вялікага розуму. Але і мы не лыкам шытыя, «дурні ўсёй краіны — яднайцеся». Чалавек, які знішчыў прыроду, прызначаецца яе абаронцам», камуністы ішлі ў паны, паны да камуністаў. Чэкісты перакідваліся ў шпіёнаў, шпіёны ў чэкістаў. Правыя лявелі, левыя правелі, белыя чырванелі». Здабывалі азімыя буракі «Чыкага-4», не баяліся турмы, бо турма ў чыстым, без радыяцыі месцы, хадзілі ў ЦК (цыганскі кааператыў), дзе Карл і Клара вырашалі свае вечныя праблемы — устаўляць ці не каню залатыя зубы. Жахліва? Так. І «беларусы, праўда, жахнуліся, але ціха, як заўсёды».

Хто ж вінаваты ў гэтым? Адкуль «сабачая звычка служыць верай і праўдай немаведама каму і чаму. Кафрослівая вясковая звычка і ў дурасці быць паслядоўным да поўнага ідыятызму?» Дзе той злосны цмок, што ўбіўся ў наша жыццё? І калі ён гэта зрабіў? Але «пытанні задаюцца не для таго, каб на іх адказваць». Ды і часы прайшлі, калі цмокі трапляліся на кожным кроку і герояў, зразумела, было не менш. Гэта купалаўскія героі на пачатку стагоддзя верылі, што толькі трэба знайсці гэтага цмока-ўпыра і ўсё будзе добра. Але цяпер мы ведаем, што гэтага, на жаль, мала. Бо наўрад ці са смерцю цмока супадзе фінал нашай казкі. Ды цяпер мы і не ведаем, якім павінен ён быць. Канцоўкі казак, у адпаведнасці з патрабаваннямі самай перадавой педагогікі, таксама памяняліся, сталі выключна аптымістычнымі, сугучнымі нашаму вясёламу жыццю. Хіба толькі ў запісах Федароўскага ці Сержпутоўскага сустрэнеш у казцы трагічны фінал.

У свой час бабуля, кот і курыца з іншай, не менш вядомай казкі, лічылі сябе паловай свету, прычым лепшай паловай. Героі казкі Казько далёкія ад гэтай думкі, яны наогул не лічаць сябе героямі, хаця, нягледзячы ні на што, душы ў іх светлыя і ўзнёслыя. Але ніхто з іх, нават Лазар і Дзева-Марыя, не стануць светлымі лебедзямі. І ніхто ім не дапаможа. І не будуць спяваць Лазара, але і не вернецца яго душа адтуль, не ўваскрэсне наш Лазар, бо гэтая казачка завершыцца так трагічна. Не прынясуць мільённыя чароды атлусцелых варон мёртвай і жывой вады, бо яны, шырока разявіўшы дзюбы, чакаюць манны нябеснай — «высушанае радыеактыўнымі вятрамі поле, сінюшнае неба разраджаліся жытным дажджом».

І таму невыносна слухаць казку з трагічным фіналам. Лепш паслухаць рэальную гісторыю пра буслоў і Змея Гарыныча, якая спалучаецца з папярэдняй гняздоўем Чорнага бусла сярод трох Ясянькоў, пад якімі застаўся мезенец Лазара. Тым больш, што і мая родная рэчка Гарынь, забруджаная і засыпаная Чарнобылем, па ім завецца. Выратуй і памілуй іх, чорны бусел.

Многа мы чулі на сваім вяку казак, казачак, бывалек. І злых, і добрых, і ніякіх. Бо і жыццё наша як казка: чым далей, тым жахлівей. Але нельга адабраць у чалавека веру, надзею, любоў. І сведчаннем таму героі таленавітых твораў В. Казько.

Іван ШТЭЙНЕР.

г. Гомель.

НЕ ЗАБЫЦЬ НАМ ГЭТА...

Вобразна — «вузламі памяці» — Максім Танк назваў аднойчы, памятаю, дарогі. Адна з іх прывяла яго да нас, на Другі Беларускі фронт. Восенню сорак чацвёртага ён разам з Міхасём Лыньковым і Аркадзем Куляшовым прыехалі з групай маскоўскіх пісьменнікаў у нашую 3-ю армію генерала А. В. Гарбатава, каб напісаць кнігу «Беларускі паход» — аб нядаўняй у той час аперацыі «Баграціён», у выніку якой цалкам была вызвалена беларуская зямля.

Больш як праз сорак сем гадоў мы сядзім з М. Танкам у яго ўтульным рабочым кабінеце, вядзём гутарку пра тую далёкую франтавую восень, і Яўген Іванавіч кажа:

— Пра мяне вы, па-мойму, павінны пісаць не шмат, а болей за ўсё пра Міхася Ціханавіча Лынькова. Мы з Аркадзем Куляшовым прывезлі тады толькі па некалькі вершаў, я, напрыклад, «Форт Ружана» напісаў, а Міхась Ціханавіч цэлы цыкл нарысаў...

Пытаюся:

— Ці была тая паездка, Яўген Іванавіч, «вузлом памяці» вашай з Лыньковым і Куляшовым?

— Яшчэ якім!

І зноў напамінае, што найбольш значны ён, гэты «вузел памяці», быў у Лынькова.

Я яшчэ раз зазірнуў у чацвёрты том збору твораў народнага пісьменніка, перачытаў яго ваенныя запісы, і з новай сілай пераканаўся, якую вялікую працу ўклаў М. Лынькоў у свае франтавыя нарысы. У іх гарачыя пачуцці, палымяны патрыятызм. Раскрыты лепшыя якасці і рысы нашых воінаў. З асаблівай увагай расказвае пісьменнік пра радавых і сяржантаў, дае ім пераканаўчыя характарыстыкі. Застаецца толькі радавацца майстэрству аўтара.

У сваёй жа кнізе «Сябры маіх ваенных гадоў» я таксама паведаў пра тых, з кім у розны час звялі мяне франтавыя дарогі. У тым ліку і пра М. Лынькова, М. Танка, А. Куляшова і іншых пісьменнікаў. І заўсёды, калі чытаю верш М. Танка «Форт Ружана», многае бачу быццам увачавідкі:

Ты часта ўстаеш перада
мной, форт Ружана,
Дзе плешчуцца Нараві сінія
хвалі,
Дзе ноччу і днём бой
грымеў несціхана,
Дзе шмат мы сяброў
пахавалі.

Дзвюма строфамі ніжэй паэт як бы перакідвае масток у дзень сённяшні:

З тых дзён незабыўных
мінулі ўжо годы,
Плугамі даўно заараны,
А зорка чырвоная ззяе
заўсёды
Над фортам Ружана...
...Ведаю, што пад-над
кожным курганам,
Ад Волгі да хваляў
Балтыйскага мора,
Дзе нашай краіны сыны
пахаваны,
Гараць незгасальныя
зоры.

Гэтыя апошнія радкі, як бачна з другога тома М. Танка «Вершы і паэмы. 1945—1954», былі ўнесены аўтарам у верш праз сем гадоў пасля вайны.

Невыказна рады, што той даўні танкаўскі «вузел памяці» звёў мяне з паэтам на фронце. З той часіны не-не ды і ўспомню пра яго.

Рыгор ТАРАСЕВІЧ,
маёр у адстаўцы, былы ваенны карэспандэнт газеты 3-ай арміі «Боевое знамя».

Алесь РАЗАНАЎ

ВЕРСЭТЫ

Тыгр

На рыжай ссохлай траве спіць тыгр.

Раптам стаў небяспечным час, і пагрознай—знаёмая балацінка.

Прывязаны позіркамі да таго, што бачым, мы паварочваем з Тэкляй назад —да знямелых далёкіх людскіх сяліб, але мляўкія сцежкі расслізгваюцца пад нагамі,

і—абуджаецца тыгр.

Нож з драўлянымі тронкамі

І вось, бутэлькі з віном і гарэлкай, якія я здолеў здабыць на вакзале ў краме, кудысьці зніклі.

Толькі ў самым кутку каморы сярод папяровых падраных абгортак знаходжу адну з вузлаватага белага шкла бутэльку і доўгі, з драўлянымі тронкамі, нож.

Мяне апаноўвае злосць і роспач: «Ну, я ж яму пакажу! Ён і сюды дабраўся, стары мой п'яніца-бацька...» І па гарачых слядах я кідаюся яго шукаць.

Ён ляжыць у пакоі, на сваім ложку, на якім потым памрэ, і калі я замахваюся на яго нажом, заўважаю яго спакойны і ўсмешлівы позірк, у якім тлее нейкі інакшы, чым я разумею, сэнс.

Ён не баіцца нажа, яго нават, здаецца, цешыць, што я спрабую яму перашкодзіць памерці сваёю смерцю і як бы бяру яе на сябе...

Я спахапляюся: божа, што я раблю, з кім змагаюся, каго караю?!. Мы апалі жыццё віном і гарэлкай сваіх пачуццяў і самі сп'янелі, і, п'яныя, гаспадарым, адстойваем сваю праўду, выносім прысуды...

Я апускаю паволі руку, узнесеную над бацькам, і пакідаю бацьку ўсё, што маю з сабой: з драўлянымі чорнымі тронкамі нож і не ўзятую ім з вузлаватага белага шкла бутэльку,
і пакідаю бацьку ягоную смерць.

Мітынг

Па снежнай грувасткай дарозе з малою сваёй дачкою паволі іду ў мястэчка.

Калі падыходжу—бачу: тут адбываецца мітынг—ля самай дарогі, побач, на голым палетку, і чую ўзварушаную гаману.

На ім верхаводзіць ксёндз — колішні мой хаўруснік з часоў вальнадумнасці і маладосці з вострым і ясным абліччам ці ветаха, ці маладзіка.

І словы, што ён цяпер прамаўляе, вострыя, нібы лёзы: крэсляць яны на целе прасторы зацятыя рэзкія рысы і падзяляюць усіх, хто іх слухае, напалам.

У цэнтры мястэчка, ля крамы, таксама сабраліся людзі. «Трэба яго павесіць! Ён — шкоднік», — гучаць адны галасы. Другія пярэчаць: «За што? Не ён вінаваты ва ўсім, што так сталася, а вунь тыя»,—і пальцы паказваюць угару.

Доўга стаім тут, але дарэмна: машыны з хлебам няма і няма. І толькі калі пачынае брацца на вечар і на ліловым небе ўзыходзіць зіхоткі месяц, разыходзімся па дамах.

З малою дачкой і парожняю кайстраю за плячыма падаюся той самай, занесенай снегам, дарогай назад.
Нікога ўжо не чуваць, не відаць, ужо скончыўся мітынг, але там, дзе ён быў, на сялянскім голым палетку, адтала зямля.

Старая хрысціянка

Яна выходзіць следам за мною з дому.

Зжоўк яе твар, валасы ссівелі, і ва ўсім свеце не засталося ніводнага чалавека, хто з ёю дзяліў бы яе дні і ночы, апроч нерухомага, мёртвага, распятага на крыжы Ісуса Хрыста.

Яна доўга дзівуецца, дзе я падзеўся, і, бы размаўляе з сабою ўголас, раз-пораз нягучна кліча мяне, аднак я маўчу, я не хачу ёй трапляцца на вочы, і гаварыць з ёй аб мёртвых рэчах, і прымушаць сябе быць такім, як яна.

Я хаваюся ў жоўтым асеннім празрыстым кустоўі і з ім стануюся адзіным суцэльным зрокам, адзінай суцэльнай душой.

Не ведаю, дзеля чаго, але яна мяне любіць, не ведаю, ад чаго, але яна старэцца выратаваць маю душу.

Пазіраючы па баках, праходзіць яна цяпер зусім побач са мною і—дзіўна —не распазнае, што я тут.

Яна паволі вяртаецца ў дом, а я застаюся ў садзе, дзе кожнае дрэва, дзе кожны куст свецяцца, як на свяце, і бачаць, і разумеюць мяне да самых глыбокіх куткоў маёй чалавечай, не ўратаванай—як Бог на крыжы—душы.

Газеты

Учора была сустрэча з пісьменнікамі з Мараваля—суседняй краіны, суседняй літаратуры...

Сёння—працяг сустрэчы, і сёння прыйшлі газеты, і ўсе, хто ўчора дзяліўся ўспамінамі, чытаў пераклады ці звязваў у вузлы красамоўства ніткі ўзаемасувязяў, вышукваюць у газетах, што пішацца ў іх пра іх.

Дзіўна: хіба не самі яны казалі ўчора гэтыя словы,
хіба не іхнія твары адлюстраваліся на гэтых здымках,
хіба не іхнія прозвішчы складаюцца з гэтых літар,—
каб зараз вось гэтак заўзята, уважліва, з хваляваннем распазнаваць у газетах адно і тое ж—саміх сябе?!.

ПРАЗ ПРЫЦЕМКІ ЧАСУ

Трохі пра Язэпа ЛЁСІКА ў маім уяўленні

БЫЛО гэта ажно ў дваццаць чацвёртым, на пачатку 25-га года. Каб успомніць, трэба лічыць нешта на пальцах, прыгадваць падзеі, аблічча...

Я тады акурат пачынаў ляпіць партрэт Якуба Коласа. У ягонай кватэры, за вокнамі якой шумелі хвоі. Зрабілі мы з табурэтак нешта накшталт станка, паднялі на яго гліну. І памагаў нам гэта рабіць вельмі акуратны ў руху, уважлівы ў позірку, ветлівы ў абыходжанні чалавек. У акулярах з жалезнымі дужкамі, у тых, што тады яшчэ называлі «разначынцамі», бо такія некалі насілі менавіта разначынцы. Я чамусьці адразу прыгадаў партрэт Чарнышэўскага ў акулярах. Але ў гэтым чалавеку адчуваўся, так бы мовіць, мужыцкі лад характару. Штосьці сялянскае было ў ягонай манеры паводзін і, адначасова, быў адбітак гарадскога інтэлігента.

— Вось вы вітаецеся, але яшчэ і не пазнаёміліся, — прамовіў Канстанцін Міхайлавіч, узяў маю руку і працягнуў яе чалавеку ў акулярах, і той назваў сябе кароценькім словам: «Лёсік...»

Я ажно здрыгануўся: «Сам Лёсік!..» І адчуваю ягоную цёплую далоню, якая моцна сціснула маю руку. Бачу прыхаваную ў куточках яго вачэй усмешку. Чую не вельмі гучны, але дзіўосна выразны па вымаўленні слоў голас. У маёй галаве ўсплывае ўспамін пра тое, як у Віцебску хтосьці з нашых настаўнікаў у мастацкім тэхнікуме аднойчы амаль урачыста прамовіў: «Лёсік — бацька нашай сучаснай граматыкі. Лёсік — рыцар беларускай мовы...»

Ведаеце, у маладыя гады я заўсёды трохі бянтэжыўся, калі перада мною з'яўляўся хто-небудзь з тых, аб кім раней чуў кніжныя вызначэнні: «песняр», «заснавальнік», «стваральнік», «бацька», «рыцар» — і тычылася гэта дзеячаў літаратуры, тэатра, выяўленчага мастацтва.

І такія вызначэнні тады былі зразумелымі. Быў час нацыянальнага Адраджэння беларусаў, беларускай самасвядомасці. І разгарнулі плённую работу лінгвісты, філолагі, гісторыкі, філосафы, мастацтвазнаўцы, каб увесці ў духоўны зварот і вывучаць раней забытыя або забароненыя імёны, творы, факты, звесткі. І распрацоўвалі сучасныя праблемы ў галіне развіцця культуры на новым этапе гістарычнага руху. Асабліва шырока тады распаўсюджвалася культура народнай мовы. Здавалася, зусім блізкай была запаветная мара лепшых прадстаўнікоў нацыі, і неўзабаве ўвесь народ загаворыць і будзе стварац свае духоўныя каштоўнасці на роднай, як падкрэсліваецца, на матчынай мове.

І яшчэ ў Віцебску я займеў кніжку, якая памагала нам усім усвядоміць, адчуць, зразумець харастно і багацце тае мовы, — «Практычная граматыка беларускай мовы». Назва падручніка. Але ж на той час без такога падручніка мала хто мог сапраўды граматна выказвацца або выкладаць на паперы свае думкі, каб слова і пачуццё, слова і роздум былі адэкватныя.

І вось каля майго «станка» не абы-які чалавек, а сам Лёсік. Аўтар «Практычнай граматыкі...» Я нават разгубіўся ад прыліву трапяткой пашаны да Язэпа Юр'евіча (так звярталіся да яго ўсе у доме Коласа, акрамя Канстанціна Міхайлавіча, які называў яго дзядзькам Язэпам). На ім кашуля з беларускім арнаментам з сініх ромбікаў і крыжыкаў. Збіраючыся на вуліцу, накрывае галаву фетравым капелюшом з банцікам. Не сказаць каб высокі, але і не нізкі. Ёсць нешта грунтоўнае ў ягонай постаці. Мабыць, і гэта надае адчувальна сялянскае адценне самой фігуры Язэпа Лёсіка.

Зрэдку ён заходзіў у пакой, дзе я працаваў. Моўчкі ўглядаўся ў абрысы незавершанага партрэта Якуба Коласа. Аднойчы заўважыў вельмі ціхім голасам: «І мне Колас уяўляецца сапраўдным Коласам тады, калі ён задуменны...», — нібы параіўшы мне, падказаўшы. Дазнаўшыся, што я з Сенненшчыны, з Масор, пытаўся часам, як у нас вымаўляюць тое або іншае слова, і як яно гучыць па-яўрэйску. Аднаго разу спытаў, як плятуць у нас лапці, бо ў іх, у Мікалаеўшчыне, плятуць іх не так, як дзе-небудзь у Тураве ці Рэчыцы. «А як?» — спытаў я. Ён растлумачыў мне, што ў сэрцавіне Беларусі — над Нёманам, паміж Слонімам і Стоўбцамі, — звычайна плятуць лапці «кошыкам», а бліжэй да поўдня, уніз па Дняпры, пачынаюць рабіць «крыжамі». Мяне здзівілі выразныя пальцы дзядзькі Язэпа, якімі ённ паказваў усё гэта. Чамусьці падумалася, што яны «музычныя» ў яго.

Мабыць, глядзеў на яго я з замілаваннем і павагай, а мо і ўлюбёна, бо аднойчы Канстанцін Міхайлавіч параіў мне зрабіць партрэт, як ён сказаў, «майго дзядзькі Язэпа». Так я даведаўся, што Колас і Лёсік не адно земляні родам са славутай Мікалаеўшчыны, а і родзічы. Дзядзька і пляменнік. І робяць у роднай літаратуры агульную справу.

Калі я на тым жа самым «станку» з табурэтак пачаў рыхтаваць каркас для новай фігуры, дзядзька Язэп памагаў мне нават забіваць цвікі, не ведаючы яшчэ, што я папрашу яго пазіраваць мне. І з жартаўлівым бурчаннем гаварыў: «Так вы, дарагі мастак, навучыце мяне абслугоўваць скульптараў...» Пазней я заўважыў, што замест «дарагі мастак» Я. Лёсік звяртацца да мяне зусім звычайна — «скульптар».

Пасля першага сеансу пазіравання Я. Лёсік, зняўшы акуляры, працёр шкельцы і прамармытаў нешта накшталт таго, што яму штосьці няёмка «пазіраваць». Быццам адчувае ён сябе не ў сваёй талерцы. Потым уздыхнуў і махнуў рукой: «Ай, рабіце, як вам падказвае ваша прафесія...»

Канстанцін Міхайлавіч пасмяяўся з гэтага «капрызу» дзядзькі і сказаў мне, што калі б у Язэпа Юр'евіча была толькі адна заслуга... Ён жа навёў кампазітара-этнографа Якуба Прохарава на песню «Ой, рана на Івана», памагаў таму гарманізаваць народны ўзор і потым выводзіць прафесійна апрацаваную песню на музычную канцэртную эстраду. Калі б ён зрабіў толькі адно гэта, скульптар павінен рабіць яго партрэт! «А гэта ж толькі кропелька ў той безлічы спраў на карысць нашае культуры з таго мора спраў, якім мае права ганарыцца Лёсік, — падкрэсліў Якуб Колас. — Праўда, кропелька — залатая. Ды і мора Лёсікавых спраў — суцэльная каштоўнасць...»

— Слухаю вас, скульптар, і падпарадкоўваюся. Загадвайце: як мне сесці і ў якой позе скамянець? — сказаў Я. Лёсік мне на другім сеансе.

Я асмеліўся і спытаў яго, чаму ён па-новаму звяртаецца да мяне. І пачуў у адказ прыблізна такое. Маўляў, «мастак» — паняцце вельмі шырокае і змястоўнае, а «скульптар» — вельмі канкрэтнае, дакладна прафесійнае.

— Я пакуль што не маю падставы ўпэўнена казаць, што вы — мастак. Затое пэўны прафесійны вопыт маеце, працуеце ўпэўнена і дакладна. Дарэчы, быць спецыялістам у сваёй галіне вельмі ганарова! У мяне ёсць знаёмы кухар, які патрабуе, каб яго знаёмілі з людзьмі, абавязкова з гонарам называючы: «Кухар Антук Крупскі...»

Я засмяяўся і прыгадаў, як мой бацька, вітаючыся з незнаёмым, ганарліва вымаўляў: «Балагол Азгур... Машканскі балагол...» Лёсіку чамусьці падабалася, што ў маёй радасловай быў даволі рэнабэрлівы фурман-балагол. На маё пытанне, а як ён сам разумее паняцце «мастак», і што трэба рабіць, каб мець права так называцца, Язэп Юр'евіч адказаў не адразу.

— Ведаеце што, адкажу вам цытатай з Тацыта... Але, Публія Карнэлія Тацыта, рымскага гісторыка. Ён лічыў, што летапісец абавязаны захоўваць памяць аб высакародных справах і ўчынках сучаснікаў, каб яны супрацьстаялі бессаромным і ганебным. А мастак жа таксама летапісец! І ягоная творчасць заклікана палохаць ганьбай у вяках злыдняў, тыранаў, віжуноў, паклёпнікаў, здраднікаў. Славіць адных і ганьбіць другіх... Ці не ганаровы абавязак мастака! — ускліскнуў ён. — Не адно толькі маляваць падобнае да жывых прататыпаў, а сваім адлюстраваннем выяўляць уласнае разуменне дабра і зла, свету і зморку, ісціны і фальшу... Запомніце, скульптар, мастак не мае права ганьбіць ідэю або перакананне, нават калі яны памылковыя. Ён выносіць прысуд носьбіту ідэі або перакананя. У самай высокай ідэі бываюць прыхільнікі-героі і прыхільнікі-каты. Памыляцца ў сваіх перакананнях можа маральна бездакорны гуманіст, можа асляплены фанатык...

Я аднаўляю словы Я. Лёсіка амаль праз семдзесят гадоў. Вядома, магу і памыляцца. Сэнс жа ягоных, як я цяпер разумею, папярэджанняў быў менавіта такі. Мастак не адно толькі паўтарае ў мастацкіх формах тое, што бачыць і перажывае; ён яшчэ і выносіць прысуд носьбіту пэўных маральных якасцей.

Помню, як пад маімі пальцамі ўсё больш пэўна абазначаліся бугры і западзіны, выпуклыны і ўгнутасці, з якіх паўставала аблічча Язэпа Юр'евіча. Мне пачыналa здавацца, што я не памыляюся. У пакой зайшла прыгожая жанчына. Ладная. З адкрытым позіркам. У сукенцы таксама з беларускім арнаментам, але «ў кветках».

«Дазволіце?» — звярнулася да мяне. Дзядзька Лёсік прадставіў: «Пані Ванда... Мая жонка...» Яна пляснула ў далоні і паківала галавой. Я разгубіўся. Ці яна

Пасажыры

У пасажыраў сумкі, валізкі, торбы. Калі пасажыры, спяшаючыся, бягуць да свайго вагона, сумкі, валізкі, торбы ўчаперваюцца ім у рукі і ўпарта іх цягнуць назад.

Калі пасажыры ўладкоўваюцца ў вагоне, сумкі, валізкі, торбы займаюць бесцырымонна іхнія месцы і, робячы іх сваімі вартаўнікамі, не адпускаюць іх ад сябе.

Пасажыры турбуюцца, пасажыры хвалююцца, пасажыры шчыруюць, пасажыры слугуюць, нібы яны—сумкі, валізкі, торбы, а сумкі, валізкі, торбы—праўдзівыя пасажыры.

На Нямецкай дарозе

Там, дзе адна дарога ўпадае ў другую, да мяне падбягае, аднекуль узяўшыся, нізкі, з кутасікамі ў вушах, настойлівы звер.

Ён ненавідзіць мяне і, здаецца, хоча напасці, і я, каб яго задобрыць, развязваю торбу з ядой і кідаю зверу, што маю з сабою,—кавалкі сала, мяса і каўбасы.

Звер глытае мае пачастункі, і, калі яны канчаюцца неўзабаве, падступаецца да мяне бліжэй—нібыта я даставаў іх з самога сябе і сам я таксама—сала, мяса і каўбаса.

Злева, удалечыні, віднеецца белы горад. У ім жывуць Немцы—іншыя людзі па мове і разуменні, як трэба жыць.

Але, каб трапіць туды, я мушу паразумецца са зверам, а ён усё болей раз'ятрываецца і выклікае ўва мне ўсё большую боязь, усё больш страх.

З другога канца дарогі чуюцца раптам цвёрдыя нейчыя крокі, іх чуем і я, і звер.

Цяпер і відаць ужо: гэта—Немец, і я, не могучы адгадаць, хто ён мне, сябра ці вораг, нібы збавення, чакаю яго наблíжэння, яго прыходу, а звер...

У нерашучасці ён застывае спачатку на месцы, пасля паварочваецца і знікае ў глыбокіх, парослых кустамі, блізкіх равах.

Крыніца, з якой піў святы

Ад царквы да царквы, ад леснічоўкі да леснічоўкі ідзём з Арабейкам Іванам, напытваючы сцяжыну да той крыніцы, з якой піў святы.

Мы знемагліся, нас паліць смага, але мы адмаўляемся ад піцця, і людзі, бачачы нашу адданасць святой ідэі, шчырае наша імкненне, нам кажуць, кудою ісці.

Апоўдні гарачага дня мы прыходзім да мэты. Крыніца ўвабрана ў зруб, і Іван Арабейка першы, схіляючыся над зрубам, зачэрпвае ў конаўку, што мы знайшлі тут, вады.

Гэта, аднак, не зусім і вада, а—жоўта-чырвоная вадкасць, бы недзе глыбока, адкуль выцякае крыніца, ў падземных нетрах, точыцца бесперапынна нейкая бітва і сплывае гэтакаю крывёй.

Іван Арабейка п'е. І я п'ю, сціскаючы зубы, таксама.

Потым мы будзем хварэць, будзем пакутаваць, але будзем ведаць, што далучыліся да самай сутнасці свету і што пілі з крыніцы, з якой піў святы.

Маму Тхакур дас

Зазвінелі званочкі, усплёснуліся кімвалы, узнесліся галасы. «Харэ Крышна, Харэ Крышна, Крышна-Крышна...» — творыцца махамантра.

Маму Тхакур дас у аранжавым аблачэнні сядзіць, скрыжаваўшы ногі, і, пакуль раздаецца з тацы прасад, гаворыць: «Мінуліся тыя часы, калі нас можна было палічыць па пальцах, цяпер нас шмат...»

Прысутныя, што прыйшлі на гадзіну сустрэчу, слухаюць, згодна ківаюць галовамі і задаюць пытанні.

А я згадваю тыя часы, калі Маму Тхакур дас быў проста Міша, калі нікога не трэба было лічыць ні па пальцах, ні як інакш, калі кожны быў значны не тым, што знайшлося, а тым, што шукалася, што спасцігалася і што не мела наймення...

І мне шкада тых магчымасцяў і тых часоў.

Паэзіі пакорлівы ўсе ўзросты

В. У. Івашына мы ведалі, як закаранелага, калі так можна сказаць, тэарэтыка літаратуры са сваім, выразна выяўленым падыходам да яе з'лў. І раптам:

Гэта неба, гэта сонца,
Гэты светлы далягляд,
Гэты спеў жыцця бясконцы,
Гэтых сосен стройны рад...

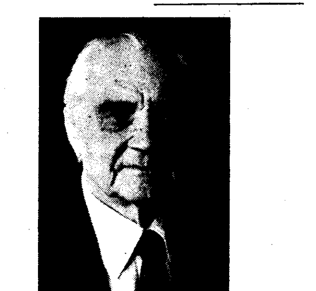
Хто ведаў, што ў ім, у душы, сядзіць Фет?! Своеасаблівая літаратурная сенсацыя, не менш. Што ж, у літаратуры так здараецца — гэта паэзія сцвярджае свае правы і законы, дзівіць нечаканасцю, свежым поглядам на стары наш свет, пераканальным доказам таго, што ён стары і адначасова заўсёды новы.

Часцей здараецца, што маладыя пачынаюць з паэзіі, а з цягам часу пераходзяць на прозу, публіцыстыку, становяцца крытыкамі-літаратуразнаўцамі. А вось, калі ласка, адваротны выпадак. Абуджаецца, відаць, да жыцця цэлае пакаленне людзей, якія часам, можа, саромеліся (ці часу не ставала) паглядзець, палюбавацца на зорнае неба, або на якую-небудзь зямную сціплую кветку, лічачы гэта не вартым «сур'ёзнага» чалавека занятkам.

Такое трэба вітаць, і я зычу Васілю Уладзіміравічу добра пачуваць сябе на гэтай новай паэтычнай дарозе.

Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ.

Васіль ІВАШЫН

●

Адна думка ўсё мяне трывожыць,
Будзіць, не дае начамі спаць,
Мяне ў край мінулага заводзіць,
Будучае хоча адгадаць.
Што ж яе турбуе, непакоіць,
Што ёй, неспакойнай, так баліць,
І аб чым яна заўсёды мроіць,
Без чаго яна не можа жыць?
Мусіць, хоча зняць з жыцця аковы,
Мусіць, хоча сілы ўсе прызваць,
Каб у час наш атамны, суровы
Красу зямлі маёй ўратаваць.

●

У гэтым свеце далёкім і блізкім
Адусюль галасы зноў чуваць:
«Веры страчанай абеліскі
На магілах былога стаяць».
І ці прыйдзе ім хто пакланіцца
І паплакаць, душой спагадаць?..
Толькі вечнаму можна маліцца,
Толькі праўду з сабой трэба браць.
Але як у часовым і тленным
Зерне вечнасці тое пазнаць, —
Вось загадка, якую нязменна
Я спрабую ў жыцці адгадаць.

●

Я ў думках да сябе сягаю,
Туды, ў глыбіні свайго «я»,
Дзе сваёй праўдзе прысягае
Душа — пакутніца мая.
Яна ўбірае ўсе трывогі,
І боль, і гаркату жыцця,
І радасць з дальняе дарогі,
І ўсплеск гарачы пачуцця,
І смелай думкі парыванне,
Што прагне зорнай вышыні,
І голас вернасці прызвання,
І чалавечай дабрыні.
Яна, не ведаючы зморы,
Хацела б цэлы свет змясціць,
І ўсе ягоныя прасторы
Сваёю праўдай ахрысціць.

Мова родная...

О, мова родная, ты ўсё змагла...
Твая ў народзе — прыгажосць і сіла,
Спрадвек ты яго долю сцерагла,
Ягоныя ўсе скарбы адрадзіла.
А твае слова з першым пачуццём,
Што матчынае сэрца ўзрасціла,
Любіць радзіму, даражыць жыццём
Мяне яшчэ ў маленстве навучыла.
І ад калыскі ты мяне вяла,
Дарогамі жыцця са мной хадзіла.
Ты вернай спадарожніцай была,
І радасць, і журбу са мной дзяліла.
Ты мне дала ўсё тое, што магла,
Ты мудрасці крыніцы мне адкрыла.
Ты, мова, свет Купалы зберагла
І Коласаву праўду падарыла.

Будучыня

Цябе мы, будучыня, так чакалі,
Так прагнулі ўбачыцца з табой.
Цябе мы ў марах нашых гадавалі
Чараніўцай-незнаёмкай дарагой.
Для цябе мы вежы будавалі,
Вышынныя палацы, гарады,
Саміх сябе табе мы аддавалі,
Увесь запал наш юны, малады.
Усё для цябе адной ахвяравалі,
Усё для цябе ашчадна бераглі,
І жыцця свайго не шкадавалі,
Ішлі ў агонь, згаралі у агні.
Цябе мы ў сэрцах нашых набліжалі,
Каб сустрэцца, падганялі час,
Усіх на ўсіх узроўнях абганялі,
А ты, ты аддалялася ад нас.

ўхваляе тое, што ўбачыла, ці не пазнае зусім?

— Сапраўды, Язэп, гэта работа скульптара-мастака!..

З гэтага я зразумеў, што яны гаварылі пра мяне і, мабыць, неаднойчы абмяркоўвалі неадназначнасць гэтых паняццяў — «мастак» і «паэт», «мастак» і «скульптар», «мастак» і «жывапісец», Прайшло шмат гадоў, я на іх працягу выслухоўваў шмат кампліментаў, зведаў і хулу строгіх крытыкаў. Сярод дарагіх мне водгукаў на маю работу мне вельмі дарагая ацэнка, выказаная Вандай Антонаўнай Лявіцкай, дачкой Ядвігіна Ш., жонкай Язэпа Лёсіка. Магчыма, наогул нам, мастакам, асабліва імпануе меркаванне аб нас сапраўды прыгожай жанчыны, гарманічнай асобы. Інакш наўрад ці я і дагэтуль чуў бы ў думках той мілагучны і пераліўны голас, якім была выказана тады думка пра блізкі да заканчэння партрэт Я. Лёсіка маёй работы.

Я аднойчы вярнуўся да тэмы «няслава» і «слава», якія залежаць і ад нас, мастакоў, ад мастацтва. Ці заўсёды прысуд сучаснікаў бывае справядлівы? Здараецца, мы захапляемся і ўсхваляем куміра пад уплывам агульнага абагаўлення асобы, або па нейкіх карыслівых разліках, ці з боязі «адстаць ад часу».

— Здараецца, — пацвердзіў Я. Лёсік. — Здараецца, скульптар, і наадварот. Сабакі, якія сёння з выкрывальным брэхам нападаюць на нас, заўтра з глыбокай пашанай цалуюць нашы косці. Рознае бывае ў гэтым бурлівым і галаслівым жыцці...

Быў такі настрой у Я. Лёсіка, ці то было прароцтва, прадчуванне злога лёсу, сказаць цяпер я не магу. Тады толькі запомніў тую прыказку пра псоў, што мяняюць брэх лаянкі на пацалункі, здраджваюць сваім кумірам або ўсхваляюць ідалаў, каб потым каяцца над касцямі ахвяр. Ды і ў нашы часы тая выснова не так рэдка гучыць надта надзённа. Прынамсі, мне яна прыгадваецца цяпер часта.

Зрабіўшы партрэт Язэпа Юр'евіча, я падараваў яго яму. Як мне казалі, ён захоўваўся ў Лёсікавым доме. Шкадую, што не зрабіў тады дублю, каб захаваць для сябе ў майстэрні. Але ж і ў маёй майстэрні час па розных прычынах бязлітасна разбураў і знішчаў партрэты сучаснікаў як партрэты нібыта не вартых мастацтва «нацдэмаў» або «касмапалітаў», «ворагаў народа» або «здраднікаў». Потым новы час аднаўляе ў правах былых «злачынцаў» і аддае ім належнае. Але ж аднавіць партрэт такім, якім ён быў створаны з жывой натуры, скульптар не мае магчымасці. Работа «паводле памяці» — не адно і тое ж, што лепка з натуры.

А Язэп Лёсік быў гучна абгаўканы і абылганы раз'юшанымі палітыканамі. Яму не даравалі рэдагаванне газет нацыянальнага і дэмакратычнага напрамку, удзелу ў абвяшчэнні БНР у 1918 годзе, арганізацыі Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі. Ды і ягоныя навуковыя працы ў галіне лінгвістыкі ганьбілі за праявы ў іх так званай нацдэмаўшчыны. Вядома, што чакала чалавека з такім спісам «адхіленняў» ад вернага шляху. І чалавек, якога царскія ўлады праследавалі за рэвалюцыйную дзейнасць на беларускай нацыянальнай ніве, трапляе ў кіпцюры яжоўскіх катаў, зазнае ўсе пакуты, якія выпадаюць на долю абвешчаных палітычнымі ворагамі існуючага ладу.

Быў адзін дзень, калі я дагнаў Язэпа Юр'евіча недзе на беразе Свіслачы каля тагачаснага саду «Прафінтэрн» (цяпер імя М. Горкага) па дарозе да Я. Коласа. З-пад капелюша на мяне зірнуў блакітна-шэры позірк. «Па вашых слядах крочу», — сказаў я, не ведаючы з чаго пачаць размову. «Па пятах гналіся. Я адчуў. Наогул, мяне жыццё навучыла адчуваць таго, хто крочыць за мной па пятах», — сказаў ён.

Я ўжо ведаў тады, што Я. Лёсік меў за плячыма турму, ссылку, уцёкі. Вопыт змагара-падпольшчыка ладны! Ледзь не з 1905 года. І тады, ідучы ўздоўж масляна-срабрыстай Свіслачы, я падумаў: вось крочым мы разам — я і рэвалюцыянер, сапраўдны барацьбіт. А паглядзіць хто збоку: так сабе, звычайныя вандроўнікі-гараджане. Адзін чарнявы, імпульсіўны; другі — паважны, каржакаваты, самавіты, з выразна беларускім абліччам. Мне тады падумалася яшчэ, што веліч і звычайнасць у асобе пераплецены вельмі арганічна, але менавіта звычайнасць будзённага выгляду больш звяртае на сябе ўвагу. Як у Язэпа Юр'евіча.

Гэта павінен ведаць і помніць мастак-партрэтыст.

— Да некаторых таямніц выяўленчага мастацтва мяне далучаў мастак... нават вядомы мастак... Андрэй Рабушкін. Ведаеце такога? У рускім жывапісе ён вядомы сваімі сакавітымі мазкамі і перламутравым блакітам у настроях гарадскіх пейзажаў. Давялося нам з ім... Адным словам, давялося! І паспрачацца, і ад сэрца пагаманіць... Мабыць, ад яго я і даведаўся ўпершыню пра глыбокую розніцу паміж «мастаком» і «спецыялістам», — гаварыў мне Язэп Юр'евіч, нібы тлумачыў далей сказанае ў доме Коласа ля станка з глінай.

Ён сам тады мне падаўся сапраўдным мастаком, які мае сваё ўласнае ўяўленне пра чалавека і пра свет. Мастак у высокім грамадскім сэнсе слова.

І раптам...

Мне цяжка сёння гаварыць пра тое, ці верылі мы тады ва ўсе абвінавачванні, якія прад'яўляліся Я. Лёсіку. Ва ўсякім разе само гэтае штучнае словаўтварэнне «нацдэм» было зняважлівым і лаянкавым. Кляймо ганьбы! І з ім толькі і ўпаміналася само імя Язэпа Лёсіка на працягу паўстагоддзя.

А я ўспамінаў ветлівага чалавека ў акулярах разначынца, які памагае мне забіваць цвікі ў каркас, па-добраму ўсміхаецца «скульптару» — сыну балагола з Машканоў. Надзіва пранікнёным голасам кажа мне пра сабак, якія то брэшуць злосна на ахвяру, то цалуюць косці яе. Пытае, як у нас на Сенненшчыне вымаўляецца тое або іншае слова, бо мова нацыі спалучае лексічнае багацце з моўнай інтанацыйнай адметнасцю, маючы крыніцай народную гаворку, народнае маўленне.

Не буду паглыбляцца ў сферу мовазнаўства, бо не спецыяліст у ёй. У жыццёвых звадках і гістарычных зігзагах мы часам апускаліся да адкрытага нігілізму ў адносінах да мовы, збядняглі яе пад уплывам розных цемрашалаў. Але ў працэсе сучаснага беларускага Адраджэння навука яшчэ вернецца да спадчыны Я. Лёсіка. Яна дарагая Беларусі па сваёй уласнай каштоўнасці. І яшчэ тым, што пакінуў нам яе энцыклапедычна адукаваны чалавек, які прысвяціў сваё жыццё бескарысліваму служэнню народу.

«Бескарыслівы» — слова, якое ўжываецца часам і дзяжурна, як пахвальны эпітэт. У мяне, як у мастака (дазволю сказаць так пра самога сябе на дзевятым дзесятку жыцця), з тых даўніх дзён сустрэч з Я. Лёсікам засталося ўстойлівае ўражанне менавіта бескарыслівай натуры, апантана заглыбленай у справу свайго жыцця, сваіх грамадзянскіх інтарэсаў.

Сёння нібы праз прыцемкі часу ўглядаюся я ў мінулае, каб убачыць аблічча гэтага адданага свайму прызванню чалавека. Збіраюся ляпіць партрэт Язэпа Лёсіка. Другі. Праз амаль семдзесят гадоў. Ці атрымаецца?

Калі ён пазіраваў мне, бывала, паглядаў на мяне з-пад акуляраў, перапытваў: «Вы так мяркуеце?» — і пачынаў або пацвярджаць маю слушнасць, або спрачацца, абвяргаць мяне. А я слухаў яго і адчуваў, што далучаюся да светлага і справядлівага роздуму, да плыні каларытнай і маляўнічай мовы, на якой можна выказаць самую складаную філасофскую думку і спавядальны настрой усцешанай дружалюбствам душы.

Заір АЗГУР.

УМЕЙЦЕ РАДАВАЦЦА ЧУЖОМУ ПОСПЕХУ!

Магчыма, на фоне вялікіх беларускіх фестываляў, конкурсаў, сталічных канцэртаў гэтая падзея магла падацца не такой значнай. Аднак эмацыянальны ток залы, кветкі, узбуджаныя і ўсмешлівыя твары слухачоў, хваляванне выканаўцаў,—усё гэта сведчыла: адбываецца значнае, неабходнае, важнае. Важнае па сіле радасці, якой нам сёння так бракуе. Гаворка пра канцэрт цяпер ужо саліста Пражскай нацыянальнай оперы Валянціна Пралата, які адбыўся ў камернай зале Маладзечана. Другое імя, што значылася ў афішы,—Тамара Бялькова, дырыжор і кіраўнік аркестра рускіх народных інструментаў навучэнцаў Маладзечанскага музычнага вучылішча.

Гэтая падзея аказалася цесна знітаванай з усім нашым жыццём і сённяшнімі праблемамі, якія тычацца культуры і адукацыі, нацыянальнага адраджэння, адносін у грамадстве да таленавітых людзей, нарэшце з тым, наколькі нашы душы не страцілі здольнасць успрымаць прыгожае, добрае, вечнае... З Т. Бяльковай наша гутарка.

— Тамара Уладзіміраўна, вы падарылі нам цудоўны вечар. Паколькі поспех з Валянцінам Пралатам вы падзялілі пароўну і знаёмы з яго сям'ёй, хацелася б менавіта з вашай дапамогай прадставіць чытачам асобу гэтага адметнага чалавека. Яшчэ колькі дзён таму малады таленавіты выканаўца спяваў у оперных тэатры Екацярынбурга, цяпер у нас, у Маладзечне, і вось яго сустракае Прага...

— Два гады назад я была ў Маскве на канцэрце знанага аркестра рускіх народных інструментаў радыё і тэлебачання пад кіраўніцтвам Мікалая Някрасава. У суправаджэнні аркестра гучалі італьянскія песні. Спяваў Гегам Грыгаран... Натхнёныя майстрамі, мы самі сталеем і ўдасканальваемся, і я ўжо выбірала ў думках саліста для нас. Прапанавала Валянціну. Ён адгукнуўся з радасцю... з Чэлябінска. У яго было напружанае жыццё, але ён адчуваў сябе вельмі абавязаным роднаму Маладзечанскаму вучылішчу. Праграму з італьянскіх і рускіх песень рэпеціравалі мы два гады. «Завочна». У гэты перыяд яго запрасілі ў Свярдлоўск. Потым Валянцін падпісаў кантракт на 4 гады з Пражскім оперным тэатрам. Праездам, каб пабачыцца з бацькамі, ён апынуўся ў Маладзечне, зусім на кароткі час. З адной рэпетыцыяй мы рашыліся на публічнае выступленне. Нас проста ўгаварылі. Усім хацелася пачуць колішняга выпускніка вучылішча.

— Напярэдадні канцэрта педагогі ўспаміналі сціплага юнака, худзенькага, у акулярах, у якога са здароўем не ўсё было добра. Пабачыўшы яго цяпер, не будзеш сумнявацца, што знешнасць спевака адпавядае ўсім лірычным тэнаравым партыям у оперы. Як усё-такі ён знайшоў свой шлях?

— Цяжка сказаць... У жыцці ўсё іграе нейкую ролю. Навучальная ўстанова—гэта мадэль грамадства, у якім трэба навучыцца выжыць. А вось у сям'і, у яе клімаце, гадуецца талент. Бацька, па словах Валянціна, вельмі прыгожа спяваў, асабліва на святы... Сястра яго Глафіра скончыла Адэскую кансерваторыю і таксама пачынае кар'еру прафесійнай спявачкі. Пра маму яго, на жаль, я амаль нічога не ведаю. Прастата, шчырасць у дачыненнях—гэта таксама традыцыя сям'і. Разуменне і дапамога жонкі Тамары, парады В. М. Васільчанкі (педагога па вакале ў вучылішчы) —усё ўплывала. Але хутчэй за ўсё, уласны характар і воля пры знешняй мяккасці, страсць да спеваў прывялі яго з беларускай вёскі (а ён нарадзіўся ў Гарадку, што пад Маладзечнам) у Прагу.

— Валянцін вучыўся ў Маладзечне, але потым пазнаваў сакрэты вакалу ў тады яшчэ Ленінградскай кансерваторыі. Ён аддаў перавагу адукацыі і працы ў гарадах Расіі?

— У Беларускую кансерваторыю яго не прынялі, а калі ён прапанаваў свой голас у ДАВТе БССР, яму адмовілі. Магчыма, гэта і да лепшага. Чалавек загартоўваўся ў нягодах, а ў пошуках знаходзіў лепшы варыянт. На Урале да беларуса паставіліся больш зычліва. Спявак назапасіў вопыт, рэпертуар. Не так ужо мала: вядучыя партыі ў операх «Фауст», «Яўгеній Анегін», «Травіята», «Рыгалета», «Манон Леско»; «Заручыны ў манастыры», «Князь Ігар» і інш. І вось ён атрымаў магчымасць спяваць на сцэне, дзе некалі ўпершыню быў пастаўлены «Дон Жуан» вялікага Моцарта, —у Празе. Ну, а нaконт стаўлення да спевакоў у нашым родным тэатры... Думаю, што яно не садзейнічае яго працвітанню. Напэўна, можна не тлумачыць, чаму ўвесь свет, акрамя нас саміх, гатовы прыняць нашы таленты, нават калі яны яшчэ не дасягнулі вяршыняў майстэрства...

— Тамара Уладзіміраўна, я зноў згадваю канцэрт Валянціна Пралата ў нас. У перапоўненай зале ў той вечар былі пераважна калегі і студэнты вучылішча, хоць было шмат прыхільнікаў, не звязаных з музычнай прафесійна. Часта на канцэртах чуеш прафесійныя размовы пра ўзровень і тэхніку выканання. Тут жа слухачы атрымалі сапраўдную асалоду ад музыкі. Мне падалося, што ў час гэтага канцэрта ўзнікла адкрыццё звычайных чалавечых пачуццяў, якія робіцца патаемствам: каханне, парыў радасці, смутак, нейкая інтымна-крохкая таямніца, што не падлягае агалосцы. Перададзеная музыкай. Адчувалася, што Пралат як выканаўца валодае дарам энергетычнага ўздзеяння на слухачоў, акрамя прыемнага тэмбра і ўжо нейкага майстэрства. У кароткай гутарцы ён заўважыў: «Калі я буду сябе «эканоміць» — слухач не адчуе музыку, пойдзе абыякавым». Міжволі ўспомніш пры гэтым думку, якая ў апошні час паўтараецца ўсё часцей: мастацтва, паэзія, жывапіс, музыка—гэта сродак касмічнай і духоўнай інфармацыі, сродак перадачы эмацыянальнай энергіі. Але ў мяне ёсць пытанні да вас, так бы мовіць, асабістыя. Ваша імя неаднойчы з'яўлялася на старонках «ЛіМа». Сёлета вы паступілі ў аспірантуру Белдзяржкансерваторыі па спецыяльнасці «дырыжыраванне». Цікавасць да вас і вашай выканальніцкай дзейнасці можна назваць пастаяннай, хоць вы працуеце з вучнёўскім аркестрам. Я чула, як саліст назваў вас вельмі тонкім акампаніятарам, які рэагуе на усе нюансы ў яго ным спяванні. Сама я была сведкам, як п'есы, сыграныя аркестрам, публіка сустракала гарачымі апладысментамі. Асабліва «Фантазію» А. Масалова на тэму рускай народнай песні «Вячэрні звон». Не палічыце за нетактоўнае, калі ласка, маё пытанне: ваша дзейнасць выходзіць за межы Маладзечна?

Дырыжыруе Тамара БЯЛЬКОВА.

— Я магу абараніць сябе, расказаўшы эпізод, які дагэтуль захоўвае мая памяць... Гэта было ў 1986 годзе, калі наша вучылішча наведаў з канцэртам Мікалай Мікалаевіч Някрасаў. Чалавек, якога я глыбока паважаю. Кіраўнік аднаго з лепшых аркестраў рускіх народных інструментаў. Ён прысутнічаў на рэпетыцыі, пазнаёміўся з маёй работай. Я яму была ўдзячная не столькі за ўхвалу, колькі за падтрымку і адабрэнне. Гэта так важна для кожнага, хто пачынае свой самастойны шлях... Ну, а калі вы мелі на ўвазе кар'еру выканаўцы за межамі Маладзечна... Я люблю сваю педагагічную працу, відавочна, у гэтым маё прызванне.

— Я, на жаль, ведаю, што ёсць сур'ёзная прычына для крыўды, звязаных са стаўленнем да вас у вучылішчы. Радасна, што вы знаходзіце сілы быць вышэй за гэтыя крыўды... Тамара Уладзіміраўна, а як вашы вучні—што можаце сказаць пра стасункі з імі?

— Нягледзячы на тое, што аркестр вучнёўскі, я арыентуюся на высокі прафесійны ўзровень. Кажу вучням: «Нікога не датычыць, з якога вы курса і колькі гадоў іграеце на сваім інструменце, трэба іграць добра». Хвалю вельмі рэдка. Гэта яны могуць пацвердзіць. Стараюся даць ім зразумець, што няма мяжы дасканаласці. Яны працуюць з задавальненнем. Лічу, што на іх узроўні таксама можна рабіць цуды. Калектыўнае музіцыраванне выпрацоўвае ў іх артыстызм. Пасля здавалася б удалага выступлення «робім работу над памылкамі». Нельга, каб кепскае выдавалася за добрае, сярэдні ўзровень — за вышэйшы. Яны гэта разумеюць і кажуць: «Галоўнае, каб спадабалася Бяльковай». У кожным жарце ёсць доля праўды. Калі гаварыць пра планы — хацелася б прадоўжыць пачатую садружнасць з В. Пралатам, але... не будзем загадваць.

— Тамара Уладзіміраўна, не закранаючы эканамічных праблем, якія ўздзейнічаюць на культуру: якія маральныя, псіхалагічныя моманты павінны змяніцца ў гэтай сферы, што магло б прывесці нас да сапраўднага духоўнага адраджэння нацыянальнай культуры?

— Мне запомніўся эпізод з нейкага артыкула пра выступленне артыста Р. Быкава ў Інстытуце мастацтваў у Заходнім Берліне. Ён сказаў: «У свеце адбылася змова бяздарнасцей. Бяздарнасць перамагае». Праз некалькі імгненняў, за якія перакладчык пераклаў гэтыя словы, пачалася авацыя, зала ўстала. Быкаў зразумеў, што з'ява гэта не толькі нашай краіны, а ўсяго свету. Зайздрасць. Неўменне цаніць. Моцарт і Сальеры—вечная праблема. Бяздарнасць ніколі не зразумее, якое зло яна здзяйсняе і ў вялікім, і ў малым.

— А ці варта траціць сваю жыццёвую энергію, каб супрацьстаяць неразуменню, дурасці? Мо больш разумна — захаваць сілы для важнай справы, не заўважаючы зайздрасці, злосці, тупой упартасці альбо знахodзіць кампраміс?

— Калі б усё, што вы назвалі, проста існавала, але гэта "Яно" (як у Салтыкова-Шчадрына) не проста існуе, "Яно" актыўнае, шматаблічнае, маскіруецца і спрабуе знішчаць нас. У такой сітуацыі кожны чалавек выбірае сваю жыццёвую пазіцыю, якая яму бліжэй: змірыцца ці процістаяць. Здаецца, А. Чэхавым было сказана: нельга давяраць кіраўніцтва грамадскімі справамі чалавеку, які не ўмее радавацца чужому поспеху.

...Пасля гутаркі падумалася вось пра што. Калі таленавітага чалавека адштурхоўваюць—моцнаму памагае выжыць дух супрацьстаяння, а слабы гіне. У зменяных умовах жыцця, пры велізарных стратах у нашай «культурнай экалогіі» мы абавязаны ахоўваць усё, нават самыя кволыя парасткі. Мы нарэшце павінны навучыцца па-сапраўднаму разумець і бачыць свет, што акружае нас, а не толькі ўласнае «я». Яшчэ ў большай ступені гэта датычыць людзей незвычайных, якія ўзялі на сябе смеласць выхоўваць і вучыць дзяцей, кіраваць аркестрам, тэатрам, філармоніяй, або нясуць адказнасць за лёс цэлага народа. Магчыма, тады праз шмат гадоў нашы мары пра адраджэнне зробяцца рэальнасцю.

Наталля КУЛІКОВА.

г. Маладзечна.

ФОТАПАДБОРКА, якую мы прапануем асаблівa ўважліва разгледзець гісторыкам ды мажлівым відавочцам падзей 30—40-х гадоў,—унікальная. Трапіла яна ў «ЛіМ» дзякуючы нашым чытачам. Адзін з іх пасля нядаўняй публікацыі пра кс. А. Станкевіча папытаў у пісьме: «Чаму не друкуеце фота ксяндза?» Другі задаў тое самае пытанне, але і падказаў чалавека, які мог бы дапамагчы рэдакцыі ў пошуку фатаграфіі.

Чалавек той аказаўся досыць вядомым: гэта малады кампазітар, энтузіяст музычнага адраджэння Беларусі Яўген Паплаўскі — зноў жа, наш чытач. Дзякуючы яму мы зрабілі краальнае падарожжа па старонках старога сямейнага альбома, у якім убачылі-такі аблічча кс. Станкевіча — на супольным здымку, зробленым у 30-я гады. Фатаграфаваліся пяцёра: кіраўнікі Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі («Хадэсіі») ды уніяцкі святар з Украіны. Якім жа шляхам гэты фотадакумент трапіў да Я. Паплаўскага?

Прыгледзьцеся: амаль на кожным фота ў сённяшняй падборцы — яркі твар маладога чарнявага ксяндза Станіслава Глякоўскага. Гэта родны брат Яўгенавай бабулі, Браніславы. Па зразумелых прычынах сямейны альбом доўгія гады быў як бы на «нелегальным становішчы». Пасталеўшы, Я. Паплаўскі пачаў сур'ёзна цікавіцца лёсам свайго стрыечнага дзеда, высвятляць імёны незнаёмых людзей на шматлікіх фота, удакладняць даты, ака-

Кс. ГЛЯКОЎСКІ (злева), НАЙДЗЮК (стаіць) ды МАШАРА.

З мастаком П. СЕРГІЕВІЧАМ.

У цэнтры М. ЗАБЭЙДА-СУМІЦКІ, справа С. ГЛЯКОЎСКІ.

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

КСЁНДЗ ГЛЯКОЎСКІ

лічнасці здымкаў. Але, на жаль, сплыло шмат часу, парушыліся людскія сувязі, адышлі ў нябыт многія сведкі, а тых, каго пашчасціла знайсці, жыццё навучыла адмоўчвацца.

Што ведае Я. Паплаўскі пра свайго стрыечнага дзеда? Нарадзіўся ў 1896 г. у Поразаве, што на Гродзеншчыне. Скончыў Віленскую духоўную семінарыю. У перавыдадзенай сёлета кнізе А. Станкевіча «Родная мова ў святынях» чытаем:

«У Беласточчыне каля Нарвы ракі, недалёка ад станцыі Страблі, залажылі (1928 г.) новую парафію — Трычоўку. Першым пробашчам быў назначаны кс. др. Станіслаў Глякоўскі. Быў ён дагэтуль вікарыем у Ваўкавыску, дзе зжываўся духам з народам сваім і ўносіў у гушчы вясковыя свядамасць беларускую. З Ваўкавыска ксяндза Глякоўскага назначылі ў Трычоўку. Дзякуючы блізкаму суседству з Беластокам, навязаў кс. Глякоўскі зараз жа лучнасць з пабратымцам сваім кс. др. Й. Рэшэцем, прэфектам вучыцельскай семінарыі, каторы ад тэй пары аказываўся даволі частым госцем у Трычоўцы. Новы пробашч у аднасінах да сваіх людзей стаў адразу на правільным грунце, адзываючыся да іх у роднай беларускай мове. Ня трэба было доўга ламацца, бо на шчырасць свайго пробашча народ так жа шчыра адкрыў і душу сваю. Скора ўся парафія загаварыла з пробашчам па-беларуску. Здаровы, гаспадарскі розум асіліў усе перашкоды, асабліва дурны, фальшывы стыд. Пачалі адкрыта гаварыць па-беларуску, чытаць кніжкі, выпісваць газеты, пяяць народныя песні...

Парафіяне трычоўскія, бачучы, што пробашч іх мовай беларускай не ганьбуе і што яны свабодна могуць да яго адзывацца ў сваёй мове, казаў бы нарадзіліся на новы свет. «Ах, як добра, — казалі,—ня трэба ламаць языка, як думаеш, так і гаворыш!» Але прыйсці мусіла пара загаварыць ... так жа і ў касцёле... Што датыча конкордату, кс. Глякоўскі, рэч зразумелая, ня ў чым яго не нарушыў. Узамен польскай мовы ён нічога ня ўводзіў, беларуская мова была толькі дапаўненнем у набажэнстве...

Ксёндз Глякоўскі, будучы сам з Поразава, ня ўспеў адразу запазнацца як належа з тамтэйшаю трычоўскай гаворкай беларускай мовы і дзеля гэтага ўва ўсіх прамовах, выступленнях выручаўся кс. Рэшэцем, сваім госцем, каторы будучы з Беласточчыны, добра знаў усе адценкі трычоўскай беларушчыны і мог умела і ўдала прагаварыць да мас народных».

Увосень 1929 г. кс. Глякоўскі быў прызначаны ў Вільню на прэфекта. Там пасябраваў з мастаком Пётрам Сергіевічам. Цікава, што Я. Паплаўскі, ужо студэнтам з'ездзіўшы пагасцяваць да сваіх бацькоў у Поразава, знайшоў на гарышчы бабулінай хаты дзве цудам ацалелыя унікальныя карціны з подпісамі мастакоў: невядомае палатно Я. Драздовіча з выявою Хрыста і партрэт кс. Глякоўскага работы П. Сергіевіча. (Карціны перадаў у Дзяржаўны мастацкі музей). Пісьменнік У. Ягоўдзік па просьбе Я. Паплаўскага тады ж звярнуўся да Зоські Верас з пытаннем пра лёс ксяндза. Вось што адказала яна ў паштоўцы:

«Пытаецеся пра кс. Глякоўскага? Я яго добра ведала і сяння стаіць яго постаць перад вачамі. Гэта добры шчыры быў беларус. Сардэчна клапаціўся аб беларускіх дзетках. Калі я ўжо не змагла далей выдаваць «Заранку» — не хапіла сілы на барацьбу з безграшоўем, а падтрымкі ніадкуль не прадбачылася, — ён прапанаваў за яго ўласныя сродкі выдаваць хоць што маленькае сьціплае для беларускіх дзетак, і прасіў яму памагчы. Так пачалі выходзіць «Пралескі» — у 1932-м годзе. Я іх рэдагавала нядоўга — усяго 7 нумароў зрабіла, бо тады ўжо інтэнсіўна працавала Т-ва «Пчала», пачала выходзіць «Беларуская Борць», і я не мела часу. Кс. Глякоўскі знайшоў сабе новую рэдактарку, але «Пралескі» ўжо доўга не ўтрымаліся...»

Сябраваў кс. Глякоўскі і з Максімам Танкам, нягледзячы на зусім супрацьлеглыя ідэйныя перакананні. Разам з Машарам, хрысціянскім паэтам, ды Найдзюком рэдагаваў часопіс «Беларуская думка». Складаў вершы, займаўся перакладамі (ведаў 17 моў), стажыраваўся пры Папе Рымскім, напісаў не адну доктарскую дысертацыю...

Ад пляменніка Глякоўскага, Міхала Гаеўскага - Кабыляка (на той час маладзенькага арганіста), які цяпер жыве ў Беластоку, Я. Паплаўскі даведаўся, што ў гады Айчыннай вайны С. Глякоўскі, як і ксяндзы Гадлеўскі ды Малец, служыў у мінскім Чырвоным касцёле. Пасля няўдалага замаху на Кубэ акупацыйныя ўлады запатрабавалі ад святароў нейкай публічнай акцыі, накшталт прысягі на вернасць Германіі, але тыя адмовіліся. Пагражала расправа. Ксяндзам прапанавалі таемна пакінуць горад і пайсці да партызанаў. Глякоўскі нібыта мовіў: «Хай ужо будзе, як Бог дасць». Яго разам з Гадлеўскім забралі ў гестапа, толькі й паспеў, што перадаць пляменніку-арганісту ключы «ад бюрка», дзе былі ўсе паперы—і доктарскія дысертацыі, і вершы, і фатаграфіі, і кнігі... Архіў кс. Глякоўскага быў перапраўлены ў Вільню (магчыма, як мяркуе гісторык А. Сідарэвіч, да таго ж А. Станкевіча). Немцы кагосьці з арыштаваных ксяндзоў нібыта расстралялі, кагосьці скінулі з цягніка...

Больш дакладных звестак пра лёс С. Глякоўскага няма. Можа, штосьці пэўнае высветліцца з кнігі пра кс. Глякоўскага, якая рыхтуецца да выдання ў Ватыкане.

Разам з Я. Паплаўскім мы звяртаемся да ўсіх, хто можа памагчы дапоўніць згадкі пра Станіслава Глякоўскага, безумоўна яркую постаць у беларускай культуры, хто мае дакументы пра тыя драматычныя і супярэчлівыя часы нашай гісторыі, хто можа ўдакладніць інфармацыю пра людзей, адлюстраваных на здымках, якія мы выбралі для сённяшняй публікацыі.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Публікацыя здымкаў Я. ПАПЛАЎСКАГА.

Невядомае фота спевака М. ЗАБЭЙДЫ-СУМІЦКАГА.

Кіраўнікі БХД («Хадэсіі») беларускія ксяндзы ТАТАРЫНОВІЧ (стаіць, злева), **ГЛЯКОЎСКІ (стаіць, справа)**, **СТАНКЕВІЧ (сядзіць, крайні злева)**, ГАДЛЕЎСКІ (сядзіць, справа) ды уніяцкі святар з Украіны.

У плябані пасля канцэрта хору Шырмы (Вільня). Другі рад, злева направа: дзеяч ТБШ А. ТРЭПКА; выкладчык Віленскай духоўнай семінарыі сенатар В. БАГДАНОВІЧ; кампазітар К. ГАЛКОЎСКІ; М. ЗАБЭЙДА-СУМІЦКІ, Р. ШЫРМА, А. ЛУЦКЕВІЧ. Трэці рад: другі злева М. ТАНК, другі справа С. ГЛЯКОЎСКІ.

20-я гады, Поразава: С. ГЛЯКОЎСКІ з сёстрамі Магдаленай (у цэнтры) ды Браніславай.

Скаўцкі лагер. Прэфект Віленскай гімназіі кс. ГЛЯКОЎСКІ (у цэнтры крайні справа) з выкладчыкамі сярод беларускіх дзяцей.

30-я гады. Беларуская пілігрымка да Кальварыі. У апошнім радзе ксяндзы ГЛЯКОЎСКІ, ГАДЛЕЎСКІ і інш.

«НАРОД ПАЧЫНАЕЦЦА З КАРАНЁЎ. АД ІХ ЯМУ НАКАНАВАНА ЎЗЫХОДЗІЦЬ НА НЕБА»

(Пачатак на стар. 5).

У куміраў еўрапейскай філасофіі нашага стагоддзя — схільнага да схаластыкі і празмерна «балбатлівага» Хайдэгера, «гуманістычнага» Ясперса, «атэістычных» Сартра і Камю яшчэ ёсць рысы гэтага рыцарскага характару. Але з іх жа пачынаецца тое «вечно-бабье» (тэрмін Бярдзяева) — ужо не ў душы, а ў сучаснай філасофіі. Вытокі яе — у моцным уплыве іудаіскай, будыскай і наогул «усходняй» ідэалогіі на амерыканскую і еўрапейскую культуру і масавую псіхалогію...

Пытанне пра «дыялектыку нацыянальнага і агульначалавечага» застаецца актуальным, хоць і не новым. Хто хацеў бы пачуць грунтоўны адказ на яго, таму параіў бы ўсё ж прачытаць «Праблему нацыянальнасці: Усход і Захад» таго ж Бярдзяева. Пісаліся гэтыя нарысы ў 1915—1918 гг., калі парушэнне гэтай дыялектыкі дэманстравалася штыкамі і гарматамі. Але можна таксама звярнуцца да больш «прывычнага» Леніна... Гэты «правадыр сусветнага пралетарыяту» быў не толькі палітыкам. Як філасоф, ён казаў, аднак жа і пра тое, што няма ўсечалавецтва без народаў і нацый, як няма «безнацыянальнай» культуры. Але філасоф шукае праўду толькі да той пары, пакуль ён знаходзіцца ў апазіцыі да ўладарных структур. Як толькі з галавою акунаецца ў грэшную «матэрыю» палітыкі і ўлады, то падпарадкоўвае свае ісціны тактычным меркаванням. Напрыклад, прапануе чарговую утопію пра безнацыянальны «пралетарскі інтэрнацыяналізм» і «зліццё» ўсіх моў зямлі. Пайшоўшы па хваробе на пенсію і засеўшы ў Горках, Ленін аказаўся ў апазіцыі да сваіх дзяржаўна-партыйных спадкаемцаў Сталіна, Троцкага і «цвёрдакаменных» бальшавікоў, якіх, паводле яго ж слоў, варта крыху паскрэбсці, каб выявіць іхняе вялікадзяржаўнае нутро. Вось тады Ленін загаварыў пра неабходнасць такой роўнасці ў СССР, якая б «кампенсавала» былую няроўнасць «нацыяналаў». Але, скажыце, хто і калі з «пасіянарных» палітыкаў прыслухоўваўся да парад старых і нядужых людзей?

Філасофія, дарэчы, як і літаратура, мастацтва, хутчэй ставіць пытанні і вучыць «думанню», чым дае адказы. Канчатковыя адказы дае гістарычны вопыт. Будзем жа «дапытвацца» гісторыю. А за намі і перад намі — стагоддзі. Як кажуць: Historia est magistra vitae — «гісторыя настаўніца жыцця». А вучыць нас гісторыя, напрыклад, што Шэкспір пісаў свае «агульначалавечыя» драмы зусім не для ўсечалавецтва, нават не для Еўропы, а ўсяго толькі для свайго лонданскага тэатра «Глобус». І па-англельску, а не на міфічнай «усечалавечай» мове. Таксама — усе іншыя пісьменнікі, мастакі, музыканты. Эсхіл пісаў свае трагедыі нават не для Грэцыі, а для Афін, не спадзяваўся, відаць, што «варвары» праз тысячы гадоў назавуць яго «агульначалавечым» пісьменнікам. «Ці можа быць што добрае з Назарэта?» — іранічна пыталіся даўней пра галілейскае мястэчка старажытныя іудзеі. Гэтую прымаўку паўтарылі, калі з Назарэта прыйшоў Ісус Хрыстос. Ён звяртаўся да народа па-арамейску, на малавядомай мове ў сусветнай Рымскай імперыі, дзе латынь і старагрэчаская мова даўно набылі статус дзяржаўных, літаратурных і навуковых моў. Але, як прарочыў Ісайя: «Галілея паганская, народ, які сядзеў у цемры ўгледзеў святло вялікае». І яно свеціць усяму свету ўжо каля дзвюх тысяч гадоў.

...Нацыянальныя каштоўнасці «трансфармуюцца ў агульначалавечыя» тады, калі іх стваральнік — народ сцвярджае сябе ў якасці гістарычнай нацыі. Кожны народ выяўляе нейкую адну грань быцця і культуры, а сусветная «экзістэнцыя» і яе духоўная «эсенцыя» — культура ёсць сімфонія самабытных нацыянальных галасоў. Прачытайце, калі ласка, у Бібліі сімвалічнае прароцтва пра «вавілонскае стоўпатварэнне» (Быццё, 11: 1—9) — і даведаецеся, што шматмоўе (і, адпаведна, падзел чалавецтва на самабытныя нацыянальныя індывідуальнасці) ёсць «боскае пакаранне» гардыні людзей, але для іх жа дабра, для духоўнага росту, каб яны «як іскры, падымаліся ў вышыню» (Іоў, 5: 7). Не праз «гліну» цагельную (сімвал матэрыяльнасці, цялеснасці), а духоўным узыходжаннем. Легенда пра вавілонскае стоўпатварэнне — сімвалічная парадыгма ўсіх вядомых вялікіх імперый. Усе яны «злівалі» мовы ў адну псеўдагаворку, будавалі сваю «вежу вавілонскую», усе высока ўздымаліся, але нізка і з шумам валіліся ў падалі. Засталася, здаецца, апошняя спроба пабудаваць «агульначалавечую вежу» — цяпер ужо далёка за акіянам...

Тут спынімся, каб сумысля не напрарочыць часам нядобрае, і вернемся да нашага адраджэнскага руху. Яўрэйская нацыя адрадзілася праз 300 гадоў пасля «вавілонскага палону» і амаль праз 2000 гадоў пасля «рассеяння», нават пасля таго, як у яе забралі «зямлю абяцаную». А ў нас, дзякуй Богу, засталася дараваная Ім зямля. Толькі мову нашую і культуру хацелі забраць, каб мы памерлі духоўна. І зямлю спаганілі. Але мова наша і культура сведчаць пра нас ЖЫВЫХ. Калі ёсць закваска, то будзе і хлеб. І што могуць гэтыя нашыя апераэтачныя апаненты, гэтыя клікушы з іх «местачковасцю і правінцыялізмамі»? Сапраўды, яны не больш, чым кусты засохлыя, што пад ветрам ломяцца. Як сказаў адзін праведнік: цяжка ім супраць рожна!

Ю. З. Вы адным з першых у нашай (беларускай) філасофскай і літаратуразнаўчай думцы пачалі дослед Адраджэння як сацыёкультурнай з'явы. Скажыце, вы па-ранейшаму трымаецеся «этапнай» канцэпцыі Адраджэння? Узнікаюць сумненні наконт храналагічнага падыходу да Адраджэння, бо ўсё-такі нацыянальны Космас непарыўны ў часе (час-пары, не такі выразны ў прасторы) і надта карціць заміствовыццаваць яго, наўмысна пакінуць нейкія пытанні без адказу, напрыклад — хто быў нашым гістарычным ворагам і нішчыў беларушчыну? І да т. п. Першаснае ў нацыянальнай экзістэнцыі ўяўляецца яго, народа, унутраная сіла дзеля самаразвіцця (назавём яе «рэчу ў сабе»), і хай яна пакуль што застаецца загадкай, разгадку якой многія інтуітыўна трапна адчуваюць, толькі не могуць выказаць словамі...).

Дык вось: ці не слушна змяніць акцэнт у Адраджэнні з ВЯРТАННЯ — «страчанага раю» беларушчыны, — да СТВАРЭННЯ (мовы, дзяржаўнасці, нацыі)?

У. К. Мая канцэпцыя крыху іншая: яна не «этапная» (што характэрна хутчэй для «эвалюцыяністаў», да якіх сябе не залічваю), а, хутчэй, «цыклічная». Кожны чарговы «цыкл культуры» валодае пэўнымі якаснымі характарыстыкамі, кожны «завершаны ўнутры сябе», але аднагчасова «адкрыты» для новага руху ў часе і прасторы. Наогул жа планую «тыпалагічны» метад даследавання культуры і «нацыянальнага Космасу», непарыўнага ў часе і прасторы. Тады яго гістарычная дынаміка раскрываецца не ў форме лінейна-храналагічнай схемы, а спецыфічна для кожнага тыпу культуры (фальклору і міфалогіі, мастацкай культуры, эканомікі, філасофіі і навукі і г. д.).

Кожная тэорыя і «напісаная гісторыя» (а таксама літаратурны тэкст, паводле фенаменалагічнага метаду Ф. Гусерля і Р. Інгардэна) ёсць навуковая ці мастацкая «схема», за якой трэба навучыцца бачыць жывую, рэальную плынь быцця і культуры. Для мяне «этапы Адраджэння» — толькі высновы з нашай рэальнай гісторыі, два паняцці Адраджэння: адно — як унікальная культурна-гістарычная эпоха, пераходная ад Сярэднявечча да Новага часу; другое — як заканамернасць гістарычнага развіцця культуры, іх носьбітаў — народаў, найболей тых, якія на цэлыя стагоддзі былі «адсунуты» з гістарычнай авансцэны.

Вы раіце «пакінуць нейкія пытанні без адказу», у тым ліку такое: хто быў нашым ворагам і нішчыў беларушчыну? Адзін з «малых» старазапаветных прарокаў даўно сказаў: «Ворагі чалавеку — хатнія яго» (Міхей, 7:6). Гэты адказ паўтарыў сваім вучням хрысціянскі Першанастаўнік (Мацвей, 10:36). Пакінем гэтую прытчу без каментарыяў — для асабістага роздуму нашаму ўважліваму чытачу... «Першаснае ў нацыянальнай экзістэнцыі», як вы кажаце, — гэта не толькі «рэч у сабе», але і яе выяўленне — мова, літаратура, культура, фальклор як «рэчы для нас».

Дарэчы, сёння, калі ўсё раўняецца на «даларавае вымярэнне», калі ўсё павысіла кошт у дзесяткі і сотні разоў, — толькі царкоўныя свечкі і беларускія кніжкі не трапілі ва ўсепаглынальнае полымя інфляцыі, кошт іх нязменны, як быццам выпадае з агульнай басяцкай кан'юнктуры. Гэта вельмі сімвалічна і пакідае надзею на лепшае.

...Нашыя «ворагі дамашнія» нападаюць не на загадкавае этнічнае ядро, не на «экзістэнцыю» (яны не супраць таго, каб яна яшчэ некалькі стагоддзяў заставалася «рэччу ў сабе»), а на яе «духоўную эсэнцыю», на рэальна выяўленыя феномены. Калі яны нас атакуюць, то з нашага боку было б не па-рыцарску ўхіляцца ад выкліку. Калі ж яны зоймуцца сваімі ўласнымі «рэчамі ў сабе», пакінуўшы нас у спакоі, то мы, як вы кажаце, следам за Ігнатам Канчэўскім перанясём акцэнт з вяртання «страчанага раю» беларушчыны на тварэнне «сваіх, беларускіх формаў жыцця». А працы тут — непачаты край! Давайце спытаем у сябе: ці ёсць у нас свой Нацыянальны Беларускі Універсітэт? Беларуская Акадэмія? Беларускі політэхнічны інстытут? Ці ёсць у нас педагагічныя інстытуты, якія б рыхтавалі беларускіх выхавальнікаў і настаўнікаў для беларускіх дзіцячых ясляў, садочкаў, школ? Не, няма. Бо ўсе яны, цяперашнія, — магутныя малохі і рэактары дэнацыяналізацыі, у якіх згараюць рэшткі нашае «нацыянальнае экзістэнцыі». Нашая АН БССР з 30-х гадоў — гэта «ідэалагічнае сіта», якое старанна адсейвала і выштурхоўвала ад сябе якую-кольвек беларускую «субстанцыю». Нашыя даследчыя цэнтры на 60—70 працэнтаў працуюць для ваеннапрамысловага і ядзерна-стратэгічнага патэнцыялу. А навошта, дазвольце спытацца, усё гэта для нашай бяз'ядзернай і нейтральнай дзяржавы?

Шкада разбураць тое, што ёсць. Але ў такім выпадку няхай плацяць той (па «еўрапейскіх нормах»), хто заказвае «ваенную музыку» — у той час, калі зямля наша забруджана, лясы знішчаны, нацыянальная культура разбурана. Давайце ствараць свае беларускія універсітэты, акадэміі, інстытуты. Так, як тое робіцца, напрыклад, у Нямеччыне ці Францыі. А на базе існуючых універсітэтаў створым асяродкі культурнага супрацоўніцтва з кафедрамі расійскай, польскай, літоўскай, яўрэйскай, урэшце, англійскай, нямецкай, французскай, іспанскай моў і культур.

Як заклікаў аўтар прароцтва «Гэткім пераможаш!» Суліма: «Трымайся за свае родныя карані, беларускі народзе!»

Ю. З. Перш чым ствараць нацыянальную культуру і літаратуру, неабходна, каб перш была і захавалася ва ўмовах рынку сама нацыя. Надзвянасць паказвае, што насоўванне рынку няўхільнае, але ці не растворыцца ў гэтай чарговай «накінутай» форме грамадскага жыцця сама нацыя: правілы гульні вымагаюць жа ахвяры «самой сабою» — той памятнай «рэчу ў сабе»?

Сітуацыя сацыяльнага выжывання, падаецца, паступова зводзіць Адраджэнне на другі план, робіць гэтую палітыку неактуальнай, а дамінантай грамадскага жыцця становіцца спажывецкая ўладкаванасць. Жыццё яшчэ мацней «матэрыялізуецца», губляючы духоўны пачатак. У многім драматызуе сітуацыю тое, як фармуецца сярэдні клас: пакольні беларушчына не можа служыць «залатым цельцам» бізнесу, дык у такім выпадку клас прадпрымальнікаў складуць і ўжо складаюць гадаванцы квазінацыянальнага асяроддзя, ідэйны лозунг якіх — тыя ж самыя эфемерныя «агульначалавечыя каштоўнасці».

Што гэта — чарговы заход сонца адраджэнскага Ізноў у музейныя спраты?

У. К. Вашае, Юрась Іванавіч, пытанне — занадта складанае, каб на яго адказаць імправізацыяй. Тут патрэбныя глабальныя даследаванні. Але сёння сур'ёзная навука не ў пашане. Ідуць у публіцыстыку, рыторыку, палітыку. Ідуць туды ўсе: функцыянеры, дзеячы, прэзідэнты, рэзідэнты. Усе выказваюць «думкі» (свае «мнения»), ніхто не шукае праўды. Усе — сакочуць і кудахчуць, ніхто не хоча сядзець на «яйках фактаў» і выседжваць «куранят ісціны».

Рынак, як і ўсё на свеце, мае свае якасныя характарыстыкі. У нас (найперш у Расіі) гэта — простая легітымацыя былога «ценявога» рынку. «Славутая жнівеньская рэвалюцыя» ў Расіі была стымулявана сутыкненнем двух полюсаў: «вярхоў» (ГКЧП) і люмпенізаваных «нізоў», да якіх я далучаю таксама падпольных «ценявікоў». Усякая рэвалюцыя мае сваё «ключавое слова» і свой механізм пераліву капіталу. Такі механізм пазначаны няэграбным словам «экспрапрыяцыя». Кастрычніцкая рэвалюцыя «экспрапрыіравала» памешчыкаў, капіталістаў, урэшце, сялян, перадаўшы іх капіталы ў рукі бюракратычна-партыйнай і рэпрэсіўнай машыны. А цяпер «жнівеньская рэвалюцыя» праз механізмы гіперінфляцыі «экспрапрыіравала» напрацаваную ўласнасць народа — «рухомы капітал» каля сотні мільёнаў укладчыкаў. У выніку гэтай хітрай акцыі народны капітал «перацёк» у кладоўкі і валютныя запаснікі ценевікоў (крымінальнай буржуазіі, якая выйшла з падполля) і той жа гандлёва-размеркавальнай бюракратыі. А на чале ўрадаў сталі інтэлігенты і тыя ж камуністы, якія перафарбаваліся ў антыкамуністаў. Яны думаюць ладзіць гаспадарку, не бачачы, што гаспадары знікаюць, як клас, а на паверхню выйшлі басякі ды ценевікі.

Тут сапраўды ёсць пастка для Беларусі і беларускага нацыянальнага Адраджэння, бо яно немагчымае без гаспадароў. Дарэчы, Беларусь застаецца адносна стабільнай выспай у моры хаосу і анархіі на тэрыторыі былой імперыі. Так сталася таму, што Беларусь здолела крыху стрымаць татальную басяцкую «рэвалюцыю», захаваць нейкія элементы эвалюцыйнага пераходу да рынку. Ці не таму заменжныя прапагандысты рынку, лібералізацыі цэн і амерыканскай дэмакратыі замоўчваюць нашую Беларусь? Дарэчы, дзякую ім за шчырасць. Яны адкрыта заявілі, што ЗША і іх саюзнікі будуць памагаць СНД, але «в основном и в первую очередь России». Я грунтоўна вывучаў гісторыю дыпламатыі і ведаю сэнс такой формулы. Яна азначае: «Мы Расіі паможам, а іншыя — няхай ідуць...»

Расіі, зразумела, прызначана роля «еўразіяцкай» філіі заакіянскай «Вавілонскай Вежы». Я зычу плёну сваім расійскім братам ад «доларавых уліванняў». Але плён немагчымы пры цяперашняй анархіі «на чале» з ценявой алігархіяй. Дэмакратыя — гэта функцыя згарманізаванага, прававога і адносна багатага грамадства. Яно будуецца зусім не папуліцкімі мерамі.

...Сучасныя шматлікія прэзідэнты мне чамусьці нагадваюць герояў амерыканскага (у італьянскай манеры) фільма «Шанц садоўнік», а сучасны стан «дэмакратыі» — сюжэты расійскай і беларускай гратэскавых казак: прастак знайшоў гару золата, узяў мяшок (а ён дзірава) — і ну, давай насыпаць дабро. «І сёння насыпае», — іранічна зазначылі нашыя казачнікі..

Не будзем упадабняцца гэтым прастакам (у казках яны — гратэскавыя «дурні»). Важна адрадзіць свой «сярэдні клас» гаспадароў — сялян. Сялянская вёска стане сацыяльным апірышчам адраджэння нацыянальнай культуры, мовы, падмуркам будавання самабытнай еўрапейскай дзяржавы — Беларусі. Яна, мне здаецца, пойдзе па шляху, які бачыўся яе сыну-прароку І. Канчэўскаму. Пойдзе па шляху сінтэзу лепшых здабыткаў — уласных, «заходніх» і «ўсходніх». Адным словам, пойдзе па нацыянальным шляху, як гэта да нас зрабіла Японія. І не будзе вяртацца да першабытных форм капіталізму ў постіндустрыяльную эпоху, калі «Захад» даўно спрабуе ісці да еўрапейскіх форм сацыялізму, сутнасць якога — сацыяльная і духоўная гарантыі працавітаму і гаспадарліваму люду.

Ю. З. І, нарэшце, — выбачайце, што не ўтрымліваюся, перапыняю хвалю «адцягненага» філасофствавання — хачу запытаць пра асабістае: калі вы, Уладзімір Міхайлавіч, адказалі для сябе на ўсе пытанні, што нараджаліся ў вас? Што падказвае ваш «вопыт» — душа чалавечая ёсць рэч, якую можна стварыць і «развіваць» (і маніпуляваць), ці — нязменная ў часе метафізічная субстанцыя, дадзеная Існоце адразу, цалкам і назаўжды?

У. К. Ёсць драма чалавечага духу і ведаў. Чым больш мы даведваемся, тым з большай падставай можам паўтарыць афарызм Сакрата: я ведаю, што нічога не ведаю. Гэта толькі на аснове школьнай дыдактыкі ёсць закончаныя адказы на ўсе пытанні. Відаць, варта пагадзіцца з Хайдэгерам у тым, што пазнанне — гэта не адказы, а няспынная «дапытванне» быцця. Чым больш шырокі абсяг ведаў, тым больш узрастае іх адноснасць і незакончанасць. Быць можа, літаратура, мастацтва, сімвалічная і «прытчавая» філасофія — вышэйшы метад пошуку ісціны...

Гэта тым больш датычыцца нашых ведаў пра душу. Мой сціплы духоўны вопыт падказвае: душа дадзена чалавеку Гаспадаром жыцця, ім жа трымаецца жыццё і Сусвет. Але ў душы ёсць яшчэ, як вы кажаце, «субстанцыя» — «дух Божы», яго «подых» як праграма, паводле якой павінна было б развіцца разумнае жыццё. Ад учынкаў, думак і сумлення Чалавека ўжо залежыць — ці реалізаваць гэтую праграму («выратаваць душу»), ці — сказіць яе («загубіць душу»)... Маніпуляваць можна толькі слабадушнымі, якіх, на жаль, шмат.

МУЗЫКА

Велікодны, дабрачынны

Святочны канцэрт для дзяцей і юнацтва наладзіў на Вялікдзень ДАВТ Беларусі. З віншаваннем звярнуўся да юных мінчан мітрапаліт Філарэт. У праграме выступілі ўзорны дзіцячы хор «Тоніка» ДМШ № 1 імя Л. Александроўскай, камерны аркестр Музычнага ліцэя пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, юныя піяністы з ДМШ № 11, выхаванцы Беларускага харэаграфічнага вучылішча, калектыў дзіцячага народнага цырка Палаца культуры і тэхнікі чыгуначнікаў і інш. Сродкі ад канцэрта будуць пералічаны на будаўніцтва Храма ў памяць ахвяр чарнобыльскай бяды.

Г. ПЯТРОЎСКІ.

Гайда ў новай ролі

«Уланава беларускай аперэты», як калісьці назваў вядомую артыстку нашай музычнай сцэны адзін з крытыкаў, паўстала перад наведнікамі Дома мастацтваў у новай якасці. Наталля Гайда выконвала рамансы М. Глінкі (канцэртмайстар Ж. Габа). Гэта было ў другім аддзяленні вечарыны. А ў першай выступілі студэнты Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, у якіх Н. Гайда выкладае камерныя спевы. Цёпла прыняла публіка студэнтак В. Сотнікаву, І. Цярэнцьеву (клас Л. Каспорскай) і А. Ангелаву (клас А. Генералава), якія ў суправаджэнні канцэртмайстра А. Сідарава выконвалі творы беларускіх, заходнееўрапейскіх, рускіх кампазітараў, народныя песні.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

З яўрэйскай спадчыны

«Падзяка старэйшаму пакаленню» — вечар яўрэйскай культуры пад такой назвай прайшоў у зале Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы. Хор хлапчукоў «Цывас-Хашэм» выконваў песні з яўрэйскай спадчыны, у тым ліку і на рускай мове, граў ансамбль «Музычны момант» (кіраўнік Л. Маеўскі). Цёпла прымала зала і музычныя пароды, гумарэскі, анекдоты, іншы яўрэйскі фальклор. У фае экспанавалася выстаўка мастацкіх твораў, пра аўтараў якіх расказала дырэктар галерэі «Брама» Л. Фінкельштэйн. На вечарыне выступіў госць з Амерыкі рабін Рэбе Залман Голдштэйн. Прысутныя пазнаёміліся з гісторыяй свята Пэсах (яўрэйская пасха).

П. ГАРДЗЕЙЧЫК.

ЛІТКУР'ЕР

Беларускі комікс? Калі ласка!

Яшчэ зусім нядаўна комікс успрымаўся, як серыя ці кніжка малюнкаў з кароткімі тэкстамі, характэрны для капіталістычных краін. Нездарма «ЭЛіМБел» (1986, том 3) у духу часу тлумачыла, што галоўная тэма коміксаў там — «дзікі Захад», прыгоды звышчалавека, злачынствы, а яшчэ падача ў прымітыўным выглядзе твораў класічнай літаратуры. Праўда, агаворвалася, што сяды-тады коміксы сустракаюцца на старонках часопісаў «Вожык» і «Вясёлка».

Цяпер жа да выпуску коміксаў падключылася і рэспубліканскае выдавецтва «Юнацтва». «Ластаўкай» у ім стала кніжка «Дзікае паляванне» А. Глобуса і У. Сцяпана — «легенда ў малюнках паводле аповесці У. Караткевіча», як вызначылі жанр аўтары, па-свойму прачытаўшы «Дзікае паляванне караля Стаха».

Толькі што ў «Юнацтве» пабачыў свет яшчэ адзін комікс. Дакладней — два, бо пад назвай «Дзе жылі бурнослі» змешчаны аднайменны комікс (тэкст У. Цвяткова, малюнкі К. Гардзеева) і «Планета Мілітар» (тэкст і малюнкі А. Каршакевіча). Гэтыя дасціпныя гісторыі расказваюць дзецям пра касмічныя падарожжы.

КУЛЬТУРА

Якое свята без... Рагнеды?

У Палацы культуры Мінскага тонкасуконнага аб'яднання імя Ц. Я. Кісялёва прайшло свята дзіцячага тэатральнага самадзейнага мастацтва Фрунзенскага раёна сталіцы. Сваё майстэрства паказалі юныя артысты 7-й, 51-й, 149-й і 151-й школ, тыя, хто трапіў у фінал агляду, які працягваецца з сакавіка. У свяце прынялі ўдзел і артысты тэатра «Дзе-Я» згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», якія паказалі ўрывак са спектакля «Пра Рагнеду» і «Казку пра Люстрынку».

Гайдар крочыць наперадзе?

Гаворка, канечне, не пра цяперашняга Гайдара-ўнука, які з упартай настойлівасцю працягвае ламаць дровы ў эканоміцы, а пра Гайдара-дзеда, які, калі верыць раней засакрэчаным архіўным матэрыялам, нямала наламаў гэтых самых дроў у барацьбе з ворагамі, якіх знаходзіў дзе толькі мог. Аказваецца, ён па-ранейшаму... крочыць наперадзе. Прынамсі, дзіцячая бібліятэка, якая тыдні тры назад адкрылася ў мінскім мікрараёне Шабаны, носіць імя гэтага пісьменніка. Што ў А. Гайдара ёсць творы, вартыя ўвагі сённяшніх юных чытачоў, ніхто сумнявацца не збіраецца. Іншае пытанне ўзнікае: «Няўжо няма ў нашай беларускай літаратуры імёнаў, вартых ушанавання?».

Праўда, у Заводскім райвыканкоме, не асправочваючы гэтага меркавання, гатовы прывесці контрдовад. Справа ў тым, што такая бібліятэка ў Мінску была ці не сорак гадоў, а цяпер яна пераехала ў новае памяшканне. Тым самым растлумачваюць яны з'яўленне поруч з дзіцячай бібліятэкай імя А. Гайдара «дарослай» імя У. Маякоўскага. Ей, маўляў, нават і больш — недзе гадоў шэсцьдзесят.

Так яно, вядома. Толькі ці не лепш было б усё ж у новы будынак... з новым імем? Ды... «Гайдар крочыць наперадзе»!

ЛІМАВЕЦ.

«Мастацтва» — новая галерэя

У кароткім пакуль што спісе мінскіх мастацкіх галерэй з'явілася яшчэ адна — галерэя «Мастацтва», стваральнікам якой выступіла малое прадпрыемства «Дызайн-імпэкс» (што пры Беларускім фондзе культуры). Размясцілася яна ва ўтульным інтэр'еры магазіна «Мастацтва» на праспекце Машэрава. Арганізатарам удалося з самай першай экспазіцыі даволі высока ўзняць планку мастацкага ўзроўню. У выставе твораў жывапісу і графікі прынялі ўдзел такія вядомыя ў рэспубліцы і за межамі Беларусі майстры, як А. Марачкін, М. Селяшчук, У. Сулкоўскі, Р. Пісцерaў, Г. Ціхановіч. Разам з імі ўдала ўпісалі ў агульную экспазіцыю свае працы У. Паўлавец, Л. Балцевіч, А. Родзін, Г. Іваноў і іншыя маладыя мастакі, кожны са сваёй адметнай творчай манерай.

Новая галерэя плануе праводзіць персанальныя і групавыя выстаўкі беларускіх мастакоў, наладжваць вытворчасць і рэалізацыю малых серый экслібрысаў, пластыкі. Мяркуецца таксама праводзіць аўкцыёны, сімпозіумы, спрыяць культурнаму абмену з Германіяй і Польшчай.

Алесь ТАРАНОВІЧ.

ДРУК

Ад конкі да метро

У гэтыя дні спаўняецца сто гадоў, як у Мінску з'явіліся першыя вагончыкі конкі. Абслугоўвалі яны некалькі ліній, галоўная з якіх вяла ад Віленскага вакзала да Саборнай плошчы. Працягласць тых маршрутаў была невялікая, усяго сем вёрст.

Прайшлі гады. У Мінску з'явіўся першы трамвай, першы аўтобус, першы тралейбус. А нарэшце — і першая лінія метрапалітэна. Усё гэта, як і сама конка, сёння гісторыя, але тая, пра якую хочацца болей ведаць. У такім разе на дапамогу цікаўным можа прыйсці кніга ветэрана Мінскага трамвайна-тралейбуснага ўпраўлення Я. Ётчыка, выпушчаная выдавецтвам «Полымя», якая так і называецца — «Ад конкі да метро».

Прапануе «Ажур»

Асацыяцыя журналістаў («Ажур»), якая працуе пры Саюзе журналістаў Рэспублікі Беларусь, падрыхтавала і выпусціла кнігу нарысаў «Як вугельчыкі гарачыя радкі». Героямі твораў з'яўляюцца беларускія журналісты, што стаялі ля вытокаў газетнай справы (радыё і тэлебачання — таксама), да штыка прыраўнялі сваё пяро ў гады Вялікай Айчыннай вайны, на пярэднім краі жыцця знаходзіліся ў пасляваенны час. Анатоль Белашэў, Генадзь Будай, Іван Матыль, Алесь Матусевіч, Якаў Міско, Вячаслаў Палескі — іх воблікі, як і іншых, ажываюць са старонак кнігі.

«Пралеска», год другі...

Нарэшце, прыйшоў да чытачоў першы ў сёлетнім годзе нумар часопіса «Пралеска». Запазніўся, але ты не менш падстава для радасці немалая — тыраж «Пралескі» за пяць месяцаў вырас амаль у пяць разоў. Што ж, маладое выданне і на гэты раз апраўдае спадзяванні выхавацеляў дзіцячых дашкольных устаноў, бацькоў, дзядулеў і бабуль.

Часопіс працягвае знаёміць з практычнымі матэрыяламі «Маладзічок-гадавічок», перагортваецца наступная старонка ў «Азбукоўніку», доўжыцца знаёмства з народнымі гульнямі, расказваецца пра масленіцу. У нумары — народная казка «Пшанічны каласок» і інсцэніроўка В. Жуковіча па казцы «Два Маразы», прэзентацыя новых кніг. Л. Забалоцкая прыадкрывае сакрэты гліняных цацак — «У гліне казка ўваскрасае». Ну і, вядома ж, у «Пралесцы» шмат ілюстрацый...

ВЫСТАВЫ

На былой ВДНГ

Былая Выстаўка дасягненняў народнай гаспадаркі БССРператвараецца ў камерцыйна-экспазіцыйны цэнтр. Зараз шкляны павільён на вуліцы Янкі Купалы цалкам аддадзены пад офісы і вітрыны з узорамі прадукцыі замежных фірм і сумесных прадпрыемстваў. А невялікая прастора ля самага ўваходу захавана для мастацкіх выстаў. Зараз у павільёне экспануецца жывапіс Алега Прусава і Віктара Ласьмінскага. Выстава мае назоў «IBICUS ART», што можна перакласці як «мастацтва, здольнае існаваць у любых умовах», а можна і як «мастацтва для ўсіх». Не ведаю, як усім, але аматарам мастацтва на гэтай выставе ёсць што паглядзець.

А. ПРУСАЎ. «Месяц Ай».

П. В.

Камяні нам шмат гавораць...

Калі хто дагэтуль не ведаў, дзе ў Мінску знаходзіцца музей Беларускай ваеннай акругі, дык у гэтыя дні пэўна можа назваць яго адрас. Справа ў тым, што менавіта ў гэтым музеі, які, дарэчы, размешчаны побач з Домам афіцэраў, экспануецца выстаўка «Камень і лёс», наладжаная галерэяй «Брама».

Мінчукі і госці атрымалі магчымасць пазнаёміцца з работамі ўральскіх ювеліраў, што захоўваюцца ў слаўтай Аружэйнай палаце ў Маскве, а таксама ў іншых вядомых музеях і прыватных калекцыях.

Выстава-продаж

А. ПАНЦЮК. «Нясвіжскі краявід».

У Палацы мастацтваў выстава-продаж. Жывапіс, графіка, дэкаратыўна-ўжытковае мастацтва. Ёсць краявіды, партрэты, сюжэтныя кампазіцыі. У адпаведнасці з новай кан'юнктурай шмат твораў на рэлігійную тэматыку.

А. БАРТАШЭВІЧ. «Нацюрморт».

РЭПЛІКА

«Сэканомілі»!

Пяты том «Гісторыі беларускага мастацтва» (усяго, як вядома, выйдзе шэсць тамоў), падрыхтаваны аддзелам выяўленчага мастацтва Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Беларускай акадэміі навук, нарэшце прыйшоў да чытача. Ахоплівае ён прамежак часу з 1941 года да пачатку 60-х.

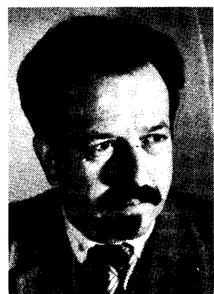
Усё гэта добра. Але вось якая прыкрая драбязінка. Папярэднія чатыры тамы «Гісторыі...» выходзілі ў супервокладцы, пакрытай прыпасаванай плёнкай. Вядома, цяпер у выдавецтваў вялікія цяжкасці з гэтай самай плёнкай, яна ў шмат разоў падаражэла. І ўсё ж: няўжо выдавецтва «Навука і тэхніка» і паліграфічны камбінат імя Якуба Коласа аніяк не змаглі знайсці плёнкі для 1890 экземпляраў кнігі?! Няўжо пабаяліся падняць кошт кнігі? Дык том і так каштуе цяпер дваццаць пяць рублёў. З плёнкай каштаваў бы, скажам, трыццаць. «Гісторыя...» ж выдаецца не на год, не на два.

Чаго добрага, дадумаюцца шосты том зусім без супервокладкі выпусціць?

Н. К.

ВІНШУЕМ!

Сяргею ПАНІЗНІКУ—50

10 мая сустракае поўдзень свайго веку Сяргей Панізнік. Віншуючы яго з днём нараджэння, лімаўцы зычаць свайму сталаму аўтару творчага плёну.

З ТОЙ ШЧАСЛІВАЙ СУСТРЭЧЫ

Нават заўзяты скептык не будзе адмаўляць: справа нацыянальнага адраджэння скранулася з месца. Хай сабе самі зрухаў яшчэ і не так шмат, але ж з'ява акрэслена, але ж гудуць званы занепакоенасці і болю — абуджаюць, заклікаюць, гуртуюць. І калі не само нацыянальнае адраджэнне, то хоць жа гаворка аб ім заняла пачэснае месца і ў зале пасяджэнняў Вярхоўнага Савета, і на старонках друку, і нават у гутарках «рабоча-сялянскай» інтэлігенцыі. І ужо сустракаецца шмат інтэрв'ю, нататак, мемуараў, дзе дзеячы часоў застойных, яны ж дзеячы сённяшніх дзён не ўпускаюць магчымасць хоць якім нязначным штрышком паказаць свае заслугі перад справай адраджэння і ў мінулым, а значыць, сваю апазіцыйнасць да ўлады тагачаснай.

Так было і будзе. Такое жыццё. І гэта зусім не азначае, што ў змрочныя для нашага народа часы не было ў яго сапраўдных сыноў, не было рупліўцаў на ніве роднай культуры, якія не па загаду і не на хвалі, а па абавязку сапраўдных інтэлігентаў і сапраўдных беларусаў, як маглі, ратавалі роднае слова, сам дух беларушчыны. Адзін з іх — цікавы і самабытны паэт, а ў жыцці інтэлігентны, сціплы чалавек — Сяргей Сцяпанавіч Панізнік. Мне пашчасціла сустрэць яго на сваім шляху ў тым узросце і ў той пераломны для мяне час, што ёсць усе падставы называць гэтага чалавека сваім настаўнікам.

Неяк адвячоркам дзяжурны па мотастралковай роце выклікаў з ружэйнага пакоя, дзе маладыя салдаты чысцілі зброю, аднаго з «салаг».

— Бягом у вучэбны корпус, з'явішся ў пакой 35.

— Хто выклікае?

— Без пытанняў, салага!

У пакоі сядзелі два афіцэры. Незнаёмыя, хаця твары ўсіх афіцэраў палка, праслужыўшы ўжо восем месяцаў, салдат ведаў. І гаворку незнаёмцы вялі ціхмяную, ветлівую, нязвыклую для лінейнай часці, дзе нават з вуснаў палкоўніка гучаў заўсёды мат.

Хутка стала зразумелым, што выклікалі вайсковыя кэдэбісты. І цікавіла іх не сціплая асоба радавога. Цікавіў іх капітан Панізнік, які служыў адказным сакратаром салдацкай газеты «Патриот Родины» і з якім радавы кулямётчык сустракаўся, стаўшы ваенкорам. Паступова высвятлілася і мэта размовы. Салдату трэба было прызнаць, што, прыйшоўшы на службу звычайным рускамоўным беларусам, тутэйшым, ён менавіта тут і менавіта пад уздзеяннем афіцэра Панізніка адчуў сваю беларускасць і нават вершы пачаў пісаць «на мове». Салдат інтуітыўна супраціўляўся, гаварыў нешта аб каранях і матчыным слове... Яго адпусцілі, папярэдзіўшы, каб забыўся на гэту сустрэчу.

Напэўна, тады ўпершыню я і ўсвядоміў, што не школьныя педагогі - вучыцелі з беларускай, толькі на паперы, школы і не калегі з раённай газеты, дзе давялося папрацаваць да службы, а менавіта ён, С. Панізнік, дапамог мне ўбачыць сябе сапраўдным чалавекам на сваёй зямлі, часцінкай таго народа, гонар за які ўжо ніхто і ніколі не адыме. І што я не адзін такі вучань у гэтага сціплага і разам з тым цвёрдага чалавека, што такіх, як ён, шмат на нашай зямлі.

Безумоўна, размова з салдатам была толькі нязначным звяном у ланцугу «мерапрыемстваў», распрацаваных кэдэбістамі — тады, у 1975-м, ва Уруччы пад Мінскам. І неўзабаве С. Панізнік быў выгнаны з арміі і партыі, апынуўся з воўчым білетам беларускага нацыяналіста ў сталіцы беларускай «дзяржавы». Для прафесійнага журналіста дзверы рэдакцый і іншых сродкаў масавай інфармацыі былі зачынены. Адкрышчваліся ад апальнага паэта многія былыя сябры і знаёмыя. Давялося працаваць медбратам, балазе меў дыплом медвучылішча.

Бачыў яго ў гэты бадай што самы складаны перыяд жыцця. Ад сваіх прынцыпаў ён не адступаў і поглядаў не мяняў, хаця асцярогі і звычайнай развакліваесці блізкім людзям зычыў. І тое, што з гадамі вярнуўся да журналісцкай прафесіі, што зноў сталі з'яўляцца ў друку вершы — не вымалена ва ўлад і чыноўнікаўздрайцаў, не выслужана. Проста час быў ужо не той.

І сёння С. Панізнік робіць непрыкметную недасведчаным людзям справу на ніве роднай культуры і яе адраджэння. Толькі адзін яе бок цесная сувязь з роднай Віцебшчынай, з землякамі. Дарадчык і старэйшы таварыш маладым літаратарам, актыўны памагаты мясцовым краязнаўцам і збіральнікам матэрыяльнай культуры.

Гартаю тоненькі зборнік «Крона надзеі», выдадзены якраз у тым, 75-м... Успамінаю салдацкія ўражанні ад гэтых цудоўных вершаў. Як смела і як надзённа гучалі яны тады:

> Жывяце, працаваць
> прывучаныя зроду.
> Адкуль вы ёсць-пайшлі?
> Якога вы народу?
> Дзе край той, што навек
> Айчынаю завуць?
>
> Чыё гэта слаўцо сто год
> не пракаўтнуць?
> І толькі на бядзе, ў
> самотнасці калі —
> згадаюцца (у сне) абшары
> той зямлі,
> дзе сіл больш у раллі,
> спагады—у людзей...
>
> І паўзабыты спеў
> раскрыліцца з грудзей.
> І мова, што ў нябыт ніколі
> не сплыве,
> Радзіму вашу, вас па імю
> назаве.

Яны не страцілі сваёй надзённасці і сёння.

Алесь КАСЦЕНЬ.

г. Паставы.

УНІЯ І КАТАЛІЦЫЗМ НА БЕЛАРУСІ Ў 1772—1839 гг.

У рускай дасавецкай гістарыяграфіі пытанне аб палітыцы царскага ўрада ў адносінах да каталіцкай і уніяцкай царквы на Беларусі ад першага падзелу Рэчы Паспалітай і да Полацкай царкоўнай уніі 1839 года рознабакова не разглядалася. Рускія гісторыкі найбольшую ўвагу ўдзялялі гісторыі уніяцкай царквы на Беларусі, праблемам узаемаадносін уніяцкага і каталіцкага духавенства. Прычым гэтыя пытанні разглядаліся з клерыкальна-манархічных пазіцый. Аўтары даказвалі, што Кацярына II і наступныя манархі Расійскай імперыі, далучаючы Беларусь, ставілі перад сабой адну мэту — дабіцца паляпшэння становішча «прыгнятаемых... адзінаверцаў», неабмежаванай, па словах Кацярыны II, «свабоды ў публічным адпраўленні іх веры». У працах абыходзілася ўвагай тое, што палітычнай мэтай царскага ўрада было абмежаванне ўплыву каталіцкай рэлігіі на беларускае насельніцтва, а таксама адрыў уніяцкай царквы ад каталіцкага касцёла і далучэнне яе да праваслаўнай царквы, што на думку імперскіх ідэолагаў, павінна было падарваць «каранелы і працвітаўшы паланізм у спрадвечна рускім краі».

У савецкай гістарыяграфіі (ужо і пра яе трэба гаварыць у мінулым часе) не было спецыяльных даследаў па гэтым пытанні. У працах савецкіх гісторыкаў акцэнтавалася ўвага выключна на адмоўных аспектах гісторыі каталіцызму і уніяцтва на Беларусі. Сцвярджалася, што уніяцтва як рэлігія было чужое для беларускага селяніна і што палітыка царызму на скасаванне уніі была адзіна правільнай. У першым томе акадэмічнага выдання «Гісторыя Беларускай ССР» наогул не гаворыцца аб распрацоўцы царызмам планаў вынішчэння ўплыву каталіцкага касцёла на Беларусі і пераводу уніятаў у праваслаўе. Канстатуецца толькі факт, што ў даследуемы перыяд Кацярына II заснавала Беларускую каталіцкую епархію і што каталіцкі касцёл страціў сваё пануючае становішча на Беларусі. А. Грыцкевіч у сваім артыкуле «Рэлігійнае пытанне і знешняя палітыка царызму перад падзеламі Рэчы Паспалітай» (Весці АН БССР, серыя грамадскіх навук. 1973, № 6) разглядае адносіны царскага ўрада да праваслаўных і уніятаў Рэчы Паспалітай перад падзеламі апошняй. Аўтар часткова закранае і пазнейшы перыяд, аналізуе ўказ Кацярыны II ад 22 красавіка 1794 г. Шаноўны Анатоль Пятровіч называе яго «Аб выкараненні уніі», але на самай справе ўказ называецца «Аб устараненні ўсялякіх перашкод к звяртанню уніятаў да праваслаўнай грэчаскай царквы».

Польскія ж гісторыкі паказваюць, у асноўным, становішча дзейнасць каталіцкага касцёла на Беларусі. Яны прыходзяць да вываду, што каталіцкі касцёл і уніяцкая царква мала адрозніваліся між сабою. Аднак гэта заява дэкларатыўная, бо даследчыкі не аргументуюць свае пазіцыі. Польскія гісторыкі (В. Вільгорскі, С. Пістроўскі) прыводзяць пэўныя лічбы колькасці вернікаў і канстатуюць, што ў канцы XVIII ст. звыш 80 працэнтаў вясковага насельніцтва Беларусі былі уніяты. Гэтыя гісторыкі характарызуюць уніяцкую царкву як рэлігію сялянскую, «хлопскую». Аўтары негатыўна ацэньваюць спасаванне царызмам уніі, але толькі ў плане таго, што апошняе не дало касцёлу магчымасці перавесці ўсіх уніятаў у каталіцызм.

Архіўныя матэрыялы, знойдзеныя мною ў Мінску, Гародні і Санкт-Пецярбурзе, дапамагаюць прасачыць эвалюцыю адносін расійскіх уладаў да каталіцкай і уніяцкай царквы на Беларусі ў 1772—1839 гг.

Пасля падзелаў у канцы XVIII стагоддзя Рэчы Паспалітай і далучэння Беларусі да Расійскай імперыі каталіцкае і уніяцкае духавенства заходніх губерняў, якое, па словах польскага асветніка канца XVIII — першай трэці XIX ст. Г. Калантая, трымала «...у сваіх руках кіраўніцтва сумленнем усяго народу...» Беларусі, апынулася ў становішчы царпімага, але не дзяржаўнага (як у Рэчы Паспалітай) веравызнання. Нягледзячы на тое, што каталіцкі касцёл і уніяцкая царква на Беларусі і пасля далучэння да Расіі мелі агульны рэлігійны цэнтр — Ватыкан, паміж імі па-ранейшаму існавала істотная розніца. Каталіцкая рэлігія была веравызнаннем паланізаванай беларускай шляхты. Яна не толькі адстойвала класавыя інтарэсы пануючай вярхушкі, але і выконвала функцыю актыўнага праваднiка не проста каталіцкіх, а польска-каталіцкіх ідэй на Беларусі, якую Расія лічыла сваёй састаўной часткай.

Уніяцкая ж царква прадстаўляла такое веравызнанне, «якое ні з тым, ні з іншым веравызнаннем прама злучаным лічыцца не можа» (С. Салаўёў). Яна была веравызнаннем абсалютнай большасці беларускага сялянства («...простанародддзе большай часткай усе уніяты...»). Сярод уніятаў не было буйных памешчыкаў, якія да гэтага часу перайшлі ў каталіцтва.

Пасля далучэння Беларусі царскі ўрад пачаў палітыку абмежавання каталіцкага ўплыву на беларускае насельніцтва, барацьбу за адрыў уніяцкай царквы ад каталіцкай. Канчатковай мэтай царызму з'яўлялася далучэнне уніятаў да праваслаўя. Адначасова ішла барацьба паміж праваслаўным і каталіцкім духавенствам за ўплыў на уніяцтва. Становішча спрыяла праваслаўнай царкве, таму што на яе баку быў урад.

Кацярына II паставіла сваёй мэтай падпарадкаваць упраўленне ўсімі каталіцкімі касцёламі і манастырамі (адзінаму цэнтру, «каб падданыя рымскай веры карысталіся належным кіраваннем». Гэта рабілася для больш дакладнага кантролю за дзейнасцю каталіцкіх святароў з боку ўрада. 14 снежня 1772 года каталіцкаму епіскапу было даручана кіраванне ўсімі каталіцкімі манастырамі і касцёламі «як у далучаных ад Польшчы правінцыях, так і ва ўсіх гарадах» (Расійскай імперыі. — С. Т.). Адначасова канстатавалася, «...каб духоўныя рымскай веры... без дазволу вярхоўнай улады не мелі ніякіх адносін за межамі нашымі ...у выпадку прысылкі бул ці пасланняў ад папы, каб архіепіскап і епіскапы прадстаўлялі іх на разгляд наш». Як бачна, царскі ўрад устанаўліваў свой кантроль за дзейнасцю касцёла. У лютым 1774 г. для больш эфектыўнага кантролю за дзейнасцю касцёла была заснавана Беларуская каталіцкая епархія з цэнтрам у Магілёве. Адначасова Кацярына II ставіла заслон на шляху спроб некаторых каталіцкіх і уніяцкіх святароў схіляць праваслаўных беларусаў да пераходу ў каталіцызм, або уніяцтва. Магілёўскаму і Полацкаму губернатарам царыца даручыла сачыць за тым, «...каб каталіцкія і уніяцкія епіскапы, канонікі, прыходскія, папы..., ні ў якім разе не асмельваліся ні пад якім відам ні тайна, ні відавочна схіляць і павярочваць праваслаўных... грэчаскага веравызнання ў другі закон». У верасні 1797 г. гэта было пацверджана Паўлам I, які выдаў закон, згодна якому «...забаранялася вельмі строга уніяцкім свяшчэннікам схіляць з праваслаўя сялян...»

17 студзеня 1782 г. у Магілёве была ўтворана каталіцкая архіепіскапія, якой падпарадкоўваліся ўсе касцёлы і манастыры «як у Магілёўскім і Полацкім намесніцтве, так і ў абодвух... сталіцах і па ўсіх месцах Усерасійскай імперыі». Гэтым жа ўказам усе каталіцкія ордэны сталі залежаць ад Магілёўскай архіепіскапіі.

У 1783 г. Кацярына II аднавіла ва Усходняй Беларусі асобую уніяцкую архіепіскапскую кафедру з цэнтрам у Полацку, якой у студзені 1785 г. былі падпарадкаваны ўсе уніяцкія цэрквы і манастыры. Гэты акт царызму павінен быў прызвесці архіепіскапію да падпарадкавання Сіноду, бо ўжо з самага пачатку свайго існавання кафедра знаходзілася пад пільным кантролем апошняга.

Рускія дваранскія гісторыкі (Г. Кіпрыяновіч, Д. Талстой, А. Сапуноў) пісалі, што пасля далучэння да Расіі беларускія уніяты пачалі добраахвотна пераходзіць у праваслаўе, без націску на іх з боку ўрада, што «рэлігійны рух для ўспрымання праваслаўя абазначыўся так ясна ў заходнім краі... народ спяшаецца скінуць з сябе унію» (А. Сапуноў). У сапраўднасці, царскі ўрад прыняў самы дзейсны ўдзел у справе пераводу уніятаў у праваслаўе. У. Ігнатоўскі, а таксама А. Грыцкевіч у сваіх працах пішуць, што гэты пераход у канцы XVIII ст. быў гвалтоўны. Аднак пытанне з'яўляецца спрэчным, бо дакументы не даюць доказаў, што пераход цалкам быў гвалтоўны. У. Ігнатоўскі, А. Грыцкевіч і другія аўтары не ўказваюць яго механізм. Першым крокам з'явіўся ўказ Кацярыны II ад 22 красавіка 1794 г. «Аб устараненні ўсялякіх перашкод к звяртанню уніятаў да праваслаўнай грэчаскай царквы». Ён папярэджваў памешчыкаў, часовых уладальнікаў, каталіцкіх і уніяцкіх святароў, каб яны «...не асмельваліся рабіць самай нязначнай у тым перашкоды... Усялякі падобны замах... павінен быць прыняты за крымінальнае злачынства...» Анала-

гічны ўказ быў выдадзены 10 студзеня 1795 г. Уніяцкім свяшчэннікам забаранялася праводзіць агітацыю сярод праваслаўных аб пераходзе іх у другія веравызнанні. У выніку толькі пасля першага і другога падзелаў Рэчы Паспалітай на беларускіх і ўкраінскіх тэрыторыях у праваслаўе былі пераведзены каля 1,5 млн. уніятаў, 2603 уніяцкія царквы.

Праваслаўныя свяшчэннікі, як правіла, прыязджалі ў вёску, збіралі насельніцтва і зачытвалі ім грамату архіепіскапа, у каторай апошні прызываў уніятаў перайсці ў іх спрадвечную «благачэсцівую веру» — праваслаўе. Затым свяшчэннікі па спісу выклікалі прыхажан і пыталіся ў іх, ці хочуць яны прыняць праваслаўную веру. У канцы XVIII стагоддзя непісьменнаму, ідэалагічна забітаму беларускаму селяніну было ўсё роўна, якога веравызнання прытрымлівацца — уніяцкага або праваслаўнага. Шляхам самай прымітыўнай прапаганды праваслаўныя свяшчэннікі «даказвалі» сялянам «перавагі» праваслаўнай веры над уніяцкай.

Разам з тым некаторыя уніяцкія прыходы, як сведчаць дакументы, «далучыцца не пажадалі...» Мясцовыя ўлады тлумачылі гэта недахопам праваслаўных свяшчэннікаў на месцах і недастаковай прапагандай. Думаецца, што трэба ўлічваць яшчэ адзін фактар, а менавіта тое, што сяляне бралі прыклад са сваіх уніяцкіх святароў, якія, у большасці выпадкаў, наадрэз адмаўляліся пераходзіць у праваслаўе (як, напрыклад, святар Смаркоўскай уніяцкай царквы Барысаўскай акругі, Сымоніцкай, Глушавіцкай, Радзівілавіцкай уніяцкіх цэркваў Горацкай акругі і г. д. (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 295, воп. 1, спр.2). Бывалі выпадкі, калі уніяцкія святары хавалі ключы ад цэркваў, каб не даць магчымасці праваслаўным свяшчэннікам распачаць у іх богаслужэнне. Архіўныя дакументы не сведчаць, што супраць тых уніятаў, хто не пажадаў перайсці ў праваслаўе, з боку ўрада прымяняліся карныя меры. Таму ў нас няма падстаў сцвярджаць, што ў канцы XVIII стагоддзя з боку ўрада быў гвалтоўны перавод уніятаў у праваслаўе. Але здараліся выпадкі, калі праваслаўныя свяшчэннікі і грамадзянскія ўлады сілком пераводзілі уніятаў у праваслаўе, супраць іх волі, прымяняючы такія метады, як закрыццё уніяцкіх храмаў, забарона уніяцкім святарам адпраўляць богаслужэнне і г. д. Аднак, калі такое даходзіла да Пецярбурга, адтуль іх папярэджвалі «аб недапушчальнасці такіх метадаў».

У. Ігнатоўскі пісаў, што пасля смерці Кацярыны II «...урад Паўла I зусім выразна выявіў свае сімпатыі да каталіцызму» паслядоўна праводзіў палітыку на перавод уніятаў у апошні. Архіўныя дакументы дазваляюць глянуць на гэта сцвярджэнне па-іншаму. 18 кастрычніка 1798 г. Павел I прыняў указ, згодна якому мясцовае начальства павінна было прапагандаваць ідэі праваслаўя «...абываталям уніяцкага закона, выконваючы высокаманаршую волю».

Такога кірунку прытрымліваўся і Аляксандр I. Шэрагам указаў (ад 4 ліпеня 1803 г., 6 ліпеня 1803 г., 15 ліпеня 1804 г.) грамадзянскім уладам беларускіх губерняў ставілася ў абавязак садзейнічаць пераводу уніятаў у праваслаўе.

Разам з тым царызм не быў паслядоўным у адносінах да каталіцкай і уніяцкай царквы на Беларусі. Павел 1, а затым Аляксандр I пачынаюць шукаць у каталіцызме саюзніка супраць распаўсюджання ў Расійскай імперыі ідэй французскай буржуазнай рэвалюцыі. 29 лістапада 1798 г. Павел I стаў магістрам каталіцкага ордэна святога Іаана Іерусалімскага (Мальтыйскага ордэна). Гэта таксама адыграла сваю ролю. У красавіку 1798 г. было ўтворана Мінскае каталіцкае епіскапства ў Мінскай губерні, а таксама пацверджана існаванне Магілёўскага архіепіскапства, «раней утворанага, якое ўключала Беларускую і Кіеўскую губерні». 29 снежня 1800 г. уніяцкая царква на Беларусі наогул была падпарадкавана рымска-каталіцкай калегіі. У выніку перагавораў з Пецярбургам папа Пій VI дабіўся ад Паўла I аднаўлення уніяцкага епіскапства ў Брэсце. Гэта было вельмі важна для Ватыкана, бо епіскапства хутка падпала пад уладу каталіцкіх іерархаў.

На нашу думку, частковыя ўступкі Паўла I каталіцкаму касцёлу, яго жаданне, у дадзеным выпадку, «...не аслабляць, а ўзмацняць» касцёл былі выкліканы надзеяй на тое, што каталіцтва было «...больш прыстасаваным да барацьбы з рэвалюцыйнымі ідэямі і рухам, чым другія рэлігіі», бо «мела... добра пабудаваную арганізацыю і паслухмяную, цэнтралізаваную і дысцыплінаваную «ерархію». І касцёл, на думку Паўла I, не дасць ідэям французскай рэвалюцыі завалодаць розумамі падданых імперыі. Адыграў сваю ролю і суб'ектыўны фактар, а менавіта непрыняцце Паўлам 1 палітыкі і дзеянняў сваёй маці, Кацярыны II.

Аляксандр I, у сваю чаргу, знаходзіўся пад значным уплывам сябра «інтымнага» кабінета князя А. Чартарыйскага, які выношваў праекты адраджэння Рэчы Паспалітай у межах 1772 г. і заклікаў цара «выправіць вялікую несправядлівасць XVIII стагоддзя». У новаадбудаванай Рэчы Паспалітай дзяржаўнай рэлігіяй, на думку Чартарыйскага, павінна была быць каталіцкая. 10 жніўня 1804 г. указам цара мітрапаліту рымска-каталіцкіх цэркваў у Расіі прадастаўляліся «ўсе правы і перавагі ад папы Пія VI дараваныя...» На жаль, вядомыя нам крыніцы не дазваляюць даведацца, якія гэта былі правы і перавагі. Аднак зразумела, што яны вельмі спрыялі палітыцы акаталічвання беларусаў-уніятаў. Уніяцтва на Беларусі фактычна ставілася ў залежнасць ад рымска-каталіцкай царквы, што садзейнічала пераводу уніятаў у каталіцызм.

Аднак неўзабаве стала відавочным, «што ... накірунак розумаў у далучаных абласцях схіляецца больш на бок Польшчы, чым Расіі», што сфера ўплыву каталіцкага касцёла на Беларусі хутка распаўсюджваецца на беларусаў-уніятаў, Аляксандр I пачаў наступленне на каталіцызм. Перш за ўсё цар звярнуў увагу на езуіцкі ордэн. У сувязі з тым, што езуіты працягвалі «...узрушваць пануючую... у царстве... праваслаўную грэчаскую веру.., пачалі паручаных ім юнакоў і некаторых асоб... жаночага полу адцягваць ад нашага (г. зн. праваслаўнага. — С. Т.) веравызнання і спакушаць у сваё веравызнанне...», указам цара ад 20 снежня 1815 г. яна былі высланы з Пецярбурга. Ім катэгарычна забаранялася прыязджаць не толькі ў апошні, але і ў Маскву. На нашу думку, немалую ролю ў гэтым адыграў міністр духоўных спраў і народнай асветы князь А. Галіцын — сябра Аляксандра I, які карыстаўся вялікім даверам цара. Чаму Аляксандр I наогул у 1815 г. не выслаў езуітаў з Расіі? Па словах князя Галіцына, гэта тлумачылася тым, што трэба было «...спачатку адшукаць свяшчэннікаў, ведаючых замежныя мовы, перш за ўсё польскую. — С. Т.), каб па месцах маглі былі быць заменены... езуіцкія».

Ініцыятарам высылкі езуітаў наогул з Расіі з'явіўся той жа князь А. Галіцын. У дакладной запісцы на імя Аляксандра I у пачатку сакавіка 1820 г. Галіцын пісаў, што пасля высылкі ў 1815 г. езуітаў з Пецярбурга і забароны жыць ім таксама ў Маскве, яны «...працягваюць дзейнічаць процізаконна. ...У калегіі магілёўскай прыцягвалі яны да свайго веравызнання... грэка-расійскае юнацтва.., пачалі ў Віцебску звяртаць у сваё вызнанне ваенна-служачых грэка-расійскай царквы...», працягваюць «...спакушаць праваслаўных у каталіцкую веру...» У сувязі з тым, што «зараз... ёсць патрэбная... колькасць свяшчэннікаў, ведаючых замежныя мовы...», А. Галіцын прапаноўваў выслаць езуітаў з Расіі. На падставе запіскі міністра Аляксандр I выдаў 13 сакавіка 1820 г. указ, згодна якому манахаў ордэна езуітаў, гэтага «нерва каталіцкай царквы» (вызначэнне К. Маркса), які займаўся галоўным чынам адукацыяй моладзі Беларусі ў прапольскім духу, загадвалася «выслаць... за межы дзяржавы і надалей ні пад якім выглядам і назвай не пускаць у Расію». Тады ж была закрыта і Полацкая езуіцкая акадэмія, а таксама падпарадкаваныя ёй вучэльні. Адначасова былі закрыты многія каталіцкія манастыры, забаранялася будаваць самавольна «иноверческие церкви», г. зн. каталіцкія і уніяцкія.

У 1827 г. актыўны праваднік урадавай палітыкі ліквідацыі уніяцкай царквы І. Сямашка падае на імя цара запіску «Аб стане уніяцкай царквы ў Расіі і аб спосабах звароту уніятаў у лона праваслаўнай царквы», дзе піша: «Даволі толькі аддзяліць іх (уніятаў. — С. Т.) ад рымлян, даць пры дапамозе выхавання належны кірунак розуму духавенства... і народ лёгка пойдзе па шляху, паказанаму пастырамі...» Такім чынам, Сямашка прапаноўваў гвалтоўна скасаваць унію.

На падставе запіскі 22 красавіка 1828 г. Мікалай I выдаў указ, згодна якому уніяцкі дэпартамент рымска-каталіцкай калегіі, утвораны ў канцы 1800 г., ператвараўся ў грэка-уніяцкую калегію. Апошняя была падпарадкавана дэпартаменту замежных веравызнанняў. У чэрвені 1830 г. указам цара, па прапанове кабінета міністраў, забаранялася праваслаўным і уніятам паступаць на службу ў якасці рабочых у каталіцкія манастыры.

Паўстанне 1830 — 1831 гг., актыўны ўдзел у ім, у прыватнасці, уніятаў прымусілі Мікалая I актывізаваць намаганні ў справе гвалтоўнага злучэння уніі з праваслаўем. Рымска-каталіцкая калегія афіцыйна асудзіла паўстанне. Так, напрыклад, епіскап Ліпскі пісаў у «Предписании законам Минской епархии...»: «...примером и попечениями своими... утверждать народ в непоколебимой верности престолу, вселять в оный беспредельную преданность государю императору». У студзені 1831 г. выйшла распараджэнне рымска-каталіцкай духоўнай калегіі, якое катэгарычна патрабавала ад ксяндзоў служэння малебна «положенного во время брани против супостата» (г. зн. паўстанцаў). Здавалася б, калегія павінна была вітаць паўстанне, якое ставіла сваёй мэтай адраджэнне Рэчы Паспалітай у межах 1772 года і вяртанне каталіцкай рэлігіі зноў у ранг дзяржаўнай. Аднак справа ў тым, што рымска-каталіцкая калегія складалася з царскіх чыноўнікаў, якія верай і праўдай служылі раманаўскаму самадзяржаўю. І яны патрабавалі ад епіскапаў на месцах, каб тыя таксама асудзілі паўстанне. Апошнія паслухаліся, бо непаслушэнства магло вярнуцца для іх цяжкай карай.

Разам з тым значная частка каталіцкага духавенства, а таксама прадстаўнікі каталіцкіх ордэнаў (піяры, бернардыны, варшаўскія місіянеры) паўстанне падтрымалі.

Указам Мікалая I ад 10 студзеня 1837 г. вядзенне спраў уніятаў наогул аддавалася ў рукі Сінода. Такім чынам, кіраўніцтва уніяцкай царквой апынулася ў руках праваслаўных іерархаў. Уніяцкія святары, якія не належалі да вышэйшага духавенства, выступілі супраць спроб уніяцкіх іерархаў скасаваць унію. Асабліва моцным рух быў на Міншчыне і Полаччыне, аб чым піша У. Ігнатоўскі. На імя цара падаваліся прашэнні, у якіх выказваліся просьбы «вызваліць уніятаў ад улады... іх епіскапаў, каторыя не абаранялі, а гвалтавалі уніятаў...» Аднак царызм, які ўжо бачыў уніятаў далучанымі да праваслаўнай царквы, распачаў рэпрэсіі супраць уніяцкіх святароў. Іх арыштоўвалі, канфіскоўвалі маёмасць і г. д. Хутка хваля нездавальнення ўрадавай палітыкай у адносінах да уніяцкай царквы была ліквідавана. Заставаўся апошні крок — юрыдычна скасаваць унію.

12 лютага 1839 г. уніяцкі царкоўны сабор у Полацку, галоўным ініцыятарам склікання якога быў І. Сямашка, гвалтоўна ліквідаваў уніяцкую царкву і далучыў яе да праваслаўнай. «...Цар маскоўскі... адабраў у нас нашу праведную уніяцкую веру, — пісалася ў 1862 г. ў «Мужыцкай праўдзе». — Гэта ён... загадаў у схізму (г. зн. праваслаўе. — С. Т.) запісаць нас». У чэрвені 1839 г. Сінод ратыфікаваў пастанову Полацкага сабора.

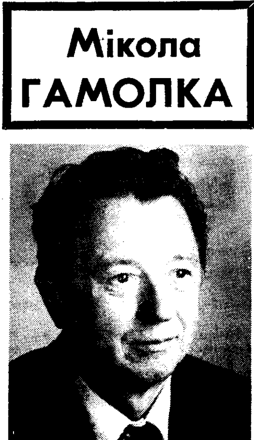
Нягледзячы на тое, што гэта было глумленне над сумленнем уніятаў, над верай іх дзядоў і бацькоў, полацкая акцыя не суправаджалася масавым рухам беларускіх сялян. Іх інертнасць тлумачылася тым, што царкоўна-рэлігійнае пытанне не было для сялянства галоўным. Галоўным было існаванне прыгоннага права.

Такім чынам, у палітыцы царызму ў адносінах да каталіцкай і уніяцкай царквы на Беларусі (1772—1839 гг.) можна выдзеліць два перыяды. Першы — 1772 — пачатак 20-х гг. XIX ст. Гэта перыяд адміністрацыйных мер царызму, накіраваных на падпарадкаванне каталіцкага касцёла ў Расіі і ў Беларусі адзінаму кіраўніцтву — рымска-каталіцкай калегіі. Гэта рабілася для больш дакладнага кантролю за дзейнасцю каталіцкіх святароў з боку ўрада. У той жа час было ўтворана адзінае кіраўніцтва і уніяцкімі цэрквамі ў «новаадбудаваных правінцыях», г. зн. усходняй Беларусі, дзе уніяцкаму архіепіскапу падпарадкоўваліся ўсе цэрквы і манастыры.

Другі перыяд — пачатак 20-х гг. — 1839 г. Ён характарызуецца больш жорсткім курсам царскай палітыкі ў адносінах да каталіцкага касцёла. У гэты час працягваецца ўрадавая палітыка абмежавання сферы ўплыву каталіцкага касцёла на уніяцкую царкву. Завяршаецца перыяд гвалтоўным далучэннем уніятаў да праваслаўя.

С. ТАЛЯРОНАК,
супрацоўнік Інстытута гісторыі АН Беларусі.

Мікола ГАМОЛКА

3 мая 1992 года пасля цяжкай, працяглай хваробы на 71-м годзе жыцця памёр вядомы пісьменнік Мікалай Іванавіч Гамолка.

М. І. Гамолка нарадзіўся 11 сакавіка 1922 года ў вёсцы Брынёў Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці. У 1939 годзе скончыў Жыткавіцкую сярэднюю школу і ў гэтым жа годзе паступіў у Беларускі дзяржаўны універсітэт на філалагічны факультэт, які скончыў у 1952 годзе.

Вялікую Айчынную вайну прайшоў ад радавога да камандзіра роты пры Ваеннай Акадэміі хімічнай абароны. У 1947 годзе паступіў на працу рэдактарам у Дзяржаўнае выдавецтва БССР, у 1948—1949 гг.—літсупрацоўнік газеты «Літаратура і мастацтва», з 1949 г. загадвае аддзелам літаратуры і мастацтва рэдакцыі газеты «Чырвоная змена», у 1951—1962 гг. — адказны сакратар часопіса «Бярозка». Працаваў адказным сакратаром камісіі па Дзяржаўных прэміях БССР пры Савеце Міністраў рэспублікі, потым літаратурным кансультантам Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Першы паэтычны твор Мікола Гамолка надрукаваў яшчэ ў 1937 годзе. Потым з-пад пяра пісьменніка выходзяць два паэтычныя зборнікі «Зварот шчасця» і «Б'юць куранты». Найбольшы плён напаткаў аўтара ў жанры прозы. У розныя гады юныя беларускія чытачы мелі мажлівасць пабачыць на паліцах кнігарань яго кнігі «Лета ў Калінаўцы», «Добры дзень, школа», раман «Шосты акіян», «Шлях адкрыты», «Лясная крэпасць», выбраныя творы ў 2-х тамах і іншыя. Аўтар п'есы «Бітва ў космасе».

Узнагароджаны ўрадавымі медалямі.

Светлая памяць пра пісьменніка, чалавека, шчырага дарадцу Міколу Гамолку назаўсёды застанецца ў сэрцах тых, хто ведаў яго.

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ.

БЫВАЙ, ДРУЖА!

Смерць заўсёды нечаканая і ніколі з ёй нельга змірыцца. Тым не менш, калі даведаўся, што не стала Міколы Гамолкі, доўга не мог прыйсці да памяці. Не верылася, не хацелася верыць! Ён жа толькі нейкія два месяцы назад адзначыў сваё 70-годдзе. Жыў новымі планамі, быў аптымістам, жыццялюбам. Такім, якім ведалі яго ўсе. Любіў жыццё і ўмеў радавацца яму. Сумленна служыў роднай літаратуры, шчодра аздабляючы сваю дзялянку.

І вось —няўмольная смерць. Фізічная смерць, бо жыць доўга Міколу Іванавічу ў сэрцах яго шматлікіх сяброў і таварышаў, у памяці блізкіх і дарагіх яму людзей. І заставацца ў літаратуры сваімі творамі. «Лясная крэпасць», «Сокалы—сакалята», «Партызанскія сёстры» — гэтыя і іншыя кнігі М. Гамолкі, як ніколі, сёння вельмі патрэбныя юным чытачам, бо выхоўваюць любоў да Бацькаўшчыны, вучаць быць сапраўднымі сынамі сваёй Белай Русі.

Бывай, дружа! — кажу я апошнія слова Міколу Іванавічу. Хай пухам будзе табе родная зямля, якая ўзгадавала цябе і якой ты аддаў свой талент!

Аляксандр КАПУСЦІН.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смутнуе з прычыны смерці пісьменніка Міколы ГАМОЛКІ і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

ГЭТА БЫЛО, БЫЛО...

МЫ І НАШАЯ БАЦЬКАЎШЧЫНА

Гартаючы старонкі «Беларускага календара»

Шаноўныя чытачы («ЛіМа» і іншага беларускамоўнага друкаванага слова), заяўляю з поўнай адказнасцю: калі вы не трымалі ў руках «Беларускія календары» (выдавецтва «БелСЭ») і адрыўныя календары «Родны край» (выдавецтва «Беларусь»), вы адпавядаеце высокаму званню чытачоў недзе напалову; калі не давялося азнаёміцца з календарамі «нашаніўскімі». заходнебеларускімі, а таксама выдадзенымі беларускай эміграцыяй, вы чытачы — ну, мусіць, на чвэрць. І толькі ў адваротным выпадку вы — «кнігачыі», як той казаў, на ўсе сто працэнтаў. Вядома ж, я жартую, але жартую сур'ёзна.

Чаму? Таму, што календары гэтыя — найяскравейшы ўзор, як трэба праводзіць ідэі беларускага адраджэння, абуджаць нацыянальную свядомасць людзей, узор сапраўднай нацыянальна-дэмакратычнай літаратуры. Паспрабую аргументаваць. Лепш за ўсё — на канкрэтным прыкладзе.

Такім чынам, прапаную вашай увазе запозненую на 71 год рэцэнзію-агляд укладзенага Пятром Станічам «Беларускага календара на 1922 г.», што выйшаў у Вільні годам раней. Зрабіць гэта дасюль, самі разумееце, было немагчыма, бо да апошняга часу ён і да яго падобныя друкаванкі знаходзіліся ў спецсховах. Асобнік «Календара», які зараз перада мною, — з былога спецсхова Урадавай бібліятэкі.

Належаў ён некалі Бібліятэцы Беларускага Студэнцкага Саюза ў Вільні. Пра гэта сведчаць два штампы-экслібрысы фіялетавым атрамантам: адзін — прамавугольны, з пазначаным бібліятэчным інвентарным нумарам (177), другі — круглы з відарысам «Пагоні» ў цэнтры. (У Віленскім універсітэце было тады каля 70 свядомых беларусаў, якія і арганізаваліся ў Беларускі Студэнцкі Саюз. Статут яго быў зацверджаны ў снежні 1921 года).

На пачатку «Календара» змешчаны праваслаўны і каталіцкі іменнікі (святцы) на чарговы год. Аздабляюць, ажыўляюць іх вельмі актуальныя тады (і зараз) заўвагі-заклікі накшталт: «Дабівайцеся, каб у вашай царкве або касьцёле духоўныя казалі вам слова Божае ў нашай роднай беларускай мове», Або: «Хто табе брат?— Усе беларусы табе браты. Хто твае непрыяцелі? — Непрыяцелі беларускага народу — твае непрыяцелі».

Шмат дзідаў сёння ламаецца пры абмеркаванні праблем шавінізму і нацыяналізму. Таму, на жаль, дагэтуль застаюцца надзённымі доследы гісторыка П. Д. Бранцава, кніжка якога «История Литовского Государства» разглядаецца ў «Календары». Вось толькі адна з яе вытрымка: «Па свайму характару і асабліва палітычнаму ідэалу гэтая галіна (маскоўцы) зусім праціўная першым дзьвюм галінам, гэта значыць беларускай і маларускай. Як беларускі і маларускі народ, падобна ўсім славянам, бачыў палітычны ідэал у свабодзе, незалежнасьці, у непадданьні кольні-небудзь выдатнаму аўтарытэту, у дэцэнтралізацыі, так наадварот, велікарускі народ бачыў і цяпер бачыць свой палітычны ідэал у падданьні (падчыненьні) адзін аднаму, у цэнтралізацыі і прызнаньні вышэйшага аўтарытэту, вышэйшае абсолютнае монархічнае ўлады, каторую ён прызнае сьвятою і незачэпнаю».

Асобны раздзел «Календара» — гаспадарчы. У наш галодны час, калі спадзявацца на добрага дзядзьку не выпадае і трэба самім дбаць пра сябе, ён уяўляе значную прыкладную каштоўнасць. Даведаемся мы, як гадаваць коз і трусоў, як сеяць і даглядаць табаку, як сушыць чарніцы, як лавіць пацукоў і адганяць кратоў («каб не забіраўся крот у гароды, паміж варыва дзе-нядзе трэба насадзіць сонечнікаў, каторых ён вельмі ня любіць»). Гэта амаль энцыклапедычны даведнік для сялян і сучасных дачнікаў.

А яшчэ прачытаем мы ў «Календары» творы Янкі Купалы, Якуба Коласа ды Змітрака Бядулі, з хронікі «Беларуская праца ў 1921 г.» вызнаем, што «апрача вялізманнае міліённае масы беларускіх уцекачоў. якія былі выгнаты ў 1915 г. у Расею, пасьля 1917 г. зьявіліся беларусы-ўцекачы ў многіх мясцох Заходняе Эўропы; беларускія жаўнеры і афіцэры ёсьць нават у французскіх чужаземных легіонах у Маронка (Афрыка)». Аказваецца, і так званая гуманітарная дапамога вядома даўно, бо і калісь у Вільні «карысталі з амерыканскай падмогі дзеці Беларускае гімназіі і пачатковых школ, ды ў Горадне дзеці з беларускага прытулку». (Тыя ж былі і праблемы: аўтар хронікі абураецца, напрыклад, што «амерыканская падмога дзяцём прыходзячы да беларусоў праз чужыя рукі. служыць дзеля палітычнай і нацыянальнай спэкуляцыі, а бедным беларускім дзеткам блізу што зусім не дастаецца»).

Напрыканцы хачу прывесці два перадрукі з «Календара», да якіх каментары не надта і патрэбны. Першы з іх — своеасаблівы катэхізм, або звод настаўленняў для свядомага беларуса. Належыць ён пяру Ясакара — Змітрака Бядулі. Другі — «Бацькаўшчына мая!» — за аўтарствам Язэпа Шпэта, беларускага пісьменніка, што пачынаў друкавацца некалі ў «Нашай Ніве». Тры гады, як вынікае з тэксту, быў ён адарваны ад радзімы, і, вярнуўшыся, прысвячае ёй простыя, але ўзнёслыя і гарачыя словы любові. І хай сёння гэтыя матэрыялы пададуцца, можа, нам крыху наіўнымі, залішне дыдактычна-асветніцкімі, ды ўлічым папраўку на час. А мо і без папраўкі абыдземся — не багата наперад мы пасунуліся са сваім адраджэннем, пачаўшы ў канцы 80-х ледзь не з нуля, як тыя габрэі з двухтысячагадовым мёртвым іўрытам...

В. ГЕРАСІМАЎ.

ДЗЕСЯЦЬ ЗАГАДАЎ ДЛЯ ПАМЯЦІ

I.

Кожын праваслаўны Беларус павінен ведаць, што ён не масковец (расеяц); а каталік, што ён не паляк. Памятайце, што вы ня проста «тутэйшыя людзі», а беларусы.

II.

Не саромся, беларусе, гаманіць пасвойму — у роднай мове бацькоў і дзядоў сваіх. Шануй сваю мову, шануй свае песьні, свае казкі, звычаі і ўсё роднае — гэта спадчына дзядоў і вялікі нацыянальны скарб.

III.

Богу маліцца трэба толькі пасвойму; тады вы добра зразумееце тое, што кажаце. Дзяцей вучыць трэба толькі ў роднай мове, тады навука прынясе шмат карысьці.

IV.

Толькі тады цябе ўсе будуць шанаваць як чалавека, калі сам сябе будзеш шанаваць — калі не адкінеш свайго нацыянальнага ўласнага багацьця. А першы скарб нацыянальны — гэта родная мова.

V.

Толькі ў роднай, добра зразумелай мове чалавечы розум разьвіваецца і багаціць родную духоўную і аканамічную культуру.

VI.

Культура кожнай нацыі пасобку прыносіць карысць агульначалавечай культуры — усяму сьвету. Так сама і мы, беларусы, прынясём карысьць усім людзём на зямлі толькі тады, калі яны ў нас угледзяць нашае асобнае, вытворанае намі, а не пазычанае ў палякаў або ў маскалёў. Фундамэнтам гэтага ё толькі родная мова.

VII.

Быць беларусом гэтага значыць, працаваць дзеля свайго народу і разьвіваць сваю культуру і штукарства. Так сама і ўсе іншыя нацыі — й свайго ня чурайся і чужому навучайся!

VIII.

Кожны з нас павінен памятаць і ведаць, што нашая беларуская мова ня горшая за іншыя мовы, толькі ў нашай мове было наўмысьля забаронена пісаць і друкаваць кнігі дзеля таго, каб мы аставаліся цёмнымі людзьмі і каб былі парабкамі чужых, болей разумных людзей. Ведайце, што некалькі соткаў гадоў таму назад у нашай мове пісаліся законы ў гэтым краі і друкаваліся розныя сьвятыя і сьвецкія кнігі.

IX.

Той чалавек, што называе нашую мову «мужыцкай», «хамскай» і кпіць з яе, гэта або правакатар, або дурны. Бо мова, у якой гамоніць 12 міліёнаў людзей, мае права быць нараўне з усімі іншымі мовамі і разьвівацца праз друк і кнігі.

X.

Тыя людзі, з палякаў ці маскоўцаў, што скажуць вам: «кіньце сваю бедную, неразьвітую мову і прылучэцеся да нас — мы вам дадзём усё гатовенькае» — гэта, памятайце, такія людзі, што найдалей хочуць закабаліць вашую душу — ня йдзеце за імі! бо страціце сваё імя і зробіцеся нявольнікамі духа, грунтам для чужых... Толькі тады чалавек вольны — калі мае ўсё сваё.

Я — р.

БАЦЬКАЎШЧЫНА МАЯ!

Бацькаўшчына мая, родная маці Беларусь! Ты ё для мяне найдаражэйшым, найцаннейшым скарбам: пры табе я жыву кожнай думкай сваёй! Бацькаўшчына Беларусь, люблю я цябе, тваё поле і пожні вялікія, што разьвярнуліся ўсім сваім харастat вом перад вокам чалавека. Люблю цябе, Беларусь, бо я частка цябе. Люблю цябе, бо ты мая: усюды, гдзе я цябе бачу, — бачу сябе. Люблю я гутарку тваю найхарашэйшую і найзразумельшую, бо ў ёй я толькі адчуваю, што я праўдзівы сын Беларусі. Люблю цябе, мая мова родная, ты для мяне—неацэнны скарб, бо ты ўліта мне ў душу маёй маткаю роднай, калі яшчэ быў у калысцы. Ня буду браць прыкладу з другіх сыноў Беларусі, што, паехаўшы ў сьвет, наўмысьля стараюцца забыцца свае роднае мовы і чураюцца перад другімі нацыямі назваць сябе беларусам. Такі чалавек не дастойны называцца сынам Беларусі; ён здраднік свае Бацькаўшчыны і ўсяго беларускага народу.

Беларусь, маці мая, зямля маіх бацькоў, дзядоў і прадзедаў, што дзеля цябе жылі, крывёй сваёй і духам сваім цябе баранілі. Беларусь, Бацькаўшчына мая, на цябе я хачу глядзець аж да сьмерці! Ты для мяне ёсьць жыцьцём, навукаю, ты вучыш мяне ад калыскі да дамавіны кахаць цябе, цярпець за цябе і дзеля цябе. Ты даеш долю і надзею. Ты жывеш у песьні нашай роднай, у красках палявых, на пожнях нашых беларускіх і ў мужыку-селяніну, адзетым у сярмягу. Люблю твае маляванкі! Люблю слухаць песьні родныя, бо ў іх адбіваецца душа майго народу і мая душа.

Пяюць дзяўчаты, а сонца садзіцца над лесам. Песьня іх ліецца на пожнях і ў зарасьні, у кустох ля рэчкі зьліваецца з песьняй салаўя і разам ліецца і гдзесь далёка, аж у ліповым парку адбіваецца рэхам. Колькі ў гэтай песьні жальбы, колькі скаргі на жыцьцё, бо каму ж цяпер весела жывецца.

Беларусь, Бацькаўшчына мая! Тры гады быў адарваны я ад цябе, цераз нядобрых людзей мусіў вандраваць па сьвеце, быў у розных краёх, але нідзе такой старонкі ня бачыў! Цяпер мяне вярнулі ізноў да цябе, змучанага, разьбітага жыцьцём, але я прачуваю, што ты мяне вылечыш, бо я вярнуўся да цябе шчырым сынам тваім якім быў тры гады назад!

1921 г.

Язэп ШПЭТ.

ДЗЕЛЯ ЎРАТАВАННЯ ДУХОЎНАСЦІ

Складанае становішча з архівамі, не лепшае яно і ў бібліятэк. Мы паведамлялі пра тое, як неаднойчы зачынялася Дзяржаўная бібліятэка Рэспублікі Беларусь, якая даўно знаходзіцца ў аварыйным становішчы (цяпер, дзякаваць Богу, працуе), пра тое, што пад пагрозай існаванне бібліятэкі Дома афіцэраў у Мінску...

І вось — чарговае «SOS». Сёлета бібліятэкам рэспублікі (не лішне нагадаць — суверэннай дзяржавы!) не выдзелена пакуль што ніводнага інвалютнага рубля, а значыць, яны пазбаўлены магчымасці набываць неабходную замежную навукова-тэхнічную літаратуру, перыёдыку.

І яшчэ такія ж сумныя факты. Пачынаюць ліквідоўвацца прафсаюзныя і тэхнічныя бібліятэкі (летась спыніла сваё існаванне кожная трэцяя з іх). І — самае страшнае — не знята пагроза, што назаўсёды павіснуць замкі на дзвярах многіх сельскіх бібліятэк (няма сродкаў на іх фінансаванне). А хіба трэба нагадваць, што значыць бібліятэка на вёсцы?!

Пра тое становішча, у якім апынулася бібліятэчная справа ў рэспубліцы (і бібліятэкары — таксама), гаворыцца ў звароце аргкамітэта па стварэнні Беларускай бібліятэчнай асацыяцыі. Гэта не нейкая прыхамаць, не жаданне нарадзіць яшчэ адну бюракратычную згуртаванасць. Гэта напамін, што трэба рупіцца і як мага хутчэй аб тым, каб жылі нашы бібліятэкі. Вырашыць пытанні можна толькі разам. На гэта і арыентуе работнікаў бібліятэк згаданы аргкамітэт. Устаноўчая канферэнцыя Беларускай бібліятэчнай асацыяцыі мае намер прайсці ў чэрвені. Да 15 мая прымаюцца заяўкі на ўдзел у ёй. Адрас такі: 220636, Г. МІНСК, ВУЛ. ЧЫРВОНААРМЕЙСКАЯ, 9, ДЗЯРЖАЎНАЯ БІБЛІЯТЭКА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ. АРГКАМІТЭТ.

У НАРОДНЫМ — ПРЭМ'ЕРА

Свой чарговы сезон Докшыцкі народны тэатр пачаў прэм'ерай па п'есе маладога беларускага драматурга Уладзіміра Сауліча «Сабака з залатым зубам». Як і заўсёды, першымі гледачамі новай работы сталі жыхары раённага цэнтра. Яны па вартасцях ацанілі ігру самадзейных артыстаў Вікенція Карповіча, Аляксандра Новікава, Марыі Немцавай, Віктара Стадольніка і іншых.

Поспех спектакля — невыпадковы. Докшыцкія акцёры даўно валодаюць майстэрствам. Сам жа У. Сауліч, які цяпер працуе ўласным карэспандэнтам абласной газеты «Віцебскі рабочы», бачыць сваіх герояў, так сказаць, штодня, непасрэдна ў жыцці. Таму і атрымліваюцца характары, увасобленыя на сцэне, пераканаўчымі і праўдзівымі.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

В...зіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19.85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 07.05.92 у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 18068 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12